

BEVEZETŐ FEJTEGETÉSEK

A KOLOZSVÁRI NEMZETI SZINHÁZ

IFJUSÁGI ELŐADÁSAIHOZ

1903/4—1904/5.

A KOLOZSVÁRI TANÁRI KÖR MEGBIZÁSÁBÓL

KIADJA:

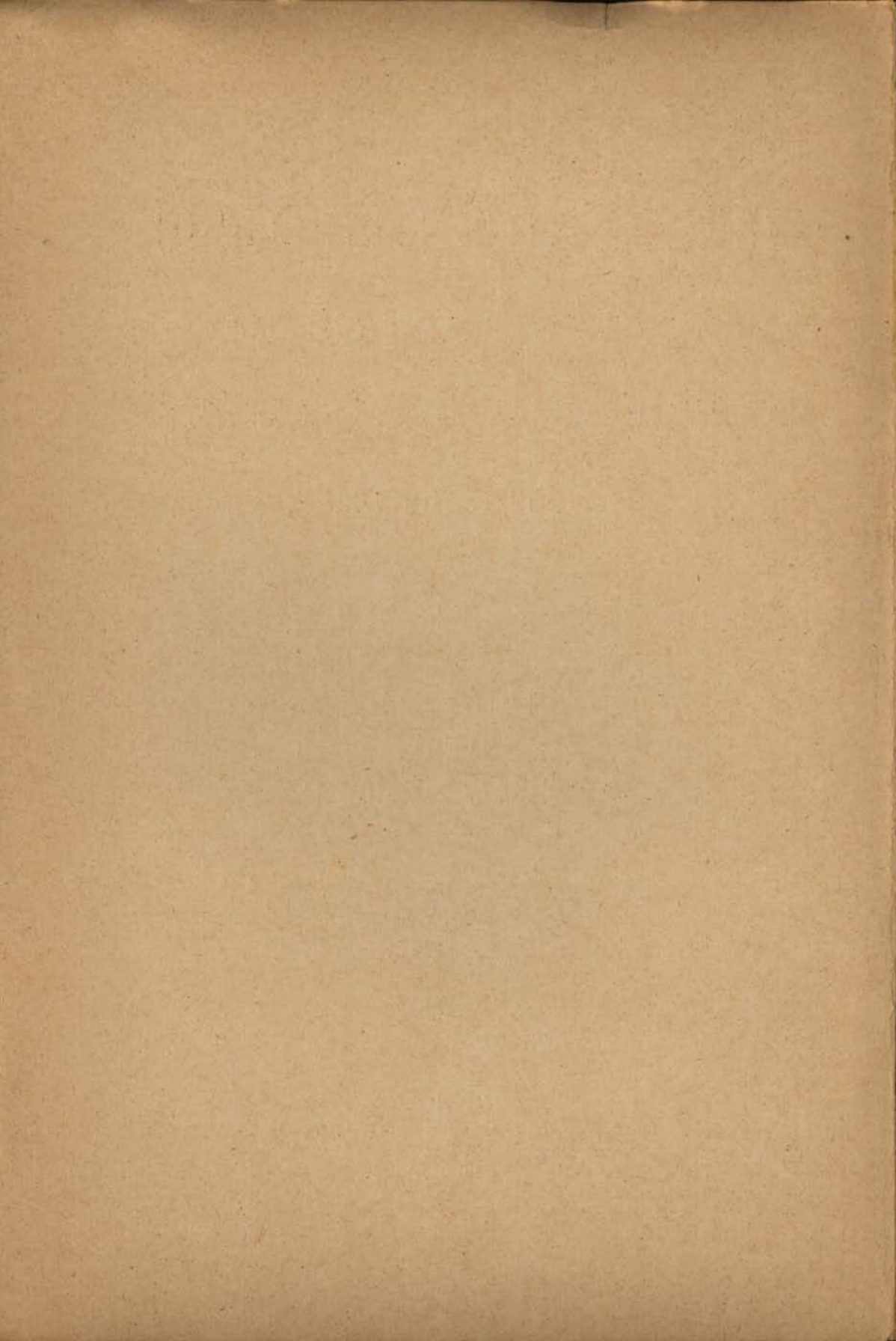
A SZINÜGYI BIZOTTSÁG.

KOLOZSVÁRT.

NYOMATOTT GÁMÁN JÁNOS ÖRÖKÖSÉNÉL

1906.

BEVEZETŐ FEJTEGETÉSEK

A KOLOZSVÁRI NEMZETI SZINHÁZ

IFJUSÁGI ELŐADÁSAIHOZ

1903/4—1904/5.

A KOLOZSVÁRI TANÁRI KÖR MEGBIZÁSÁBÓL

KIADJA:

A SZINÜGYI BIZOTTSÁG.

KOLOZSVÁRT.

NYOMATOTT GÁMÁN JÁNOS ÖRÖKÖSÉNÉL

1906.

BEVEZETŐ FELTEGTELÉSEK

A KÖZÖSSÉGI ÉRTÉKELÉS SZABÁLYAI

TEJÜZSÁGI ELŐADÁSOK

1901. ÉVI

A KÖZÖSSÉGI ÉRTÉKELÉS SZABÁLYAI

1901.

A SZABÁLYOK ÉRTÉKELÉSE

168032

Brankovics György.

Tragédia 5 felvonásban. Irta: Obernyik Károly.

1903. október 11.

Kedves Ifjúság!

A mi ifjúsági előadásainknak negyedik évadja nyílik meg im e pillanattal s nekem a véletlen harmadizben juttatja részemül a kedves kötelességet, hogy évad kezdetén először szóljak e helyről.

Hogy előadásainkat éppen *Brankovics György*-gyel kezdjük, emlékek szállanak lelkemre; nem bírom elrebbenteni őket. Eszembe jut, hogy a magyar tragédiának, a magyar tragikusoknak is tragédiája van. Katona József megírja csodálatos művét, *Bánk bán* t. De kora számba sem veszi, meg se látja. A mint mi hisszük, megelőzte korát, nem értették meg. A hogy ő hitte, irigység szántsándékosan mellőzte. Akárhogy volt, a költő keserűséggel telve hallgatott el, megbénult tetteje. Fájdalommal gondolunk rá: miket alkothatott volna, ha a közérdeklődés, elismerés éltető levegőjében dolgozhatik tovább!

Teleky László gróf *Kegyenc*-e megkap a szenvedély erős, hatalmas rajzával. Azt hisszük, a sors kárpótolni akar veszteségünkért. Benne látjuk a jövő nagy tragédia-íróját. Most bontogatja szárnyait magasra törő szelleme. De születése, társadalmi helyzete a nemzeti jogok harcában a politika forgatagába sodorják s majd önmaga oltja ki életét. Csakó Zsigmond fényes diadalokat arat s a dicsőség templomának küszöbén meghasonlik magával, a világgal, az emberekkel s „fegyvert ragad, mely szivéről lesegíti az életet, e nagy terhet.“ Hugó Károlyt egy ország üdvözli, reménységgel, nagy várakozással s a költő első sikerei után megőrül, élőhalottként senyved el. Madách Imre ismeretlenül lappang s mikor tűzoszlopként fellobban, mindjárt el is tűnik szemeink elől.

Obernyik Károly is (1815—1855), a mai darab szerzője sok tudással, érző szívvel, erős képzelemmel, alkotó tehetséggel, nagy szeretettel, törhetetlen munkakedvvel megindul a drámairás tövises útján. Rajzolja a mai élet, a mi életünk nagy, romboló szenvedélyeit. Majd a történelemhez fordul, ott keresi a tragikus összetükközések küzdelmét s férfikora virágjában leroskad. Orvul veri le a halál, üti ki kezéből a munkás, dicsőséges tollat. (1855. aug. 17.). *Brankovics György* öt írta. Be sem fejezhette. A végét már barátja, Bulyovszky Gyula csinálta meg s a nagy színész, Egressy Gábor alkalmazta színre. A címszerep kedves szerepe lett Egressynek, a melyben fényes diadalokat aratott, városról-városra járva, dicsőséget szerezve magának s a költőnek. Játékainak rendkívüli varázs-ereje volt. De hálátlanul őt is megölte. *Brankovics György* 1856. június 3-án került először színre a budapesti nemzeti színházban. Tíz év múlva újra ez volt kitűzve. A III. felvonás 9. jelenetében, mikor kisebbik színpadi fiát is megvakitva hozzák elébe, a nagy tragikus színész összeesik, hogy soha többé fel ne kelhessen. Gerőt, a nagyobbik fiut, saját fia, Ákos játszotta, ki a dráma szavaival bucsuzik: „Oh, atyám, soha sem fogom látni többé fejedelmi arcodat!” s pár pillanat múlva eszméletlenül fekvő apjához kellett rohanni. Egressy egész szívével játszotta mindig kedves szerepét s mint életírója mondja: „E jelenetek nemcsak a közönséget, de őt is különösen meghatották“. Többször mondá azelőtt: Ezekből leginkább félek; végre is ezekben halok meg.* Ez a megrendítő esemény még emlékezetesebbé teszi Obernyik tragédiáját.

Greguss szerint a mű cselekményének tragikus elemét az képezné, hogy az apa hibájáért gyermekei balsorsában veszi büntetését.** Talán Obernyiknek is van jobb tragédiája: *Főúr és pór, Örökség*. A kritika tán megrójjá szerkezetét, kifogásolja a jellemeket. Különösen Murát és Mara jellemzését. Ne kutassuk most! Bizonyos, hogy erős szenvedélyeket, végzetes tévedéseket rajzol s hogy *egészben* megrázó alkotás, költői lélek műve s keletkezése korában a szerb-magyar testvériség képei is hatottak a szívekre, meg annak hirdetése, hogy Szerbia a magyarok szövetségében lelheti fel boldogulását.

* Szigligeti Ede. Magyar színészek életrajzai.

** Greguss Ágost. Tanulmányok, II. 85. lap.

Azt mondják ma gyakorta: nem kell a tragédia! Elég szomorú az élet, miért szomorítsam mesterségesen a szívemet? Nem sirni jövőnk a színházba, hanem nevetni, hadd fürödjék meg lelkünk a jó kedv verőfényében!

Lehet benne valami. De azért mégis azt hiszem, nemcsak a nagy görög tragikusok, nemcsak a lánglelkű Shakespeare, hanem Obernyik drámája is, mely a költő meleg szívéből forrott ki s hattyudalként zendült meg s a mely a legnagyobb magyar tragikust úgy megihlette: a mi szívünket is jótékony megindultsággal tölti el s tisztítja lángjával, lobogó tűzével.

Dr. Versényi György.

Ocskai brigadéros.

Dráma 4 felvonásban. Irta: *Hercegfi Ferenc*.

1903. október 25.

Második Rákóczy Ferenc vitézeinek gyönyörű világa jelenik meg itt. A költő mindenható keze csodás esztendők fátyolát emeli fel előttünk.

De a szinpad szűk és gyöngye arra, hogy az egész nagy kor-szakot elbirja deszkáin.

A mély keserőségek, a föllobogó szenvedélyek, a magasztos diadalok, a tragikus bukás, a szilaj mámor, a nagy elkeseredés, a nagyszerű nemzeti erőfeszítés roppant esztendeinek történetéből föl-támad im előttünk csak egy parány. Nem az egész csuda-hangszer bűg, csak egyetlen húrja pendül meg, de hogy lelkünket meg-ragadja, hogy szívünkbe belemarkoljon, hogy szemünkbe könny szökkenjen: elég.

Most van kétszázadik esztendeje, hogy Rákóczy Ferenc drága zászlói az istenért és a szabadságért lobogni kezdetek s nyomuk-ban a csatasíkra szálltak a kuruc vitézek, a nagy fejedelem félel-mes gyermekei.

Ünnepet szenteltünk e nagyszerű nemzetföltámadás emlékeze-tére; ünnepi alkalmat adjon emlékezetének megújítására Ocskai brigadéros tragikus története is.

Alkotmányunk, mint annyiszor már, föl volt függesztve, tör-vényeink eltiporva, szabadságunk elrabolva; vallásunk szabad gya-korlása protestánsnak eltiltva, katolikusnak megakadályozva. A börtönök a hit és szabadság martirjaival megtöltve, a vérpadok deszkái martirok véréből pirosra festve. Hitünket és hazánkat: Iste-nünket és szabadságunkat akarták elgázolni. — Katonát, adót tör-vénnytelenül, erőszakkal vetettek ki, hajtottak fel. — Főuraink, azok, akik szerették hazájukat, távol bujdosnak, mint Rákóczy, Bercsényi

Lengyelországban, hogy a börtönt és a vérpadot, mely honszerelmükért várt rájuk, kikerüljék. Az agyonsanyargatott nép, a kit találó névvel nevez az egykoru szó szegénységnek, a szegénység otthon az éhhalállal küzdött, mert vagyonkáját elemésztette az adó, a forspont, elharácsolta, felprédálta az idegen zsoldos had. Vagy keserőséggel szívében bujdosott az erdőkön.

A Bakony, a Vértes, az északi, nyugati, a keleti Kárpátok, a bihari hegyek rengetegeit megtöltötte a sötét sereg s míg dúvadként bujdokolt, éhezett: szívében a bánat és keserűség terhes fellegetként gyülemlett.

A vakmerő bátorság, a halál semmibevétele, a mély és keserű gyűlölet a fosztogató ellenség és a betolakodott élősdiek iránt, a csaták dicsőségének forró óhajta és a bosszú vágya akkor fogamzik meg jól a lélek mélyén, mikor

„Bújdosó szoros úton
Esméretlen földhátakon
Forog sokféle próbákon
És idegen országokon“;

a mikor felbúg a „jajszó, melyben édes hazánk romlását siratja egy poéta“:

„Zokogó sirással sírhatsz, magyar nemzet,
Mert szemed bekötte idegen nép vezet,
Jóakaratódért. lásd, gonosszal fizet,
Hogy elpusztithasson, bizony arra siet“.

„Az napnyugati sas körme közé kapta,
Te gyöngé testedet erősen marcongja,
Hogy erőd ne légyen, szárnyadat szagatja,
Szép piros véreddel fiait hizlalja . . .“

„Sirassatok minket, kik távol halljátok,
Jajgassatok minket, kik közel látjátok,
. . . Bánkódjátok rajtunk keresztyén országok!“

Ez elkeseredett emberekből lettek a kuruc vitézek, Rákóczy katonái, akik szilaj keserőséggel énekelték a csata előtt:

„Készen tartsad jó súlyos szablyádat!
Úgy igyál bort, hogyha hallod a trombitákat,
Vért ihassál s német testből rakj garmadákat!“

És a diadalmas csata után az ök ajakán zúgott fel szilajul:

„Sopronnál az német falkástul szaladott,
Győrvárnál az tóban,
Posványos gázlóban
Mind belé fulladott, mind belé fulladott.
Erdők két mérföldig testekkel rakodtak,
Mezők két mérföldig vérre virágoztak,

Hej, kérjük az papot,
Sok ilyen jó napot
Imádkozzék le az szegény kurucoknak.
De nemcsak azoknak, — hanem a holióknak,
A saskeselyűknek, égi madaraknak,
Erdei vadaknak, erdei vadaknak . . .“

Mély keserűségnek földéből sarjadzott ki s nőtt az égig a magyar dicsőség lombos fája, a melynek virága reáborul a kuruc vitézekre és imádott vezérükre, jóságos urunkra, Rákóczy Ferencre!

1703 tavaszán lépte át a fejedelem a Kárpátokat, kétszázadik éve mult a tavasszal. Kibontott zászlói alá egyszerre odaállottak az erdők bujdosói, a falvak szegénysége, a vérig alázott polgárság és végül főnemességünk nagy része is.

A felső-magyarországi városok siettek kapuikat kitárni előttük s míg a dynasztia sereget sereg után szervezett és küldött ellenük a harcba, oda áll a fejedelem mellé az egész magyarság kivívni politikai és vallási szabadságunkat.

Nyolc évig tartó hősi küzdelem kezdődik el 1703-ban, melyben egyik oldalon ősi jogaiért a lefolyt 200 éves háboruban megfogyatkozott magyarság harcol, a másikon egy világbirodalom áll minden segélyforrásával.

Sok nagy hőse, ragyogó alakja van e szabadságharcnak, de mindeniknél ragyogóbb, fényesebb maga Rákóczy Ferenc, akit Petőfi méltóan illet e sorokkal:

„Hazánk szentje, szabadság vezére,
Sötét éjben fényes csillagunk,
Óh Rákóczy, a kinek nevére
Lángolunk és sirva fakadunk!“

Nincs senki, a ki többet áldozott volna szabadságunk ügyéért, mint ő s nincs senki, a ki a maga személyére nézve kevesebbet

kívánt volna jutalmul, mint ő. Odadobta a nemzeti ügy oltárára mindenét: a fényt, a pompát, a mely mint fejedelmi sarjadékot, roppant vagyon urát, királyi házak rokonát megillette; oda adta a haza javáért roppant vagyonát, kényelmét s magára vette a nehéz keresztet, az emésztő gondokat, a fáradalmakat s végül a hontalanság kimondhatatlan fájdalmát is, mert igen szerette a hazáját.

Tárogatói elhallgathattak, zászlói a majthényi síkon lehullhattak, a harc, a melyet vezetett, elbukott: de azért a nagyszerű, a csodás idő története, a melynek ő vezére volt, örökké szívünkbe írva marad. Lángoszlopunk az ő felséges alakja, a mely világít nekünk s minél nagyobb a sötétség, a melyben vagyunk, annál jobban világít és melegít. Nincs szó, nincs fogalom leírni azt a szeretetet, a melylyel a nemzet szívébe zárja őt.

Mint ember is a legnagyobbak közül való. Hiszen az önfeláldozásnak az a teljessége, a melyet az ő élete mutat, kizár minden kicsinyes emberi gyarlóságot.

Legnagyobb nemzeti kincseink közé tartozik emléke, szeplőtlenül kell fenntartani s a jövőendő nemzedéknek átadnunk.

A mai szindarab a Rákóczy hősei közül Ocskai Lászlót, az Ocskai László tragédiáját mutatja be, a ki eltántorult az ő jóságos urától s ezért szörnyű bukással lakolt: nem azzal, hogy feje a verpadon hullt le, hanem azzal, hogy elárulván a szent ügyet, összetörik belé a lelke s egybeomlik, mint az épület, melynek gerendáit megemésztette a tűz.

Ocskai tagadhatatlanul nagy vitéz volt, rettenthetetlen, szilaj harcos, Rákóczy villáma, Ausztria réme, félelmes kuruc tábornok. De lelke nem volt elég erős s a csábítások, a melyeknek az ellenség részéről ki volt téve, nagyravágyása, megtántorították s átállott az ellenséghez — szörnyen lakolt érette. Bukásával kiengeszteli szörnyű bűnét. Története be van fejezve. De a költő, a ki tragédiáját megírta, hogy hőse iránt érdeklődésünket biztosabb alapra helyezze, jónak látta az Ocskai elpártolásának indító okául sértett önérzetét tüntetni fel. E szerint a Rákóczy udvari emberei kieszközlük, hogy egy alkalommal ne juthasson be a fejedelem színe elé. Innen támad szilaj dacossága, a minek következtében áruló lesz.

A magyar közönség, a mely Rákóczyt méltóan imádja, ez indokolás ellen erőteljesen tiltakozott s ekkor a költő kinyilatkoztatta,

hogy nem volt, nem is lehetett szándékában a Rákóczy emléket sérteni. A fejedelem ezekről mit sem tud. Az úgy egy pár udvari méltóság ármánya. Ezzel e kérdés el is van intézve. Nincs miért zavarjon élvezetünkben, elmerülésünkben, gyönyörűségünkben.

Megszólal a tárogató, megcsendülnek a kuruc sarkantyuk és lelkünk belemertül az elmúlt világ lelkébe.

Megelevenedik előttünk a kuruc korszak. Nem az egész csudahangszer bűg, csak egyetlen hurja pendül meg, de hogy lelkünket megragadja, hogy szívünkbe belemarkoljon, hogy szemünkbe könny szökkenjen: elég! Hogy felsirjon szívünk kérdése a kuruc balladással: Virrad-e még?

... Mikor virrad megint
Hejh, olyan szép idő?
Híres Bottyán hírét,
Az Bezerédiét
Egekig emelő,
Egekig emelő?
Balogh Ádám nevét
Vitéz kurucokét
Feltündököltető,
Feltündököltető! . . .

Kovács Dezső.

A bor.

Falusi történet 3 felvonásban. Irta: *Gárdonyi Géza*

1903. november 8.

A magyar népszinmű, ez az eredeti magyar műfaj, idestova félszáz évnél hosszabb múltra tekinthet vissza. A színpadra való bevonulása annak idején újjászületés volt: a demokrácia győzelmének, a társadalmi osztályok összeforradásának s ezzel magyarságunk erőrekapásának biztató jele, büszke záloga. Gyökereivel a magyar anyaföldre nőtt terebélyes fává, büszkén ellenállva a nagy nemzeti megpróbáltatások idején a megalkuvást hirdető modern kozmopolitizmus rügyhervasztó fagyának, lombtördelő viharának, s magot hintve szét, a faji önérzet, a nemzeti öntudat lélekemelő s nemzetfenntartó magvait. Meleg fényű pásztortűz volt, talán az egyetlen derült, biztató fénye az elborulásnak abban a csillagtalan éjszakájában, dajkálója legféltettebb kincsünknek, a nemzeti nyelvnek és zenének. Kivált a zenének, ennek a páratlan szépségű Hamupipőkének, ennek a ragyogó gyémántszemnek, mely csak Arany Jánosára vár, hogy meghódítsa s diadallal járja be széles e világot.

Félszáz éven keresztül a népszinmű volt az a műfaj, melytől legtöbbet remélt, melyhez leginkább hozzáfért a nemzeti génusz. Újabb időben azonban már hosszú évek óta baj van a „terebélyes nagy fa“ körül. Nem hajt új ágat, nem terem gyümölcsöt: korhad, pusztul, halálra válik. A táplálékot adó földben és levegőben volna-e a hiba? Nem. A magyar anyaföld kebelében soha ki nem apadható források buzognak, a magyar levegő sem lett szegényebb tápláló és éltető erőben; de más a kor és más az ízlés s más ital oltja ma már az emberek szívében égető szomjúságot. — Ezeknek a világot jelentő deszkáknak nem az a hivatásuk ma már — úgy mondják — hogy a nemzeti érzés soha be nem vehető védőbástyái legyenek. Nyelvünket sem kell már palléroztatnunk, hazaszere-

tetünk is kinőtt már a mesterséges melegágyban való tenyésztetés palántakorából.

Szabadon és büszkén loboghat ez édes anyaföldhöz való szerelmünknek szent oltártüze. Ideje már — úgy szólnak — hogy az ízlésnek, az ízlés finomításának, a szemhatár bővítésének, az europaiskodásnak, a nyugattal való nemes versenynek is fölgyúljon végre ezeken a deszkákon a maguk oltártüze. S valljuk meg az igazat, van ebben az optimista fölfogásban — hál' istennek — egy kis igaz is. De nem ez a kis igaz öli meg a magyar népszínművet. Vannak a népszínműnek — fájdalom — eredendő hibái is. Ma is a Szigligeti kiszabta recipe szerint készül egyik a másik képeire és hasonlatosságára. Megszabott keretben unos-untig ismétlődő forma, teleaggatva hagyományos sallangokkal, divatjamúlt cifrasággal. Ismert környezetben ismert alakok. A pityókás kántor s a mindig éber zsidó, a ravasz csősz-bakter s a még ravaszabb faluvégi rajkó, a Finom Rózsik s az Utcakatik s hozzá a mindig ugyanazon motívumokon felépülő szerelmi história sokszor hazug pathosza s ritkán nem mesterkélt romantikája alig kötik le érdeklődését s alig elégitik ki ízlését a mai kor emberének.

Az is baj, hogy műfajnak is felemás. Középfajú dráma volna, de operette-szerüvé teszi a sok időszerűtlen nótázás. Pedig ez volna a lelke. A nóta. A költői valóságosság rovására megy az is, hogy sosincs bennük hétköznapi, Vasárnapi ruha, vasárnapi hangulat, vasárnapi dinum-dánium: mintha bizony fenéig poézis volna a falu s mintha egyéb se teremne benne, mint rózsa, meg muskátli. Tulipános szűr a vállon, árvalányhaj-bokrétás kalap a fön, kiteremtettéztet kacskaringós beszéd a szájon: ez még mind nem a falu. A legborjuszajásabb ing sem ér semmit, ha úgy érez, úgy beszél és úgy cselekszik a ki fölveszi, mint a kissé urhatnámkodó városzagoalta mesteremberek, félig művelt álmodozók s poétai hajlamu darabontok szoktak. Csak úgy virág a virág, ha gyökereken nőtt: a poézis is csak úgy poézis, ha a való világának a talajából hajt ki. Mert csak úgy lehet igaz.

Ilyen igaz poézis a mai darabunk.

A *bor* hadizenet. Hadizenet a népszínműi hagyományok, a kiszabott keret, a sallangos cifraságok, a vasárnap, az operette-szerűség, a költői valóságatlenség ellen. Nem népszínmű a szónak

mai értelmében, hanem lándzsatörés azért, hogy ilyenforma uton fejlődjék tovább a népszinmű, ha a megváltozott izlés és megváltozott körülmények követelményeinek Scyllái és Charibdisei között tovább is akar élni és haladni. A választut elé idézi a már amugy is régóta ott veszteglő népszinművet, hogy színvallásra kényszerítse. Végre választania kell. Vagy operette lesz belőle, a francia és angol operettet kiszorító magyar operett — s ebben az irányban is történt már sokat ígérő kísérlet — vagy megmarad annak, aminek eredetileg indult: falusi történetnek.

Gárdonyinál annak marad, azaz hogy azzá lett. Falusi történetté. Ilyen a magyar falu. Így éreznek, így gondolkoznak, így beszélnek és így cselekesznek falun. Kevesebb romantikával, de több igazsággal; kevesebb színpadi poezissal, de tartalmasabb, mélyebb, megindítóbb, igazabb bensőséggel. Szébb költészet hova kell a magyar föld népének képekben duskáló színes beszédjénél, józan elméjének csodálatos mélységénél?! Ez a magyar föld legdrágább poezise s ezt a poezist dicsőíti *A bor*.

Nem járnak benne csárdást, nem állnak ki a lámpák elé műnép-dalban kurjongatni, a bajuszokat sem pödrik mindegyre, sőt — csodák csodája — még csak nem is káromkodnak (a Durbincs sógor népszerűvé lett kiszólása gondolatpótló ártatlanság), pedig e már aztán csak virtusa a magyarnak, vagy mi a szösz — (Egy fél hete, hogy hirdetik ezen a helyen is);* de azért minden szavából érzik a magyar föld dobogó szíve. A magyar anyaföldé! Ne mondja senki, hogy nincs ebben poézis! Annyi édes fájdalom s annyi könnyfacsaró gyönyörűség van ebben a szóban, hogy a magyar ifjuságnak sohasem kell magyarázni, mi van azon sirni való, hogy a ménes ott lefelét valahol a csárda mellett. Nem szó ez nekünk, hanem érzelem, nem hang, hanem riadó trombitaszó, melytől megittasul a képzelet, bugó szavu tárogatószó, melytől megered a könnyünk árja.

Ebbe a színmagyar levegőbe egészen bele illenek és egészen benne élnek a szereplő személyek. Egyik se színpadi figura, hanem típus, sőt egyéniség. Baracs Imrénél tipikusabb magyar paraszt még nem járt magyar színpadon. Nehézkes és kevés szavu, józan és

* Verő György: A bajusz.

értelmes, mély érzésű és büszke, csöndes és méltóságos. Olyan, mint az „álló víz“, mint a Tisza vize, mely ha kiáradt, fölgerjedt haragjának árja mindent elönt.

Kevés kivétellel a többi szereplők is mesterileg megrajzolt színmagyar alakok. Magyarságban azonban tán mégis a humora legjellegzetesebb Gárdonyinak. Arany János óta még tán csak Mikszáthnál buzog az eredeti humornak ilyen magyar zamatu forrása. Nem Göre bíró urra s elmaradhatatlan hozzátartozóira gondolok. Ez a triumvirátus kétségkívül nem ok nélkül lett olyan népszerű, de azért csak mulatságos figurák, bohózatba illő torzképek biz ők. A humornak, a könnyek közt mosolygó nemes humornak csak a főszereplők komoly ügye-baja eléggé méltó a beavatkozásra. Figyeljék meg jól a harmadik felvonásban a kibékülés jelenetét. Kiméletlenül igaz s kegyetlen humorában könnyekig megindító jelenet ez.

Egy dolog nincs *A bor*-ban: drámai elevenség, mozgalmasság, bonyodalom. Három felvonáson keresztül is alig történik valami s ami történik is, a színpadi hatásvadászás eszközeinek csaknem teljes számbanemvételével van színpadra vive. Ez a rideg felfogás éppen nem válik a darab színszerűségének hasznára s a belső cselekvény erős tagozottsága és mozgalmassága nem tudja pótolni a csigalassúsággal gördülő külső cselekvény egyhanguságát és élettelenységét.

De ebben is van valami imponáló. Erősen bizhatik a maga erejében az, aki ilyen keveset ad a külső cselekvény megépítésére s ilyen kicsibe veszi azt, ami a hallgatót — akármit is prédikál az aesthetika — leginkább érdekli és izgatja: a mesét. Erről bizony alig lehet szó *A bor*-ban.

Szándékosan nem szólok róla én se. Minek beszélném ki előre még ezt a keveset is, minek rontsam meg saját megfigyeléseik és benyomásaik közvetlenségét, s a cselekvény szálainak jó-hiszemű bontogatásával minek magyarázgassam azt, ami úgy sem szorult magyarázatra, aminek ugyis az a hibája, hogy igen egyszerű, igen naiv és igen világos?! Beszél az magáért. Csak mi hallgassuk olyan meleg szívvvel, amilyennel megírta a költő.

A Göre-triumvirátus jókedvű megteremtője nem ismeretlen, nem új ember, de nem is ért még el pályája delelőjére: még igen sokat vár tőle a magyar irodalom. A kor szemeláttára nőtt bele az

irodalomtörténetbe, olyan vasakaratu energiával, a milyenre nálunk igen kevés a példa. Néptanító volt s ma egyik bírálója szerint a legtöbbet tudó magyar író. Egerben él, fönn a várban a város adományozta telken a világtól elvonulva s legendás autodidaxissal tanul, egyre tanul. Ő maga is típus. Tipusa a saját erején feltörő ezermester tehetségű magyarnak. A *bort* két évvel ezelőtt írta, egy hasonló című kedves kis novelláját dramatizálva. Innen a cselekvény vékonypénzűsége. A kritika csaknem föltétlen elismeréssel fogadta. Csak a dialektustól félnek még nálunk itt-ott egy kicsit úgy a sorok közt, kivált a kik a falut sem igen nézik valami jó szemmel. Mintha azt mondanák: „Hiszen szeretni szeretem én a virágot, csak éppen az illatát nem tűrhetem.“ Hej, nagy uraim, fogadatlan irodalmi csősz uraim, sohse féltsék a magyar falutól s az egészséges magyar beszédétől a muzsák szent berkeit. Nem poezis, nem igaz magyar poezis az, a melyik szégyenli a magyar faluval való atyafiságot. Nem egészséges palánta az a költészet, a melyik nem itt ver gyökeret, nem innen szív életet és éltető erőt s nem a magyar föld bűvös csodaerejű forrásából iszik magának örök fiatalságot.

A bor ebből a forrásból fakad.

Vajjon megihleti-e lelküket, kedves ifjuság, a falu mesterkéletlen egyszerűségű költészete? Vajjon szívükig hat-e belőle egetverő frázisok, izléstelen czifraságok s kacskaringós káromkodások nélkül is a magyar föld meleg lehellete? Vajjon megérik-e benne a magyar anyaföld lüktető szívverését? . . . Vajjon megérik-e? . . .

Pálfi Márton.

Lear király.

Tragédia 5 felvonásban. Irta: *Shakespeare*, fordította: *Vörösmarty*.

1903. nov. 22.

Shakespeare Learjének főcselekvényét egy angol krónikából merítette. Jellemrajzoló erejével a krónika halvány soraiból egy megrázó tragédiát alkotott, melynek alakjait az élet mintájára teremtette.

A költő már az első nagy jelenettel, a mű expositiójával kiragad bennünket köznapi hangulatunkból s azon események kellő közepébe helyez minket, mellyel lelkünket megrázní, de egyuttal megtisztítani is akar. Már itt „érezzük a félvad korszak levegőjét, melyben az emberek nyers és durva tetteiket az indulat első kitöréseiben minden habozás nélkül végrehajtják“ (Gervinus). Ebből a szempontból a darab expositiója felülmulhatatlan mestermű. Hasonló művészettel osztja el személyei között a tragikus vétséget is. A legnagyobb tragikai vétségbe Lear esik. Vad felindulásában birodalmát, királyi koronáját Goneril és Regan között osztja meg, Cordeliát pedig kiátkozza s még a vérrokonság jogát is megtagadja tőle. Lear e tettel oly végre ragadtatta magát, ahonnan többé nincsen visszatérés, csak egy megrendítő katasztrófa árán.

A tragikai vétségből jut a szelidlelkű Cordeliának is. Az ő lelkén is van egy foltocska: egy kevés makacsság. Nem is csoda. A beteges levegő, testvéreinek kétszínűsége s szeretetlensége elhomályosítja elfogulatlan ítélő tehetségét. Szélsőségbe esik. Látszólagos hidegségével megsérti királyi atyját s ezzel vét a gyermeki szeretet törvénye ellen. Pedig szíve gazdag, gazdagabb, semhogy érzelmeit szóval tudná kifejezni.

A költő bemutatja az expositióban Gonerilt és Regant is. Beszélgetésük az első jelenet végén teljesen feltárja lelküket s ördögi természetük igazi színében mutatkoznak be.

Ime a Lear-család! Ezen alapjaiban feldúlt család megrázó tragédiájában Shakspeare azt akarja bemutatni, mivé lesz a család, ha onnan a legszentebb érzelmek: a kegyelet s a szeretet kivesznek. Miként a fát nem képzelhetjük el gyökerek s éltető nedvek nélkül, úgy a családot sem szeretet s kegyelet nélkül. Egész életünk, földi boldogságunk erre a kegyeletre s szeretetre van építve. A ki pedig megtagadja azt a törzset, melyből származik, az erkölcsileg elfajul. Ez történik a Lear-családdal is. Goneril és Regan előbb megsértik a kegyeletet, mellyel apjuknak tartoznak, ezt követi a hálátlanság rút bűne, majd ezt a többiek: házasságtörés, gyilkosság és öngyilkosság.

Mivel Shakspeare azt akarja bemutatni, hogy ahol a kegyeletnek alapjai ingadoznak, ott az egész erkölcsi világ vad tombolásban tör ki, a Lear-család történetébe mesterien közbe szövi a Gloster-családnak történetét. Lear és Gloster a két szerencsétlen apa egy hatalmas cselekvénnyé növesztik az eredetében kettős cselekvényt.

Felolvasásomban a gyermeki szeretetlenség legnagyobb áldozatát, a gyermekeiben csalódott szerencsétlen apát, Leart, akarom önök elé állítani, „kinek szívét a hálátlanság s az emberi sors minden keselyűi tépik.”

Lear úgy jelen meg először, mint egy félisten. Akaratán kívül nem ismer más akaratot. Zsarnoki természetének legszebb vonása gyermekei iránti szeretete. Lemond a hatalomról, országát elosztja, hogy osztatlanul birja gyermekei szívét. De az aggkor gyarlóságai megzavarták látását s nem tudja az embereket jó és rossz tulajdonságaikban helyesen megítélni. Lear király nagy hibát követ el, mikor az ártatlan Cordeliát eltaszítja magától. Természetellenes tetteért büntetést érdemel, de az a büntetés módfelett kemény. Alig kezdi meg új életrendjét, mint nyugalomba vonult király, máris azt kell tapasztalnia, hogy ahol ő szeretetet ápolt, ott gyűlöletet s szeretetlenséget arat. Goneril öregségét tehernek tekinti, száz lovagját pedig szükségtelen fényezésnek tartja. A hatalomban megvénült királyt ez kegyetlenül kiábrándítja önámításából. Koronát adott leányának, hogy csupán őt szeresse s ime csalódnia kell szeretetében. Leart ez nagyon bántja, de egyideig szemet huny, mert az emberek nem igen szeretik észrevenni azon kellemetlen következményeket, melyeket saját oktalanságukkal idéztek elé. De a rettene-

tes tapasztalatok hatása alatt a hetven éves aggastyánnak esze ingadozni kezd, elhamarkodott tetteért gyötri az önvád s lelke iszonyú sejtelmek között vergődik:

— Jaj annak, akit késő bánat ér — sóhajt fel. Lear megbánta tettét, de jellemével nem fér össze azt hangosan nyilvánítani. A gyermekétől megleckéztetett apa felveszi a küzdelmet sorsával s iszonyú átkait szórja Gonerilre, hogy érezze, minő fájdalom az, hálátlannak tudni gyermekét.

A titáni bukás hatása alatt Lear összeroskad s a királyi palást rongyaiból mindinkább láthatóvá lesz a gyámoltalan aggastyán törékeny teste. — Lear elvesztette hitét hatalmában s mi legnemesebb részvétünkkel fordulunk a fejedelmi Learhez, kinek még egy reménye van, második leánya: Regan. De ez még embertelenebb. Lear előre küldi követét, kit Regan kalodába zárat. Így találja őt Lear Goster kastélya előtt. Mily megindítóak Lear önuralmának kísérletei e látványra. Regannal szemben fékezi természetét, elfelejti egy időre szolgájának kalodába zárását. Lear már nem parancsol, hanem kér. De Regan, mintha nénje szívtelenségén túl akarna tenni, azt válaszolja, térjen vissza s kérjen bocsánatot. Ez hatalmas, fenséges jelenet. Az apa kérjen bocsánatot gyermekétől. Lear ámulatában szótlannul áll, megalázott lelke, szégyentől reszkető lelke, szégyentől reszkető ajkai nem találnak a helyzethez illő szavakat. Lear kétszeresen nyomorult, mivel két leánya bánt vele szívtelenül. Nincs semmije, szegényebb az utolsó koldusnál, kinek van fölöslege.

A megbántott apai méltóság keserű kifakadásai könnyeket csálnak szemünkbe, de Regan hajthatatlan marad s ajtót mutat atyjának. Regan ezzel gyógyíthatatlan sebeket ejtett a szegény király szívére. A fájdalomtól megtépett szíve kicsordul, férfit arcát könnyei mocskolják be s kínos lelki harcában rémülve kiált fel: Bolond! megőrülök.

A gyermekétől a borzasztó éjbe kitaszított apának egyetlen társa a hajdani udvari bolondja, ki jókedvű ötleteivel tréfába akarja fojtani ura borzasztó szerencsétlenségét. A szegény bolondot megszeretjük, mert emberiescn érző szíve van. — Szívében mély bánattal Cordeliáért Lear kíséretében olyan, mint az orvos, keserű igazságaival kitörésre segíti urának lelki katasztrófáját. Más út nincs a gyógyuláshoz. Esze árán kell Learnak az igazságot megismernie.

Eszét vesztve versenyt fut az üvöltő szélvésszel s osztogatja parancsait a szeleknek, hogy fujják a földet a tengerbe, hogy a hálátlan embernek még emléke se maradjon fenn. Lear szörnyű lelkiharca a tomboló zivatar keretében páratlanul álló jelenet, ilyet csak az antik tragédiák tudnak felmutatni.

A költő Lear megrendítő fájdalmában feltárja előttünk szeretet után sóvárgó szívét egész mélységében, egész nemességében; hibáit elfeledjük s részvéttel vagyunk szenvedései iránt, „ki mint egy új Prometheus, az aggság és tehetetlenség Kaukázusához van láncolva.” Lear még annyira józan, hogy saját sorsa a nyomorultak sorsát juttatja eszébe, kikre eddig oly kevés gondja volt s az emberiség szeretetében elmerülve, királyi palástjának rongyaival takarja be szegény bolondját. Csendes elmélkedéséből Edgar megjelenése zavarja ki, ki tettetett örültségével egészen magával ragadja Leart. Lear összekuszált lelki állapota a téboly tetőfokára emelkedik.

Lear tragédiája ezen a ponton ritka lélektani hűséggel megrajzolt tanulmány az örültségről. Lelki betegségének nagy katasztrófája szemünk láttára fejlődik s a negyedik felvonás hatodik jelenetében a tragikai félelmesség magaslatára emelkedik. Szívet repesztő jelenet ez. Lear Dover közelében a mezőkön bolyong hangosan énekelve, koronával a fején, melyet szalmából, galyakból s mezei virágokból font. Teljes lelki kuszáltsága közepette is feltűnik öntudatának működése. „Izról-izre” királynak tartja magát s bölcselkedő reflexioi között mint az álmodót kedvenc terveinek képei ámitják: hadi cseleket forral, katonákat gyűjt s rohamra vezeti őket, hogy elvesztett királyságát visszaszerezze.

Az örültségnek ez a neme nem tartós állapot. Gyógyulásának feltétele mindannak az elhárítása, ami a tébolyt előidézte. Learnél ez úgy történik, hogy amitől Goneril és Regán megfosztották: a gyermeki szeretetet újra megtalálja Cordeliánál. Gloster viteti Cordeliához, ki sereggel jött Angolországba, hogy bosszút álljon megsértett atyjáért. Itt fekszik sátorában mély álomba merülve a gyermekké lett aggastyán. Gyengéd ápolók környezik: Kent, Edgar, Cordelia s az orvos. Cordelia zenét is rendelt, hogy a zene harmoniája túlfeszült idegeit lecsillapítsa. Lear örültsége kezd jobbra fordulni. A király üdülését magyarázó jelenet mesteri jellemzés. Ehhez a megható képhez, melyet a költő itt fest, nincs mit hozzá

fűzni. „Lear szörnyű tragikumán, mint Rembrandt Keresztlevételén egyetlen sugár tör át — Cordelia.“ Az ő szeretete csepegteti lelkére az enyhítő balzsamot s mikor a jótékony álomból felébred, az ő puha kezeit érzi ősz fürteiben, az ő ajkairól hallja az angyali jószág sugallta szavakat: Ó semmi, semmi ok nincs! E kevés szóban szeretetének egész világa tárul fel, mely egészen tud felejteni s örökre megbocsájt. Cordelia e képben a megtestesült női gyengédség legszentebb érzelmeiben.

Mig ezek a sátorban történnek, a künn duló harc új fordulatot vett. Shakspeare hazafisága az angol fegyvereket juttatja diadalra. Lear s Cordelia angol fogságba kerülnek. Goneril Edmunddal kísérteti őket börtönbe, ki az őrizetükre kirendelt tisztnek titkos parancsot ad, hogy Cordeliát börtönében fojtsa meg. A gyermekké lett aggastyán, ki a szeretetnek egész bolgogságát élvezi, a legszebb álmokat álmodja a börtönről, ha ott egyedül lehet Cordeliájával. Kivüle a világ mitsem nyújthat neki. Figyelmének, érdeklődésének egyetlen tárgya Cordelia.

..... menjünk a fogságba: ott
Fogunk mi, mint kalitban a madár,
Dalolni ketten. Áldásom, ha kéred
Letérdelek s kérem bocsánatod!
Igy élünk majd, dallunk, imádkozunk.

Cordelia megosztja atyjával a börtönt, mivel gyermeki szeretetének legszebb áldozatát hozta, melyre Lear is azt mondja:

Ily áldozatra, Ó Cordeliám,
Még isteneink is tömjént gyujtanak.

Ezzel kezdődik a csodálatos technikával felépített ötödik felvonás. A lélekrázó tragédiát a katasztrófák egész sorozata fejezi be. A költő igazságszolgáltatása elől nincsen menekülés. Az özvegyen maradt Regant Goneril féltékenységből megmérgezi, az áruló Edmund Edgar kardjától esik el, Goneril pedig Edmund halála feietti kétségbeesésében megöli magát.

A gonoszok egymást emészte pusztulnak el, de áldozatul magukkal ragadják az ártatlan Cordeliát is, kit börtönében megfojtanak. Mélyen megrendítő az utolsó kép. Mint Kreon Haimon fiával,

úgy ront ki Lear börtönéből, karján leánya holttestével. Fájdalmában szive megszakad s holtan roskad össze leánya holtteste felett.

Egész valónk megrendül azon igazság láttára, hogy az ártatlanság meg a jámborság nem mindig diadalmaskodnak itt a földön. De másrészt lelkünk felemelkedik s megtisztul attól a fenséges gondolattól, hogy Cordelia gyermeki szeretetét a legnagyobb áldozattal — a halállal pecsételte meg. Halála a gyermeki szeretetnek legtisztább áldozata, melyben érezzük a szeretetnek mindenható hatalmát, nagyságát, lélekemelő vigaszát s győzelmét a halálban.

Rietly Károly.

IV. László.

Tragédia 5 felvonásban. Irta: *Dobsa Lajos.*

1903. dec. 2.

Ott, a hol a szőke Maros unni kezdi a magányos utat s alig győzi bevárni, hogy megpihenjen a Tisza hullámain, mint fáradt gyermek az édes anyja ölében, ott, Makó városában született Dobsa Lajos, a *Negyedik László* írója.

Igaz, hogy nem ezen a réven vált Makó híres várossá, bár reá lehetne legbüszkébb, hanem azért, mert egy ismeretes szólásmódban Makó neve Jeruzsálemé mellett fordul elő. Pedig ehhez a dicsőséghez csakugyan jogtalanul jutott a nemes város, egy véletlen névcsere útján, mert a szólásmód nem a városra vonatkozik, hanem Makó vitézre, a ki II. András magyar királylyal együtt átrándult a Szentföldre, hogy résztvegyen a keresztes háboruban. Makó vitéz a jó dalmát bor hatása alatt Spalatót nézte Jeruzsálemnek. Abban az időben a mai Makónak még a neve is másképen hangzott: Felvelnöknek hívták.

Ez a tőzsgyökeres magyar város Dobsán kívül nem igen adott az országnak nagyhirű embereket. Nem terem ott babér, hogy halhatatlan fiai homlokára koszorút fonhatna. Nem gyötör ott senkit a dicsőség vágya manapság. Régente, mikor még volt becsülete a kardnak, volt híre a makói embernek is, de a mióta taktikával, meg tollal dolgozik a világ, azóta ő róla hallgat a krónika, legföljebb a gazdasszonyok emlegetik a hagymáját, meg a tarhonyáját. De a kezök munkájáról azért nem marad el az Isten áldása: még most, az aszfalt korában is, ellepi a hagymaerdő egyik-másik utcáját.

Ezt konstatálnom kell, bár ott ringatták az én bölcsőmet is abban a városban.

Szegény Dobsa Lajos! Sokszor megbánta azt ő is, hogy az ősök ekéjénél cifrább szerszámot választott. Előbb színészé lett.

Pesten is megtapsolták egyik-másik szerepében és a vége mégis az lett, hogy alig vitte többre, mint a barátja, Petőfi Sándor. Bucsút mondott hát a színpadnak. Pedig nagyon nehezebbre eshetett, hiszen már tizenegy éves korában rendezett színi előadásokat, a saját eredeti, vagy átdolgozott darabjaiból. Később itt Kolozsvárt is. Aztán tollat fogott, sokat összeirt versben és prózában. Már 48-ban előadták a pesti Nemzeti Színházban *Március tizenötödike* című vígjátékát. Ez is bevált, mert 625 frt 33 kr folyt be a színházi pénztárba. Pedig ez nagy esemény volt, mert például a Szigligeti drámája: *II. Rákóczi Ferenc fogsága* csak 475 forintot hajtott be. Ezért a sikerért meg is lakolt. Az osztrák bezárta félére az Újépületbe. Utóbb kétszer is nyert 100—100 arany díjat az akadémia pályázatain.

56-ban, mikor *Negyedik László*-t először adták, 29 új darab került műsorra és Salamon Ferenc mégis úgy nyilatkozik a Dobsáerről, hogy „nemcsak legjobb műve, hanem a közelebbről színrekerült történeti drámák közt is első helyen áll.” Figyelemre legméltóbbnak itéli a bírálat, alkotásbeli ügyességéért, a sokoldalú kigondolásáért, a színpad ismeretéért és a mire igen nagy súlyt kívánt helyezni, a drámai nyelvért. Kiemeli a bírálat, hogy eddigi drámáink nagy része azt mutatja, hogy szerzőink nem tudják, mit kell elmondatniok és mit kell elhallgattatniok a személyeikkel. Előállott a hős és ékes szóvirágokkal, roppant páthosszal elszavalta, hogy mennyire rajong ő a hazájáért; de azt elhallgatta, a mi a lelkébe bepillantást engedett volna. A pompás beszéd elhangzott, de a jellemek nem domborodnak ki, a cselekvést a szavak nem vitték előbbre. Hazafias áradozások és dikciók helyett ebben a darabban embereket, hatalmas szenvedélyeket látunk. Tárgyát tragikailag fogja fel, kidolgozása gondos, előadása költői. Megpróbálkozott ezzel Kisfaludy Sándor és Garay János is, de a legfőbb és legnehezebb feladatot: a jellemalkotást elhibázták, vétettek a cselekvény egysége, valószínűsége, vagy tagoltsága ellen; tragikái harcnak nyoma sincsen; hatásos helyzetekre akadunk ugyan bennök, a bonyodalom itt-ott szövevényes, megtaláljuk bennök a válságot, a sorsfordulatot, a végük csattanós is, de a megoldás nem természetes, az igazságszolgáltatás nem elégít ki sem Kisfaludynál, sem Garaynál.

Egyik történetirónk ilyen ítéletet mond Lászlóról: „Csak véletlenül király, igazában korhely.“ Nem dobálóztak itt megint a szavakkal? Ha ez igaz, ha László csakugyan azért szállt perbe a világ legnagyobb hatalmával, a pápasággal; azért dacolt az átokkal, mert nem jogot és szabadságot akart, hanem féltelenséget: akkor nagyon nehéz munka volt hőssé felavatni, hogy bukásában a félelmen kívül, részvétet és megnyugvást is költhessen fel bennünk.

Tudjuk IV. Lászlóról, hogy egy paripáért egy talut adott, hogy elbizakodottsága sem ismert határt, hogy nejét elfogatta és soha többé nem akarta látni, hogy a kúnok sátraiban érezte magát legjobban, hogy anyja ellen háborut viselt. Tudjuk róla, hogy az ő idejében akkora inségre jutott a föld népe, hogy ígásbarom hiányában, maguk huzzták a fakó szekeret. Ez mind igaz, de viszont azt lehet-e tagadni, hogy atyjának halálos ellenségei nevelték föl; hogy anyja cselszövő, szívtelen teremtes volt; hogy mikor az ifjú király halálos betegen feküdt a Margitszigeten, magára hagyták, mint a ki legárvább. Szent-Margit halotti-fátyol fejkötőjét feltették a fejére, de a vigasztalást megtagadták tőle. Önző, haszonleső volt? De hát az igaz-e, hogy örökké kiskorúságban, lelki fogságban tartották, irtó hadjáratokat intéztek ellene, mint az üldözött vad ellen, országát interdictum alá vetették, őt magát kiátkozták? Kitől látott valaha jó példát? Kitől tanult volna mérsékletet, önfeláldozást, fejedelmeknél oly ritka erényt? Kérdés, hogy merre billen itt a mérleg serpenyője, vezető kezek szerető gondja, édesanyai csók nélkül. Kérdés, hogy az ország szerencsétlenségeért mennyiben terheli őt a felelősség és lelkének analysise nem könnyítette-e meg a drámairó feladatát; Dobsa tényleg nagyon rászorult-e erőszakolt szépítésre, mikor olyan jellemet alkotott belőle, a ki megérdemel tőlünk egy könnyet, mikor Ayda szerelmétől megtisztultan, Edua felhívására leszurják és holtan leborul a jegyese mellé . . .

Első osztályos gimnázista voltam, mikor Dobsát Makón megválasztották először országgyűlési képviselőnek. Ma is emlékszem a kortesnótára, melyet egyik tanulótársam, Halász Árpád, makói főgimnáziumi tanár rögtönzött:

Egy halálunk, életünk,
Dobsa Lajos követünk.
Ily hazafit nem hagyunk,
Érte vért is áldozunk.

Nem kellett vért áldozni, mégis ő lett a képviselőnk. És mi, a kis diákok szentül hittük, hogy a mi erélyes közreműködésünknek köszönhetette győzelmét. 30—35 évi korkülönbség volt ugyan köztünk, meg Dobsa Lajos közt, de azért jóformán játszópajtásunk volt. Sokszor összefogdosott bennünket, kivitt a szőlőjébe, ha jól emlékszem, a Kortyogóba — s nagy lakomákat csaptunk a körtefák tetejében. A melyik fára rászabadította azt a sáskasereget, arról ugyan irmagul sem lophatott többé a csősz, még ha husz Gonosz Pista „böcsülete“ szorult is belé.

Marosparti fiuk lévén, úgy úszott köztünk még a santa Biró Ábel is, mint a kacsá. Nyáron örömeztőbb tanyáztunk a Marosban, mint a szárazföldön. Néha több volt a Marosban a gyerek, mint a hal. Olyankor Dobsa Lajos el-eljött nézőközönségnek. Nekünk akkor az a gyanunk támadt, hogy azt leste a parton, mikor kell beugrania valamelyikünk után, hogy kihúzza, ha esetleg bajra dölne a játék.

Évekig nem láttam aztán. Visszavonult kosgyáni birtokára, közel ahhoz a kőrösszegi vén toronyhoz, mely valaha szemtanúja volt a szerencsétlen László katasztrófájának. Sok csalódásáért a kis Margitkában találta fel minden örömét s bizonyára sokszor elgondolkozhatott Alfierinek ezen a mondásán: „Ember, nagy vagy-e, vagy kicsiny? Halj meg és megtudod!“

Tavaly tért örök pihenőre.

Gyermekkori „játszótársam!“ Régi szép emlékeimnek fényes alakja, vedd tőlem szívesen ezt a megemlékezést. Hadd küldjek a sirodra én is egy koszorút, épen arról a szinpadról, melyen te is jártál egykor. A míg éltél, sokat panaszkodtál mellőztetésekről, de lásd, mi nem vagyunk háládatlanok, mi nem feledtünk még el téged . . .

Dr. Cs. Papp József.

A proletárok.

Színmű 4 felvonásban. Írta: Csiky Gergely.

1904. jan. 17.

A magyar színműirodalom legújabb korának egyik legkiválóbb művelője, Csiky Gergely, az ifjusági előadások során ezuttal harmadszor szólal meg. „A nagymama” s „Mukányi” után „A proletárok” nyüzsgő csoportja jelenik meg néhány perc múlva előttünk.

Ez a négy felvonásos színmű Csiky Gergelynek egyik legértékesebb alkotása; megírása, mély hatása és nagy sikere a drámaíró pályáján, mint színműirodalmunkban fordulatot jelez.

„A proletárok” a legelső igazi és erőteljes magyar társadalmi színmű.

A magyar társadalmi dráma keletkezésének első nyomaival Kisfaludy Sándor „Magyar nemesházi rajzolatai”-ban találkozunk.

Itt olvassuk az előszóban, hogy a magyar szereti a magyar nemesek életét föltüntető jelenségeket színre állítva látni, hogy így mintegy tükröben láthassa a nemzet természetének noha árnyéklaibaiban különböző, de egészben tekintve, a főbb dolgokban egyező vonásait.

A 19. évszáz nyolcvanas éveig terjedő időszakban voltak ugyan többen íróink között, a kik darabjaikban az életből egy-egy képet vittek a színpadra, de ezekből a próbálgatásokból hiányzott az a művészeti célzatosság, mellyel valamely társadalmi kérdést föltárni s megoldását megokolni megkísérlették volna.

„A proletárok” föltünésének jelentősége abban van, hogy megjelenésétől számíthatjuk a modern társadalmi dráma fejlődésének a történetét.

Csiky Gergely ennek a megírásáig egészen más irányban dolgozik; ezért „A proletárok” megírása az ő költői pályáján is fordulatot jelez. Ehez élete változó viszonyai következtében jutott

el. Temesvárról 1878-ban végleg a fővárosba költözik s tulajdonképpen ekkor kezdi meg az élet iskolájának látogatását, melynek folyamán bizonyos mohósággal szivja lelkébe a különféle hatásokat. Szeme élesen lát, ezért könnyen el tud igazodni a társadalom útvesztőjében. Lépten-nyomon szerzett gazdag tapasztalatai azt a meggyőződést érelik meg lelkében, hogy ha a színpadon valódi sikereket akar elérni, le kell tértie arról az útról, melyen eddig haladt. Sejtí, hogy azok a színművek, melyeket eddig irt, jóformán csak előtanulmányok, mert az igazi drámairó csak az, a ki korának tüköre s nemzetére csak akkor gyakorol hatást, ha föltárja előtte korának eszméit, bajait, erényeit. Ezt a meggyőződését csak erősítette az a tanulmányút, melyet Párisba tett, hogy közvetlen közelről ismerje a legnagyobb színpadi sikerek természetét és hatásának titkait. A meggyőződés elhatározássá válik lelkében. Elhagyja a régmúlt idők tragikai feldolgozását, a mely téren Janus-ában kitűnő művel gazdagította irodalmunkat; elhagyja a mesék csalfa világát, a görög mythosi élet balzsamos illatu berkeit, melyek bűbájos költészetét a Jóslat-ban örököltette meg.

A mai világ közönséges embereinek festését elbeszéléseiből, regényeiből átvizsi színműveibe is, követi Goethe intését: belemarokol az emberi életbe s fáradhatlan buzgalommal fog hozzá a társadalmi dráma megalkotásához.

A társadalmi dráma fontos ága drámai költészetünknek. A társadalom betegségeivel foglalkozik, hogy meggyógyítsa azokat. Az élet oly jeleneteit tárja elénk, melyeknél keserű gyógyszer, vagy fájdalmas érvágás van helyén.

Elvezet a társas élet hozzáférhetlen viszonyaihoz s bemutatja gyarlóságainkból származó gyöngeségeinket, a titkos sebeket, hogy azután győzelemhez segítse az erkölcsi elemeket. Gúnyol és ostoroz, támadja az önkényt és előítéletet s rámutat a társas életnek ferdeségeire, melyek ellentétben vannak az emberi szív és ész jogaival. Így akarja egyengetni a társadalom fejlődését, az emberiség közös célja: a közboldogság felé.

„A valódi társadalmi dráma életiskola, melyben a koreszmék jelentéséről kapunk leckét s irányt a szellem sokféle ágazó útjain.“ A száz meg százféle jelenségek közül álljon itt csak egy. Mily sokszor találkozunk az életben egyesekkel és társaságokkal, akik

lépten-nyomon kérkednek a „becsület“-tel, a lelki derékségnek ezzel a legnemesebb tulajdonságával, de önző, anyagiias érdekeikért az első válságos esetben megtagadják azt. Az eképen megsértett erkölcsi életnek a szerencsétlenség, a kudarccal együtt járó gyalázat nyújt elégtételt s a megtérés szerez néminemű orvoslást.

Az önzéssel teli anyagiasság, mely tagadja minden eszményinek a létezését s kiszorítja az emberből a felebaráti szeretetet: veszedelmes betegsége a társadalomnak s méltó tárgya a társadalmi drámának. Ennek ugyanis főadata, hogy hirdesse az erkölcsi eszmék erősségét s példával mutassa be, hogy az ellene vétők önmaguk megsemmisítésére törnek. Az erkölcsi törvények követése a legbiztosabb alapja az ember emelkedésének, nemesülésének.

A drámai költészet az életre akar hatni, az életből veszi alakjait s jelentősége abban van, ha ezt a viszonyt föntartja s teljes mértékben értékesíti.

Csiky Gergely fölismervén a mindennapi életnek és költészetnek ezt az egymásra ható viszonyát, további pályáján bele néz az élet legelrejtettebb titkaiba, figyelemmel kíséri az emberi lélek hullámlzását s az eseményeket a maguk valóságában állítja elénk. A tárgyakat fény és árnyoldalukkal együtt vizsgálja s egyaránt feltárja előttünk a szépet és rútat, alaposat vagy torzat. Társadalmi drámaiban elvisz az ügyvéd irodájába, az uzsorás titkos szobájába, a hivatalszobák rejtett nyomoruságaiba; az elszegényedett nemes emberek (dzsentrik) különböző alakjai, az úri szédelgők, balekfogók veszedelmes típusai vonulnak el szemeink előtt; rámutat a bűnre és észrevéti a szenvedők könnyeit.

Az elevenen, ritka hűséggel megrajzolt képekben látjuk az embert legelrejtettebb gondolataival s a bűn és az erény mindennapi harcában előttünk domborodik ki az egyének jelleme, ez a közös emberi bélyeg, melyet az erkölcs és a nevelés s az élet kedvező és mostoha viszonyai ütnek az emberre. Ezzel a módszerrel teremti meg Csiky Gergely színműirodalmunkban a modern magyar társadalmi drámát.

Ebben első legsikerültebb alkotása a ma színre kerülő színmű. Címe figyelmünket a nép oly osztályára irányítja, a melynek nincs vagyona, nincs biztos keresete. „A proletárok“-ban kevésbé találkoznak ilyenekkel, a szédelgők, csalók tarka csoportja vonul el

előttünk, a kik minden vagyon nélkül szeretnek úri módon élni. Nem a proletárság kérdése benne a tárgy; erőteljes, színes képek vannak benne, a fővárosi társadalomnak gyöngeségeivel, bajaival. Az élősd, romlott embereknek egy egész kis tábora tör „A proletárok”-ban egymásra az úri megélhetésért, míg végre is rút törekvéseik kudarcban érnek véget.

A főproletár Zátonyi Bence, erdélyi nemes ember, úri nevelésben részesült, ezért jól tudja, hogy mint kell úri módon élni. A mindennapi kenyér megszerzésére azonban nem tanították meg, s még kevésbbé arra, hogy a becsületes munka nem szégyen. Pazarló, léha s képes minden rosszra.

A másik híres proletár Mosolygó Menyhért. Húsz év előtt keresett ügyvédi irodája volt, de a családjában folyt fényűző életmódhoz nem volt elég szép a jövedelem, idegen pénzhez nyult s ennek következtében elvesztette oklevelét. Nem tagadja bűnét, megadással tűr szegénységet és nyomort, kiérzik belőle, hogy szívében még van tiszta érzés, jószág.

Bankó Béni végzett földesúr. Szerette a kártyát és a lovat. A vagyon elfogyott, most bankot ad, közben hamisan játszik, ezért jár ki a lóversenyekre. E mellett ráér, hogy adja a tudóst, a régiségbúvárt.

Elsőrendű kalandornő a fővárosban élő álözvegy Szedervári Kamilla, a küküllődombi harangozó leánya, a ki viharos élete folyamában a szabadságharcban mint markotányosnő és mint kém vett részt. Később álnév alatt egy állítólag kivégzett honvéd ezredes nyomorban sinylődő özvegyének adja ki magát s az emberek hiszékenységéből él. Az emberi irgalmasságot és hazafiui érzést igyekszik kihasználni s a jövőre is gondolva, hamis okmányokat szerez s ezenkívül egy bányamunkás árváját fogadja fel, hogy egykor ennek révén jómódba juthasson. Képmutató, romlott alak, ki azonban inkább nevetést, mint undort kelt bennünk.

Bankó Béniné, Elza, könnyűvérű asszonyka, ki tudja, mi a rossz s mégis megteszi, ha szüksége van pénzre, de nem romlott oly mértékben, hogy végül a jobb érzés felülkerekedése meg ne menthetné.

Ezeknél vígasztalóbb, derüesebb Timót Pál, korlátolt eszű, de becsületes, a világ dolgában járatlan, aranyszívű paraszt. Jó idők

jártak a birkáira, meggazdagodott. Ennek következtében kissé hiú lévén — ott hagyja faluját s fölmege a fővárosba, hogy ott pénze után egy kis jó társaságba jusson. Hazafiui kegyelete az állítólagos vértanu özvegyéhez vezeti s akaratlanul ennek és gonosz társainak hálójába jut.

Egy másik élehetetlen proletár Darvas Károly, derék, kiváló eszű ifju, aki jól végezte a tanulmányait, de mert nincs pártfogója (protekciója), nem kap állást s e szerencsétlensége miatt proletár lesz, noha nem akar az lenni.

Ebben a romlott, zagyva társaságban, mint a tiszta virág a burjánnal, dudvával teli gondozatlan kertben, a legrokonszenvesebb alak Irén, a vértanu özvegyének leánya. Tiszta, üde, bájos alak, kinek sorsa részvétre indit s örömet kelt szivünkben, mikor látjuk a kudarcot, melybe rosszakarói jutnak.

„A proletárok“-nak Budapesten 1880. januárius 23-án történt első előadásakor ez a színmű oly nagy tetszésben részesült, melyben addig hazai ironknak része nem volt. Ennek nemcsak az volt az oka, hogy Csiky Gergely ebben a színművében a magyar társadalomnak, a való életnek rajzát kísérllette meg, a miért a közönség lelkes örömmel üdvözölte, hanem egyuttal az is, hogy ebben a drámájában a jellemrajz elevenebb, a cselekmény gazdagabb s a technika erősebb, mint a költő korábbi műveinek bármelyikében.

Csiky Gergely ezt a tüntető és buzdító elismerést teljes mértékben kiérdemelte. Mert úgy ebben a művében, mint később irt társadalmi drámáiban azok alakjait, cselekményét nemzeti izlésünkhöz alkalmazta s a tárgyakkal és alakokkal azt a harcot mutatta be színről-szinre, melyet a magyar társadalom a legújabb idők követeléseivel, igényeivel a megélhetésért folytat. A gúnnyal, keserűséggel teljes szatirájának rajzait a humor derüs mezével enyhíti s ezért kemény igazságait, melyeket a léhaság, a családi gög, henyesség, hivalkodás, stréberség, az urhatnámság ellenében hallattott, még azok az osztályok is megbocsátották, melyeknél ezeket az emberi fogyatkozásokat sújtotta.

Ezekből érthető meg rendkívüli hatásának titka. Nagyot csalogdtak első előadásakor a budapesti nemzeti színház tagjai. Halmi, Ujházi, Prielle Kornélia, a darab főszereplői aggodással mentek az első előadás elé, attól tartottak, hogy a színmű egészen új levegője,

szokatlan érdes hangja s az az új, merész világ, mely benne föl-
tárul, a közönség visszatetszésével fog találkozni.

Aggodalmaikra páratlanul álló, hatalmas siker volt a felelet.
A közönség Budapesten s széles e hazában megérezte és megér-
tette, hogy ez a dráma egy új iránynak a kezdete.

S mikor itt Kolozsvárt a budapesti előadás után 24 napra —
1880. februárius 26-án — először színre került, Mosolygó szerepé-
ben a mi derék Szentgyörgyi Istvánunkkal, lapjaink szerint „A pro-
letárok“ megteremtését a közönség nagy irodalmi nyereségnek
tekintette s első előadását irodalmi ünnepnap gyanánt üdvözölte.

A Magyar Tndományos Akadémia 1887-ben a Karácsonyi-díj
négyszáz aranyának felével jutalmazta „A proletárok“-at. Lefordi-
tották több európai nyelvre s Prágában szintén nagy sikerrel
adták elő.

Értéke és becse, egyes gyöngeségei és fogyatkozásai dacára,
ma is meg van s hosszú időkre fentartja és megőrzi Csiky Gergely
nevét, kinek a magyar társadalmi dráma fejlesztésének munkájában,
melyet ő annyi hivatottsággal végzett, alig vagy épen nem akadtak
méltó folytatói. Az a hely, melyet ő Kisfaludy Károly, Szigligeti
Ede után, mint drámai szinköltészetünk harmadik útjelzője elfoglalt,
maig sincsen betöltve.

S mégis oly hamar feledjük őt is, pedig ma is minden mo-
solylyal, melyet darabjaiban ajkunkra von, tanít s a könnyel, melyet
szemünkben fakaszt, jobba tenni igyekszik bennünket. Gazdag
ajándékokban részesített, míg élt, alkotásai mindig értékes örökségei
drámairodalmunknak.

„A proletárok“ nyüzsgő csoportja küzködésének szemlélése
közben gondoljunk szívünkben hálaérzéssel Csiky Gergelyre, ki
míg élt, legjobb tehetségével, szorgalmával, lelkesedésével igyekezett
szolgálni s jelentékenyebbé, tiszteltebbé és nagyobbá tenni nem-
zetünket.

Sólyom János.

Iphigenia Taurisban.

Dráma 5 felvonásban. Irta: *Goethe*, fordította: *Csengeri János*.

Euripidestől, a görög tragikus háromság egyikétől, két olyan dráma maradt reánk, mely Iphigenia sorsával foglalkozik. Az egyik Iphigenia Aulisban, melyet a francia Racine is feldolgozott; a másik Iphigenia Taurisban. Goethe darabja nem egyéb, mint ennek az euripidesi drámának gyökeres átdolgozása és megújítása. Az Iphigenia Aulisban c. euripidesi drámának az a tárgya, hogy a görög sereg Agamemnon vezérlete alatt nem szállhat hajóra Trója ellen, mert Artemis (Diana) istenasszony, kit Agamemnon megsértett, haragjában szünni nem akaró tengeri vihart támasztott. A jós Kalchas kijelenti, hogy Artemis haragját csak Iphigeniának, Agamemnon leányának feláldozásával lehet megengesztelni. Agamemnon nehezen tudja magát rászánni erre a nagy áldozatra, de végre a sereg és Menelaos sürgetésének ellent nem állhatva, a táborba hívja leányát, azzal ámtva, hogy Achillesse akarla eljegyezni. Iphigenia megtudván a valót, eleinte könyörögve esdekel atyjához, ne oltsa ki ifju életét, de mikor meghallja, hogy csak az ő vére hullása szerezhethet dicsőséget hazájának, önként elszánja magát a halálra. Artemis azonban megelégszik ennyivel, megkönyörül a szüzön s az áldozatnál szarvasünővel helyettesíté, Iphigeniát pedig felhőbe burkolva Taurisba ragadja s ott templomának papnőjévé teszi. Ezt a Taurist a mai Krimben kell gondolnunk, a hol a barbár skytháknak egy törzse lakott, mely emberáldozatokkal tisztelte istenasszonyát s Iphigeniának tiszte volt, hogy a taurisi partra vetődött foglyul ejtett idegeket Diana oltárán feláldozza. Ezen épül fel Euripides másik drámája, az Iphigenia Taurisban. Lássuk ezt egy kissé részletesebben, hogy Goethe feldolgozását jobban megérthessük. Tudnunk, kell, hogy a legkiválóbb drámaírók nem merőben új tárgy feltalálásában, hanem ismert tárgynak önálló felfogással való feldolgozásában látták

legméltóbb feladatukat s az Iphigenia-monda már Euripides előtt is több epikus és lyrikus feldolgozás tárgya volt. Horatius is azt tanácsolja a diámaírónak, hogy jobban teszi, ha ismert anyagból, pl. a trójai monda-körből meríti tárgyát, mintha merőben új és még soha sem tárgyalt anyagot hoz színre. Shakspeare is a mondából és a történelemből meritett tárgyakkal alkotta meg legkiválóbb darabjait.

Ime tehát Euripides eleven cselekvényű darabjának vázlata: Iphigenia a templomból kilépve, elpanaszolja szomorú sorsát s elmondja rossz álmát, melyből öccsének, Orestesnek halálát következteti s halotti áldozatot készül bemutatni. Alig hogy eltávozik, jó Orestes barátjával, Pyladessel, Apollo parancsára keltek utra, hogy a taurisi Artemisnek égből aláhullott szent szobrát elrabolják s Görögországba vigyék. Ily föltétel alatt ígért Apolló Orestesnek szabadulást az erinnyek (furiák) üldözésétől. Tudjuk, hogy Orestes isteni parancsra saját gyilkos anyján torolta meg apja halálát s ezért a lelkiismeret furdalását jelképező erinnyek örületbe hajtó üldözése háborgatta, zaklatta. A két ifju most körültekint Diana berkeiben s elhatározzák, hogy az éjszaka beálltaig a tengerpart egy odújában rejtőzködnék s majd akkor hajtják végre tervüket. Ezalatt Iphigenia bemutatta áldozatát s az ifjak eltávozása után ismét jó, még mindig siratva haltnak vélt öccsét. Egy pásztor lelkendezve siet neki jelenteni, hogy a tengerparton két görög ifjút fogtak el s a király már el is rendelte feláldozásukat. Iphigenia eddig szánalmat érzett szerencsétlen honfitársai iránt, de most annyira el van keseredve, hogy habozás és szánakozás nélkül kész az áldozatra; csak azt sajnálja, hogy szerencsétlensége okozóit, Menelaust és Helenát nem juttatja kezébe a sors. Most előhozatja a foglyokat, levéteti bilincseiket s hallva hogy mykeneiek, kérdezősködni kezd s iszonyodva hallja családja újabb borzalmait, apja, anyja gyászos halálát; egyetlen vigasza, hogy Orestes él. Erősen föléled lelkében a vágy, hogy őt újra lássa s hazájába visszatérjen. Hamar kigondolta tervét, hogy az egyik foglyot szabadon bocsátja s levelet küld Mykénébe. Ezalatt nemes vetélkedés támad a két jó barát között; mindegyik a másiknak szabadulását kívánja, mindegyik fel akarja magát áldozni a másikért. Végre Orestes meggyőző okainak enged Pylades s bele nyugszik, hogy ő tér haza. De jó Iphigenia a levéllel s minthogy a levél el is veszhet, szóval is elmondja az Orestesnek

szóló üzenetet: hogy ő, Iphigenia él, Orestes jöjjön érte és szabaddítsa meg. Pylades azonnal teljesítheti a megbízást: átadja a levelet a jelen levő Orestesnek s inscenálja a testvérek kölcsönös felismerésének megható jelenetét. Orestes elbeszéli sorsát, jövőtele célját s most Iphigeniával szőnek cselt, mellyel Artemis szobrát elraboltatják s megszökhetnek. A szent szobor elrablására éppen Iphigenia eszeli ki a legügyesebb tervet. Mikor Thoas király maga jó, hogy az áldozat felől tudakozódják, Iphigenia az istennő szobrát karjai közt tartva lép ki a templomból s a meglepett királyt azzal nyugtatja meg, hogy az isten-szobrot, melyet a két gyilkos ifju érintése megfertőztetett, valamint feláldozás előtt magukat az ifjakat is meg kell tisztítani a tenger habjaiban; Thoas addig tüzzel a templom belsejét tisztítsa meg. Thoas mindebbe beleegyezik. De nemsokára lelkendezve jó egy hirmondó s jelenti Thoasnak, hogy a papnő az ifjakkal együtt görög hajón megszökött s a szent szobrot is magukkal vitték. Thoas azonnal üldözésükre akar indulni, de — *deus ex machina* — megjelenik Pallas Athene s tudtára adja, hogy minden az istenek akarata szerint történt; ne üldözzé tehát a szökevényeket; Orestes majd templomot épít Artemisnek Brauronban, ott fogja elhelyezni a szent szobrot s ott fogja tovább szolgálni az istennőt Iphigenia is. Thoas megnyugszik az istenek akaratában s a szökevények bizton vitorlázhatnak hazájuk felé.

Lényegében ugyanezt a tárgyat találjuk Goethénél is, de a kidolgozás, a darab ethikus tartalma és részben a motívumok már nagyon különböznek az euripidesi darabtól.

A görög dráma, ép úgy, mint maga a *mythos* külsőleg oldotta meg azt a problémát, hogy egy bűnös nemzetség mikép szabadul meg az öröklött bűn átkától, t. i. Artemis cultusának Attikába telepítése által. Ez a cél s e cél elérésének eszközei ó-görög felfogás szerint méltányolhatók, de általános emberi, ethikai szempontból nem megfelelők. Görög felfogás szerint persze a barbár embert megcsalni épen nem hiba; általános emberi szempontból azonban megrovást érdemel. Goethe, a ki saját lelki világában is átélte a szenvedélyek uralmától a magasabb eszménység hatása által való felszabadulást, Orestes megigazulását is belső, lelki folyamattá kívánta tenni, ezért a speciális görög érdekek helyébe általános emberi érdekeket tett s a cselekvények rugóit a lélekben helyezve el, a jelle-

mekből folyó megoldásra törekedett. Ezért nem elégedett meg a megigazulásra hivatott bűnössel (Orestes), hanem szüksége volt egy teljesen szeplőtlen, tiszta lényre, a ki a tiszta emberiségnek mintaképe, ki büntelen életét másoknak szentelte s magasztos erkölcsi felfogásával mindent kockáztat inkább, semhogy lelkét bűnnel szennyezze be. Ilyen lény Iphigenia s a bűn átkával sujtott Pelopidáhoznak bűneit csak ilyen ártatlan lélek válthatja meg. Még a durva skithák ezreire is ráhinti áldó balzsamát, szelidíti erkölceit s az idegenek feláldozásának barbár szokását visszatetszés tárgyává teszi közöttük, sőt maga a király és leghivebb embere Arkas is érzi a fenkölt szellem nemesítő hatását, úgy annyira, hogy a király eltökélt szándéka a mindenkitől magasztalt, csodás lényt hitvesévé tenni. Iphigenia azonban nem fogadhatja el ezt az ajánlatot: hiszen az a titkos vágy él keblében, hogy miután Diána által jókor megmenekült háza förtelmeitől s szívét annak szolgálatában tisztán megőrizte, egykor visszatérve hazájába, meg fogja tisztítani az ősi lakot, új erkölcsi alapot teremni családjá jövő sorsának. Mily természetes, hogy a hajthatatlan király mindjárt kész a megtorlással. Ha Iphigenia Diana papnője akar maradni, teljesítse régi tisztét s áldozza fel a foglyul esett két görög ifjat. Nem részletezem a továbbiakat, a két jó barát pompás rajzát, az Achilles mintájára alkotott nyílt, vitéz, de pessimista Orestest s az Odysseus képére teremtett okos, ravasz, optimista Pyladest, a testvérek közötti felismerést, Orestes meggyógyulását a tiszta testvér karjai között, miután szörnyű büntetését még egyszer végig szenvedte s enyhületet már csak a haláltól várhatott: mindez jórészt Goethe invenciója s alapeszméjének („A tiszta emberiség minden emberi bűnt kiengesztel“) következménye. Goethe erkölcsi alapeszméje ott kulminál, midőn Iphigenia, ki a cselbe beleegyezett, a nyílt, egyenes skytha király előtt nem tud hazudni, hanem mindent bevall és mindnyájok sorsát annak kezébe teszi le, bizván az istenekben, hogy az igazságot diadalra juttatják. Ennél nagyobb elhatározást a legbuzgóbb keresztényi érzület sem szülhetett volna. A legnagyobb válságban is bizni Istenben és az igazság győzelmében s kockára tenni magunk és a mienk életét, mindenét: a léleknek olyan heroismusa, a mire görög ember nem lett volna képes.

Ezért tartotta Schiller Goethe drámáját annyira nem-görögnek és bámulatosan modernnek. Igaza is volt, nem is. Igaza volt, mert

az eszményiségnek, tiszta emberiességnek az a foka, mely Goethe Iphigeniáját átlengi, a görögök egy drámájában se található; s nem volt igaza, mert alig van a Goethe drámájában, a minek elemeit, csiráit ne görög felfogásból merítette volna. Hogy a legfontosabb-ról, a föltétlen igazmondás ethikai szükségességéről szóljunk, tudnunk kell, hogy már Homeros emberei (persze nem Odysseus!) leplezetlenül, minden körülmények között megmondják az igazat s Achilles gyűlöli mint Hades kapuját az olyan embert, a ki mást beszél és mást gondol. Igaz, hogy a cselet, a szükségből való hazugságot a görög felfogás megengedhetőnek tartotta, de a bűnös kép-mutatást nemcsak Aischylos teszi megvetés tárgyává Klytaimnestrában, hanem Sophokles is rámutat az igazmondás erkölcsi becsére, mikor Philotesében úgy tünteti föl az ifju, romlatlan Neoptolemost, mint a ki nem tud hazudni s az Odysseussal együtt szőtt cselet igazi humanizmussal elárulja a szenvedő Philoktetesnek. Antigone sem hazudik, nem szépíti tettét, nem titkolózik, mint Ismene szeretné: bizik az alvilági istenek pártfogásában s jutalmat csak a haláltól vár. De itt van a különbség. Antigone pesszimistikus lemondásában, az élettel leszámolva telik el bizalommal az iránt, hogy az alvilágiak előtt kedves dolgot cselekedett; abban a hitben egy percig se ringatja magát, hogy kegyeletes tette nyílt bevallása miatt az igazságot szerető istenek oltalmában fog részesülni. Az élő hit és tette buzditó élő bizalom különbözteti meg tehát Goethe Iphigeniáját hozzá legközelebb álló görög mássától, Antigonétól. A görög ember is folyamodik az istenek segítségéhez, de bizalma rendesen csak addig tart, míg reménye csalfának nem bizonyult: akkor aztán isteneit kárhoztatni sem ártalja. Így mutathatnánk rá más elemekre is, melyeket Goethe már a görögöknél föltalált. Pl. a család átkának kiengesztelését mutatja be Aischylos is az Oresteiában, de csak szenvedések árán, nem magasabb erkölcsi megigazulás útján. Azt vallja ugyan már Aischylos, hogy „a ki szenved, az tanul” — de Orestes fölmentését ő is inkább csak külső procedurák eredményeként tünteti föl; ellenben Goethe Orestesse a sok szenvedés és belső válság útján való lelki megtisztulás példája. Hogy pedig az erkölcsi tisztaság másokat is fölemel, megment, megvált, az már a kereszténység legmagasabb mysteriumával azonos gondolat.

Goethe tehát a bámulatosan sokoldalú és méltán bámult görög

szellemet azzal idealizálta, hogy belevitte az erkölcsi tisztaság megváltó hatalmát s az antik testbe keresztényi lelket öntött, még pedig a legtisztább emberiesség szellemében. Ennek képviselője Iphigenia. Legközelebb áll hozzá a szenvedések iskolájában megtisztult Orestes, de lassanként a radikális görög Pylades is belátja az igazság hatalmát és az egyenes, de nyers skytha enged durvaságából és kezet fog a göröggel, miután a tiszta emberiesség megszüntette a köztük levő különbséget. Ime a Goethe-féle német-görög classicismusnak nincs tisztább, tökéletesebb kifejezése Iphigeniájánál.

Goethe e drámájának egyes részleteit már Kazinczy próbálta fordítani. Kis János superintendes 1834-ben teljesen lefordította a m. tud. akadémia külföldi Játékszinében, de e fordítás ma már elavultnak mondható. 1880. április 7-ikén Hegedüs István fordításában először került színre ebben a színházban, de ez a fordítás maig is csak kéziratban van meg. Iphigeniát Keler Ilona, Thoast Szentgyörgyi, Orestest Gyenes, Pyladest Demidor, Arkast Halmi játszotta. Budapesten 1890. dec. 31-ikén került színre a jelen fordításban, Fái Szerénával a címszerepben s 1891-ben többször is. Ma Tóvölgyi Margit, színházunk büszkesége, fogja előttünk megjelentetni a legmagasztosabb erkölcsi ideált, melyet költő valaha teremtet.

Dr. Csengeri János.

Három apróság egyszerre.

Kisfaludy Károly 1 felvonásos vigjátékai: Mátyás Deák, Szeget szeggel és
Három egyszerre.

1904. febr. 7.

Nemes Ifjúság! Feltűnő jelenség irodalmunk történetében, hogy míg lírai és epikai költésünk már 50 évvel ezelőtt európai színvonalra emelkedett, addig a drámában ma sem igen közelítjük meg a nyugoti műveltebb nemzeteket. Kemény Zsigmond mélysége és Jókai népszerűsége; Petőfi közvetlensége és Arany János művészi tökéletessége bármely nemzetnek diszére válnék. Hol az a drámaíró, a kit ezekkel egy sorba állíthatnánk? Hol az a drámaíró, kinek hatása ezekkel összemérhető volna? Bánk bán és Az ember tragédiája óriási cserként szökkelnek ugyan a magasba; de egyedül, társtalanul állnak; körülöttük nincs őserdő; a mi van: törpe bozót.

E jelenség bizonyára több okra vezethető vissza. Ez okok közt nem utolsó helyen lehet az, hogy drámairodalmunknak mindjárt a megindulása, fejlődésének a kezdete, nem volt természetes.

Mindnyájan tudjuk, hogy a megújulás kora, 1772-ben drámával, még pedig Bessenyei Ágis tragédiájával kezdődik. Ugyan kinek volt szüksége tragédiára, vagy általában drámára ebben az időben? A színész, vagy a nagyérdemű közönség vágyakozott utána? Hiszen nincs nekünk ez időben se színészetünk, se közönségünk.

Később Kazinczy lelkesedésében lefordítja Hamlettet s ez is drámairodalmunk történetében nevezetes pont. De ugyan hol volt az a színész, a ki megbirkózzék Hamlettel s az a közönség, a mely megértse Hamlettet? Shakspeare és Moliére kora rég lezajlott már nyugaton, a mikor mi még szükségét sem érezzük sem a színésznek, sem a színpadnak. Drámáink azonban már vannak s éppen ez az, a mi nem természetes.

Mert írónk a színpad ismerete és szükségérzete nélkül írják műveiket. Írják az olvasó számára, mintha lírai vagy epikai műveket írnának. E természetellen körülmények között születnek meg azok az olvasásra szánt könyvdrámák, melyek Dugonics, Bolyai Farkas, Fáy András, sőt Vörösmartynak is némely művein keresztül egész máig lenyulnak, s a melyek ivadékait ma is tisztelhetjük azokban a drámákban, melyeket az Akadémia megjutalmaz, a közönség kifütyöl.

Kisfaludy Károly örök érdeme, hogy e természetellen és béna iránnyal szemben kimutatta azt a természetes és egészséges utat, melyen haladni kell. Örök érdeme, hogy kivette a drámát a könyvekből s átadta igazi rendeltetésének, a színpadnak.

A XIX. század két első évtizede ebből a szempontból nincs ugyan még teljesen felderítve, de annyit már ma is megállapíthatunk, hogy Kisfaludy Károlynak mintái nem korának irodalmi magaslaton lévő drámái, hanem azok az átdolgozások, magyarosítások voltak, melyek e kor kezdődő színészetének — úgy látszik — főtáplálékai. Fércelmények ezek, melyeket írójuk maga sem becsült annyira, hogy nevével a tulajdonjogot rájuk üsse. E nagyobbreszt névtelen darabokkal mostohán bánik az irodalomtörténet; pedig akad köztük egy-kettő, a mely ma, szinte száz év múlva is él. Déryné meséli ebből az időből, hogy ha vándorlás közben elakadt valahol a trupp, elővették a Tündérlak Magyarhonban című darabot; felfrissítették új dalokkal s Pozsonytól Brassóig csak úgy dült bele a közönség. Ez a darab és a vele egykoru Lumpaci vagabundus ma se került le a műsorról.

A hivatalos kritika nyomdafestékre sem tartja érdemesnek őket; én csudálattal állok e két fércelmény előtt, melyeknek se egységes szerkezetük, se következetes jellemzésük, mégis szinte száz évig ellentállnak az enyészetnek. Az idő homokja beszította Dugonics, Bolyai, Fáy András s annyi neves emberünk műveit; sőt a nagy Vörösmartynak is legtöbb drámai művét maga alá temette. Nem csodálatos-e, hogy ezek a tákolmányok még ma is felütik fejüket s jelzik, hogy ők élnek-halnak?! Valami rendkívüli erőnek kell lenni e művekben, a mely a halálnak annyi időn keresztül ellenállt. Ez az erő a színpadnak ereje. Ezek a művek nem olvasásra, hanem előadásra születtek. Szerkezetük gyenge, jellemzésük

fogyatékos, izlésük alanti, de minden sorukból a szinpad ismerete és az élet elevensége árad felénk. Ennek pedig, úgy látszik, ropant ereje és jelentősége van a drámai művészetben.

Ha figyelemmel végig nézik ezt a három apróságot, a mely most mindjárt végig vonul előttünk, azt hiszem igazat adnak az eddig előmondottaknak.

E kicsiny, egy felvonásos darabok végtelenül szerény igényekkel lépnek elénk. Nem akarnak eget, földet megrázó kavarodást előidézni erkölcsi érzelmeinkben; nem akarják idegeinket az elpatтанásig izgatni. Három, inkább derűs, mint komoly jelenetet hoznak elő az életből s ha szelid mosoly vonul át arcainkon, nagyon meg lesznek elégedve. Épen ezért cselekvényük egyszerű, bonyodalmuk a naivsáig átlátszó. Hiszem, hogy az első gimnázista is hamar át lát ez apróságok szövedékein; de azért ne nézze le e kis darabokat s vele az érdemes író. Gondolja meg, hogy őt szinte száz év tudása és fejlődése választja el e művek írójától. S ha elkényesedett kíváncsiságát e cselekvések egyszerűsége ki nem elégíti, melegedjék fel kedélye azon a vidám elevenségen, mely e darabokból, ma, szinte száz év múlva is, kiérezhető.

E darabocskák Kisfaludy Károly munkásságának nem a legértékesebb termékei; de írójuk jelentősége azért ezekből is megállapítható.

A figyelmes nézők, különösen az első darabból azt fogják kilátni, miként nemesíti meg Kisfaludy Károly a dráma tartalmát. Az ő mintái legnagyobbbrészt idegen tárgyakat dolgoztak fel. Nála még a sült idegen tárgy is magyar nemzeti köntösben jelenik meg. Ezért nevezi irodalomtörténetünk a nemzeties költészet megteremtőjének.

De kiérzik e darabokból az is, mennyire ismerte és szerette Kisfaludy Károly a szinpadot.

E kis darabok nem olvasásra, hanem előadásra készültek. Bennük tehát különös mértékben megnyilatkozik az, a mit „szinyszerűség“-nek nevezünk. Hogy ma e szónak rossz értelmű árnyalata is van, arról Kisfaludy Károly nem tehet. Ő az egészségtelen könyvdrámai iránnyal szemben egy azzal homlokegyenest ellenkező irányt kezdett meg: a szinpadit. Világos, hogy dráma-irodalmunk felvirágzásának feltétele a két iránynak egyesülése. Maga Kisfaludy

Károly érettebb alkotásaival sikeresen megtette a lépéseket e két irány kiegyenlítésére. Hogy teljesen nem sikerült, abban nem tehetősége, de a halál akadályozta meg, mely korán, élete delén kiszólitotta az élők sorából. Így is ennek az iránynak köszönhetjük Szigligeti Edét, drámairodalmunk egyetlen hatásabb művelőjét.

Hogy később és ma is a szinszerűség eszközből céllá változott, az, ismétlem, nem Kisfaludy Károly hibája. Annyira eszményi felfogása volt neki a művészetről, hogy saját maga elítélte s kigunyolta első, selejtesebb műveit. Erősen hiszem, hogy e három apróság is tetszést arat, mert kiérzik belőlük, hogy írójukat a legnemesebb művészi szándék vezette. Csak nem kell mai szemmel s túlcsigázott várakozással nézni e darabokat. Úgy kell nézni őket, mint a minő kegyelettel a régiségbúvár nézi elmúlt idők mohosult emlékeit. Meg kell gondolnunk, hogy a kik előttünk ágálnak, nem a mi kortársaink, hanem nagyapáink játszótársai voltak. Akkor szívünkbe unalom helyett a kegyelet és hála érzete száll e darabok írója iránt. A ki, míg élt, a nyomorúságok rögzös útjait járta s meghalt a nélkül, hogy erejét kifejthette volna. A ki a szenvedésekben előfutárja volt Petőfi Sándornak. Még az állomások is ugyanazok, a mit meg kellett járnia: félbemaradt iskolázás, apai szigorúság, eltévesztett életpálya, anyagi nélkülözés s korai halál! Szenvédekből építette műveit: legyen emléke áldott!

Seprődy János.

A piros bugyelláris.

Népszinmű 3 felvonásban. Írta: *Csepreghy Ferenc*.

1904. febr. 21.

Valamikor régen, — de csak éppen olyan régen, a mikor a darab történt — hat évre vitték el a szegény legényt katonának. Hat esztendő sem volt az örökkévalóság és sok legény úgy ment el falujából, hogy magával vitte valakinek a szívét is és úgy jött meg az obsittal, hogy egyenest az oltár elé vezethette jegybéli mátkáját, ki hűségesen várt reá. De bizony az is megesett, hogy a leány hosszúnak találta a hat esztendőt és máshoz pártolt. Ilyenkor azután az obsitos vagy belenyugodott a változhatatlanba, — „gombház, ha leszakad lesz más“ — vagy kitört belőle a virtus és nem ritkán tragédia fejezte be az ártatlanul kezdett idillt.

Ebből a helyzetből indítja meg Csepreghy a maga darabját. Molnár Zsófit elkötelezte magának Csillag Pál; de Zsófi nem várta meg a hat esztendőt és felesége lett a már kissé deresedő, de még mindig derék Török bíró uramnak. Nehogy azt higyük, mintha csélcsaptermészete vitte volna erre. Csepreghy elég költő ahhoz, hogy ne csak megértesse, hanem el is fogadtassa velünk Zsófi hűtlenségét. Az a jelenet, midőn Zsófi és Csillag Pali szembe kerülnek egymással, mesterien van megalkotva. A magyarázatot Csillag is elfogadja és így nem kell félnünk a tragédiától.

Csepreghy nem is szándékozott az adott helyzetet úgy kiaknázni, hogy az összeütközésből szomorúság teremjen. Célja az volt, hogy a nép életének vidám képét mutassa be. Nagy elődjének, Tóth Edének, szeme inkább arra való volt, hogy az élet komolyabb oldalait lássa meg és remekében, *A falu rosszában*, szinte tragikus összeütközést mutat be. Sok oka lehet ennek. Nem kutatom most, csak egyre akarok rámutatni. Tóth Ede mestere Szigligeti volt s ez is, bár az élet fonákságainak, komikus oldalainak felismerésére jobb

szeme volt, mint a tragikus oldalakéra, szintén csak komoly képét mutatta be a nép életének. Mindketten azért tették ezt, mert féltek, hogy ha a nép életének komikus oldalait mutatják be, a nép vagy a durva komikumba sülyed, vagy olyan mellékessé válik, mint Kisfaludy Károlynál a *Pártütők*-ben. Egyiküknek sem volt bátorsága, hogy a nép életét a vigjáték levegőjében mutassa be. Ezt megtette Csepreghy s ez elvitatlanul az ő legnagyobb érdeme. A *sárga csikó*-ban még a megszokott csapáson halad; A *piros bugyelláris*-ban új ösvényt vág és megalkotja a művészi népies vigjátékot. A *falú rossza* a komoly népszinmű remeke, A *piros bugyelláris* a vidámé; de míg amaz nem tragédia, addig ez valószínű komédia. Komikum a tiszta és világos.

Török bíró uram nem volt éppen fiatal, hogy nőül vette Molnár Zsófit; de okos ember volt. Mikor a leányt szülei szinte kényszeríteni akarták, hogy felesége legyen, maga volt ellene s csak akkor vette el, mikor a leány szívét megnyerte. Zsófiból helyre menyecske vált. Kackiás, vidám, mulatni szerető, de igazi hűséges asszony. Szerette és megbecsülte férjét, kinek eszébe sem jutott féltékenykedni reá. Csillag Palit azonban egyikük sem felejtette el. Zsófi szíve is meg-megrezdül, ha reá gondol; Török bíró uram is tudja, hogy még számolnia kell vele. Ez a dolog azonban, mint már említettem, simán intéződik el. Török uramnak azonban mégis szeget üt a fejébe, hogy megjött Csillag Pál és éppen az ő házába szállásolták. neki pedig sürgős útja akadt. Megütötte a féltékenység szele: ő, a komoly, okos ember, öröket állít Zsófi őrzésére. Im az ellentét, mely komikussá teszi. De a költő még más ellentétet is állít föl. Ez a piros bugyelláris körül forog, melyet Csillag Pál manipuláns őrmester úr a legénység pénzével együtt elveszített a szomszéd községben, mikor egy leánynak tette a szépet. Most aztán, hogy ráakad Zsófirra, elfelejti a maga csapodárságát és szörnyen készül számonkérni hűtlenségét. Az ellentétes fogalmak tehát, melyekből a komikum terem: okosság és féltékenység, hűségkivánság meg csapodárság. Az első pár a bonyodalmat viszi, a második a kifejtetben jut előtérbe. Mikor ugyanis Zsófi asszony megtudja, hogy a bíró öröket rendelt melléje, több se kellett neki. Most már csak azért is: utolsó búcsúzóra meghívja Csillagot vacsorára, — de még két vendéget is hív melléje. Azonban az asszony bátorsága

csakhamar félszre fordul: szeretne szabadulni vendégeitől. Amit erre nézve kieszel, az egy kissé vaskos komikum. Meg is rótták érte a költőt; de csak félig jogosan. Mert a zsákhordásnál ugyan szellemesebb megoldást is találhatott volna; de az is bizonyos, hogy helyén van a jelenet, mert annak a készülőben levő tragikus összeütközésnek parirozására szolgál, mely szinte kikerülhetetlen volt Csillag Pál, meg a bíró között. E vaskos intermezzo után ismét tiszta vigjátéki levegőbe jutunk. Következik a bűnhődés: Török uramé, aki féltékenykedni mert és Csillag Pálé, aki hűséget követelt. Megkerül a piros bugyelláris és vele nemcsak a huszár becsülete, meg a legénység lénungja, hanem Török uram holmi régi takargatni valója is, meg Csillag Pál csapodársága is. Zsófi asszony diadala teljes s mi tiszta szívből örülünk rajta.

A komikumnak ilyen teljessége a darab főjelessége. De nem egyetlen jelessége. Ez inkább csak irodalomtörténeti értékét adja meg; de bár állandó szini hatásának is egyik kulcsa, a teljes sikert mégis egyéb jó oldalai biztosítják számára.

Csepreghy igazi költő volt. Képzelete mindenk fölött élénk. Különösen meglepő világossággal ismerte föl és tudta színpadra vinni a drámai helyzeteket s tudta új meg új leleményekkel kiaknázni. Ebből ered a mese szövésében való biztossága és a bonyodalom fejlesztésében való ügyessége. De nemcsak a helyzeteket látta tisztán, hanem az embereket is. Ezért van műveiben igazi élet. Alakjai nem pusztá bábok, hanem élesen jellemzett, húsból és vérből álló egyének. Különösen érdemes figyelemre *A sárga csikó* Csorba Mártonja és *A piros bugyelláris* Zsófi asszonya. Tökéletes mindakettő; csupa élet mindakettő. Sőt ha egy-egy alakot minden részletezés nélkül csak egy-egy vonással jellemez is a költő, akkor is tud tökéletest alkotni. Mert mindég csak azt látja meg és azt tünteti föl, ami a legigazabb vonása az alaknak. Kósza Gyurka, meg Peták káplár példák erre. A fiatal falusi surbankó, akit elfog a szerelem, meg az öreg huszár, aki annyira szereti őrmesterét, ez érzelmek hatása alatt cselekszenek és annyira úr rajtok ez érzelem, hogy csak úgy cselekedhetnek, amint cselekednek. Nemcsak egy tettük, de egy szavuk, egy mozdulatuk sem eshetett meg másként, mintahogy a költő élénk rajzolja. Biztos látása csak néhol hagyja cserben s akkor sem szembetűnően. Alig vesszük észre, hogy

Török bíró uram nincs egészen következetesen megalkotva és Csillag Paliban sincs valami nagy akaratérő. A helyzetek ragadják magukkal és csaknem játékszerré lesz Zsófi asszony kezében. De a helyzetek oly megvesztegető dialektikával fejlődnek, hogy illetén fogatkozások alig tűnnek föl, kárt pedig éppen nem okoznak.

Ezen kívül megvolt Csepreghyben a drámaíró koncentrált tehetsége is. Képzelete sohasem ragadta fölös leleményekre, mert a cselekményt mindig úgy tudta elrendezni, hogy csak azt nyújtotta, ami okvetetlenül szükséges. Szerkezeteit nem terhelte túl epizódokkal, hanem mindig kerek egészzé alakította, melyben a részek arányosak és folytonos fejlődésben vannak. Tehetsége talán csak az előadásban nem volt eléggé fejlett. De itt is jegyezzük meg, hogy szellemesség és humor nem hiányzott belőle, hogy párbeszédeiben van drámai élénkség, csak a finomabb költőiség kifejezéseiben és itt-ott a szabatoság hiányzik nála.

Ennyi tehetség volt meg Csepreghyben. Még is maradandó alkotása oly kevés: művei közül csak kettő él még színpadjainkon, *A sárga csikó* meg *A piros bugyelláris*. Ezt 1878. nov. 22-én adták először a Népszínházban. Zsófit Blaha Lujza játszotta s hogy most ez a nagy asszony búcsúzik a színpadtól, országjáró körútjában eljátsza még egyszer, mint alakító művészetének egyik legszebb alkotását.

Csepreghy sokat és sokfélét írt. Tehetsége inkább a vigjátékírásra tette őt alkalmassá; de megpróbálkozott a tragédiában is. *Saul király* és *Akbár szultán* a címe tragédiáinak, melyekben érdekes a tárgy, a bonyodalom, a szerkezet, a jellemzés; de a tragikum nem elég erős. Végzettragédiák, melyekben az egyén egészen a sors játékszere. Vigjátékai közül kiemelkedik *A vízözön* fantasztikus tárgyával. De éppen e művében érezhető leginkább, hogy hiányzott benne az a költői készség, mely szárnyalásával, nagyságával, bájjal önként ragad magával, mint a *Szentivánéji álom*-ban, a *Csongor és Tündé*-ben. Komikumának eredetisége nem kárpótol ezért s alig feledteti, hogy itt-ott a visszataszító felé közeledik. Csepreghy leg hatásosabb darabjai voltak azok a látványos színművek, melyekben nincs ugyan drámai koncepció, de vannak drámai helyzetek, kifogyhatatlan lelemény, virtuóz ügyesség, szellem és humor. Maradandó művei azonban *A sárga csikó*, meg *A piros bugyelláris*. Ez a kettő fenntartja nevét, mert ezekben a legigazibb.

De hát mi az oka, hogy egyéb művei nem örökéltű alkotások?

Nem tehetségének fogyatékossága, hanem mostoha sorsa. Csepreghy igazi költő volt, kit tehetsége és ámbiciója a legmostohább körülmények közül emeltek magasra. Jókai *Egy magyar nábob*-jának asztaloslegénye testesült meg benne. Mert asztaloslegény volt, aki az elemi iskolákon kívül rendszeresen nem tanult semmit, csak amire az élet és nagy szorgalmával saját maga tanította. Életsora mostohaságát még fokozta gyöngé szervezete is s fájó tragikuma, hogy midőn tehetsége egész erejében kivirult volna, akkor ütötte ki kezéből az író tollat a korai halál.

1842. aug. 15-én született Szalkán. Asztalosnak készült és mint vándorló legény fordult meg Esztergomban, Pesten, Bécsben, Münchenben. 1868-ban öccsével asztalosműhelyt nyitott Budapesten, de már mindjobban kezdett a Músáknak is hódolni mestessége mellett. Mostoha sorsában tehetségén kívül elhatározóan hatottak reá a katolikus legényegyesületek, melyeknek minden városban, a hol megfordult, tagja lett, Szabóky Adolf piarista, aki első művének kinyomtatását lehetővé tette és Rákosi Jenő, ki első szárnypróbálgatása után barátjává fogadta és akinek mentorsága alatt bontotta ki tehetsége szárnyait. De az életnek nem tarthatta meg se barátság, se dicsőség. Régi betegsége már 1880. febr. 6-án sirba vitte őt. Mennyi nagy terv lett vele együtt semmivé!

Sajnáljuk azt, amit vesztettünk benne; örülünk azon, amit birunk tőle.

Nemsokára föllebben a kárpit; legyen teljes a mi gyönyörűségünk Csepreghy szellemének alkotásában.

Dr. Kiss Ernő.

A mama.

Vigjáték 3 felvonásban. Irta: *Szigligeti Ede.*

1904. márc. 6.

Kedves ifjúság! Holnapután lesz kilencven esztendeje, hogy Szigligeti Ede született. Így a mai összejövetelünk kegyeletes megemlékezés is, a hálás szív önkénytelen megdobbanása. Csaknem félszáz évig dolgozott, élt szívvel-lélekkel a színpadnak, a magyar színpadnak. Egyre-másra nyerte a kitüntető jutalmakat. Csak a Teleki-díjat, melyet 1857-ben adtak ki először, tizenháromszor nyerte meg; mindjárt először is ő, még pedig egyszerre két darabjával: egy tragédiával (Béldi Pál) s egy vigjátékkal (A mama). Hol a mult fényes, vagy megrázó, küzdelmes eseményeit varázsolta elének; hol a jelen ügyét-baját rajzolta, vagy félszükségeit, fonákságait mutogatta hű tükörben, olykor nevettetően nagyitva, torzítva. Elvezetett palotába, a középosztály otthonába, az egyszerű nép kunyhóiba. Mig Tompa, Petőfi, Arany a lyrát és verses elbeszélést, Jókai a regényt és novellát: Szigligeti a minden ízében magyar nemzeti szinköltészetet teremtette meg, népies alapon, népi talajból sarjadoztatva fel. Hosszú ideig uralkodott a színpadon, a honnan — pihentethetik bár — sohasem lehet végkép lecimboráskodni. Hisz ő nem pusztá történelmi alak, a kinek megvan ugyan jelentősége a fejlődés folyamatában, de aztán az eszmék rohanó kerekerei útfélre vágják, a hol a lombhullató idő sűrű avarral borította be, honnan csak az irodalom-történetíró kedvtelése vájja ki. Ő igazán költő. Nem kell hosszasan, mesterségesen magyarázni, suggerálni szépségeit. Érti mindenki köztelenül, azon melegen.

A *mama* című három felvonásos vigjátéka, a mely a magyar tudományos akadémia pályázatán a 100 aranyos Teleki-díjat nyerte meg, ma-holnap félszáz éve, hogy 1857. április 17-én először került színre a budapesti nemzeti színház deszkáin. Az akadémia

koszorujához a közönség tetszésének koszorúja járult. S ez a tetszésekeltő ereje annyi idő óta meg nem ernyedte. Ma is épen úgy élvezik. Pedig nincs benne semmi mocskok, semmi bűz. Nyilvánvaló bizonyosság, hogy nem igaz, mintha a közönségnek nem volna érzéke a tiszta, nemes költészet iránt. Sőt vaskos, röhhögtető komikum is alig van benne, tán csak az Ugri Miska viselt dolgaiban. Nem azért mondom, mintha az úgynevezett alsóbb komikum, vagy épen a tulozó, torzító, bohózatos elem ellen akarnék sikra szállni. Isten ments! Szégyelném nagyon, ha csak fel is tennék rólam, hogy a költészet bármely fajtát, a szép bárminő megnyilatkozását, a költői tárgyalás bárminő modorát egyoldaluan támadnám, vagy dédelgetném. Csak egy törvényt ismerek a művészetben, a szépet, a melyben szívem és erkölcsi érzékem gyönyörködhetik. S a bohózatnak épen olyan jogosultsága van, mint a tragédiának, vagy akárminő *művészi* alkotásnak. Csak azért említem, mert azt mondják, hogy a mi idegeink eltompultak, erősebb izgató szerekre van szükségök, így akkor is, ha nevetésre akarják galvanizálni. Ellene mond ennek Szigligetinek ez a vigjátéka is. Hiszen *A mama*, hogy úgy mondjuk: felsőbb vigjáték. Nem ferdeségek kiszínezett rajza, egymásra halmozódása, hanem csupa kedvesség.

Az anyósviccek, azt hiszem, nem magyar lélekből fakadtak. (Majdnem azt mondtam: burjánzottak.) Ez is, mint a legtöbb selejtes áru, német import. De Szigligeti nem is anyóskomédiát akart írni. E vigjátékban az anya, leánya iránt való szeretetből, beleavatkozik a szerető, egyetértő fiatal pár házasesetébe. Indító okaiban nemcsak uralkodni vágyás, de sok okos, legalább elvben okos, mozzanat is van. Mind a mellett tapintatlan beavatkozással majdnem komoly, végzetes bajt idéz fel. De a szeretet győzedelmeskedik, megtalálja a kivezető utat.

A költő kedves helyzetek, félreértések közt gyorsan, elevenen bonyolítja le a tiszta, átlátszó cselekményt. Szellemesen színporkázó párbeszédeket csillogtat. A nélkül, hogy kiélezett félszepségekkal nevettetne, kedves alakok jellemzésével jóleső derűtségben tartja lelkünket. A két fiatal nő; Ákos; a kissé könnyűvérű, de nemes indulatu, hirtelen a szerelem hálójába akadó Béla: mind kedves, szeretetreméltó alakok. Mogoriné is, a ki uralkodni óhajt, övé a szó mindég, alapszabán jól akar, de rosszul csinálja. S az öreg, zajos

multu, házasodni készülő ügyvéd, a kapzsi, nagyizoló, konfidens Miska komornyik inkább nevetséges helyzetbe jutnak s a helyzet-keltette derű eltompítja az ellenszenv élet.

Szóval, ezt a nyugodt derűtséggű vigjátékot tetszéssel fogadták első színrekerülte alkalmával. Tetszéssel találkozott újra felelevenítése. Bizonyára tetszeni fog az ifjúságnak is, a kinek lelke még semminemű mesterséges izmusokkal nincs megmetelyezve; élvez a maga szívével, nem a más agyával, s senkitől sem kérdi, hogy élvez-e ő valóban, mert azt maga mindenkinél jobban érzi, jobban tudja.

Dr. Versényi György.

Dobó Katika.

Történeti népszínmű 5 felvonásban. Írta: *Tóth Kálmán.*

1904. márc. 13.

Kedves ifjuság! Egervár viadaláról s az egri név dicsőségéről szól ma e színpad mögött az ének... Lantom ha volna, följaznám s dalt pengetnék rajta a jó Lantos Sebestyén diákkal, ki „kinccses Kassába, egy füstös szobába, nagy beteges voltába“ így zeng:

«Ti halljátok Eger históriáját,
Ne bánjátok én szóm szaporodását.»

1552-ben irtak. A félhold már Egerig ért hódító útjában s roppant hadait egyesítve egy csapással akart leszámolni a „rosz okollal.“ A „rosz okul“-ban mintegy 2000 fegyverbiró férfi s mint Tinódi feljegyzé, 14 sütő asszony nép s egyéb asszonyok, gyermekek 45-en valának. Mind magyarok, mind elszánt bátor nép. Kapitányuk Dobó István, a csatákban edzett hős. Szept. 9-én ért a török Eger alá, harmadnapra hozzáfogott az ostromhoz s egy hét múlva kezében volt a város s közvetlen közelből foghatott a vár ostromlásához. Szept. 29-én intézte az első nagy rohamot. Csufosan visszaverték s szégyenszemre egész táboráig kergették Dobó katonái. Aztán szóval és ígérekkel próbált szerencsét Ali. Lett is foganatja s egy kis csapat megpróbálta kiszökni a várból, de rajta vesztett. Fölbujtójuk, Hegedős István, bitófára került. Okt. 12-én egyszerre négy helyen kezdett újra ostromot a török. Harmadnapra három oldalon már összedült a várfal, a katonák kimerültek a szakadatlan küzdelemben, Dobó maga is két sebtől vérzett s egy pillanatig úgy látszott, hogy minden elveszett. Ekkor, a kétségbeesés pillanatában csodálatos bátorsággal rohant az omladozó falakra az asszony nép; követ, sziklát, forró vizet és olajat zúditottak az ellenség nyakába, beálltak a küzdők megritkult soraiba s kivíva az egri nevet, megmentették Eger.

Talán nem épen véletlen, hogy a magyar amazonok homlokára a szerelem édes szavu dalnoka, Tóth Kálmán fon először maradandó koszorut ezeken a deszkákon. Nem a maga dicsőségét kereste vele. Az ő világa nem a szinpad. Az ő koszoruja más virágból, el nem hervadó dalokból van fonva. Drámáira — legalább erre — úgy látszik, maga adott a legkevesebbet. Ki se adta.

Dobó Katica 42 év óta hirdeti a magyar nő, az egri leány soha el nem feledhető dicsőségét, anélkül, hogy valaha a könyvespolcok labirintusába kívánczolt volna, anélkül, hogy valaha ólomkatonákból is toborzott volna magának testőrséget. Szinműről nem igen lehet ennél igazabb dicséretet mondani. Hány koszoruzott könyvdráma lett azóta a molyok martaléka, hány halhatatlannak kikiáltott műre borult rá a feledés köde, míg Tóth K. kiadatlan darabja ma is él. Hiába, nincs különösebb kritikus az időnél: előtte többet érnek a színházi sugókönyvek átabota betűi, mint a fényes diszkiadások élettelen ólomkatonái.

Mi mentette meg az elfeledéstől Dobó K.-t? Az irodalomtörténetirők azt mondják, hogy kardcsörtető hazafisága. Ebben volna valami igaz, ha elismerésnek is, kárhoztatásnak is sok nem volna, mert nem olyan jó darab Dobó Katica, hogy legnagyobb hibája hangos hazafisága volna s nem olyan rossz, hogy egyetlen érdeme hazafias tárgyában s lángra gyújtó kardcsörtetésében rejlenék. Inkább azért nem szorult le a szinpadról máig sem, mert nincsenek benne eget hasogató üres frázisok, cothurnusban lépkedő tirádák, széllal bélelt hangzatos háriádák, magyarkodó mellveregetések s megrendelésre készült káromkodások, de van benne annál több egyszerűség és természetesség, jeleneteiben üde báj és bájos szeretetreméltóság, hangjában derült jókedv s az egészenben tősgyökeres magyar humor.

Történeti szinműnek indul, de tulajdonképpen népszinmű. A szerző is annak nevezi: történeti népszinműnek. Ami hibája s ami érdeme van, jóformán innen ered mind. Ez, a műfajbeli kétéltség lehet részben az oka, hogy olyan kevés történeti érzékkel van megalkotva. A XVI. század levegőjéből egy szikrányi sincs benne. Emberei magyarok, részben tipikus magyarok, de nem a XVI., hanem a XIX. század magyarjai: se gondolkozásukon, se eszük járásán, se szavukon nem érzik a régiség nemes rozsdája.

Nem korszakot rajzol Tóth Kálmán, nem a kor lelkét, szenvedélyét viszi szinpadra, csak mintha mesét mondana csöndes pipaszóban s a költőiség nevében nem egyszer szándékosan elcsúri-csavarja a történeti igazságot. Az egri nők önfeláldozó hősiessége színigazság, de Katica kisasszonynak semmi érdeme sincs benne, már csak azért se, mert ilyen nevű leánya nem is volt Dobó István uramnak. A Dobó uram egyetlen leányát Krisztinának hitták, nevét szándékosan cserélte fel a költő a magyarosabban hangzó Katicával; de Krisztinának se lehetett része az egri nők dicsőségében, talán a világon se volt még, mert hiszen az ostrom után 32 évvel ment férjhez az akkor 33. esztendejében járó Balassa Bálinthoz. Azt is fáj tudnunk, hogy házasságuk a zaklatott életű költő szenvedéseinek legfőbb oka és forrása volt; kezét az egri hős leányának nyújtotta a poéta, de szíve a temesvári hős leányánál maradt örökös rabságban. Balassa Bálint szerepeltetése is csak költői szabadság. A daliás trubadur akkor, az ostrom évében járt — ha ugyan tudott már járni — életének második esztendejében, amikor bizony tudvalevőleg se hadakozni, se szerelmet vallani nem igen szoktak az emberek.

Nem éppen hibáztatásképpen hozakodtunk elő ezekkel az ünneprontó történeti igazságokkal.

Költőnek sok minden szabad, mert a költői igazságnak külön törvényei vannak. Érte mindaddig szabadon változtathat a történelmi igazságon, míg ellenkezésbe nem jut a nemzet történelmi tudatával. Csak ok nélkül nem szabad eldobnia és megváltoztatnia semmit. Az azonban mindenesetre hiba, hogy a kor tanulmányozása nélkül irta meg művét költőnk; jóformán még Tinódit se használta föl, pedig a becsületes krónikás még azt is följegyezte, hogy hány borbély volt az ostromlott várban. Arany János bezzeg nem úgy becsülte meg Ilosvait, pedig az ő tárgya inkább megengedte volna a költői képzelet szabad csapongását.

De azért ne ítéljünk könnyelműen. A Tóth Kálmán meséjének szabadon szőtt világában több őszinteség van s nagyobb erővel csap ki belőle a hazaszeretet izzó tüze, mint sok cothurnusban lépkedő korrajzoló drámaíró sallangokkal agyon aggatott drámájából. Az se válik hátrányára, hogy több benne a csengő kacagás, mint a félelmes fegyvercsörgés, pedig talán ez a gondtalan, egész-

séges jókedv a legnagyobb anachronismus benne. De hát ki tudná ma már egész lélekből gyűlölni a kontyos pogányt?! Nem ellenség az már, hanem jó barát. Van már minékünk „*rebellisek*”-nek azóta, haj, pogányabb ellenségünk, ki miatt míg a nótánk is szomorú háromszáz esztendő óta, s vigadni is csak sirva tudunk. Több ma már a mi lelkesedésünkben a keserűség, mint a jókedv: meggyújtja az emlékezet, élesztgeti a reménység, táplálja a keserűség, s lángra lobbantja az elbusulás; az ujjongó örömnek nincs benne része.

A Dobó Katicáék kardcsörtetése azért esik olyan jól, mert nincs benne semmi ebből a keserűségből.

Pedig mekkora tengerét idézhette volna föl a jajnak és keserűségnek a költő, ha szándékában lett volna! Milyen óriási vérvesztés, milyen égbekiáltó nemzetirtás, micsoda szörnyű haláltusa volt a magyar nemzet sorsa azokban a soha meg nem szűnő élet-halál harcokban!

De szándékosan kerüli a sötét színeket. A jókedv és szelid humor keserűség-fojtó cseppjeire egyébiránt azért is szüksége volt, mert nélküle nagyon nehéz lett volna színpadra vinnie az egri nők vitézkedését. Amazonok harcát megzengeni nem kis föladat ebben a hitetlen korunkban. Az epikusnak még könnyű a dolga, mert a tiszteletet keltő távolság ködében maguktól megnőnek alakjai. De mit csináljon velük a drámaíró? A színpadon nem hősök és nem gyávák, nem királyok és nem koldusok, hanem *emberek* mozognak: egész férfiak és egész nők. Már pedig a női tökéletesség utólérhetetlen eszményképe nem a kardot forgató amazon. A mi — mint Dobóval mondatja a költő — kivételképpen a kétségbeesés pillanatában, a percek rendkívüliségében nagy és szép, mint mindennapi nevetségessé válik. *Mulier taceat in ecclesia*, mert a magasztostól a nevetségességig csak egy picike kis lépés van; elég egy ecsetvonás s az amazonból szakállas asszony lesz, elég egy kis hajszálnyi semiség s tenyeres-talpas drabálissággá lesz a vasvillát forgató lilomszál.

Az egri nők nem esnek bele ebbe a hibába. Amazonkodásuk csak tréfa: a tüzről pattant Katica gyermekes katonádsí-játéka. Hogy aztán komolyan is katonáknak hiszik magukat s a puskát is el merik sütni... Hát persze, hogy el merik. A gyermekek játéka is csak a nagyok szemében játék, annak, a ki játsza, komolyabb az a trójai háborunál.

De nem folytatom tovább, kedves ifjuság; nem szeretném, ha megbánnák „szóm szaporodását.”

Hadd beszéljen a költő, s a szabadság örömnepének, március idusának harsonásaként hirdesse a magyar név dicsőségét, a magyar haza szeretetét. Hadd engedjük szívünkhöz a magyar honszeretet, a magyar szabadság legrégibb kürtösét, az első vértanu halált halt poétát, Balassa Bálintot!

Zöld erdő harmatját, piros csizmánk nyomát, ah, hányszor, de hányszor belepte már azóta hóval a hideg tél! Uttalan utakon, vad rengetegekben hányszor kelle bujdosnunk, nem lelve honunkat a hazában! Piros vérünk hullásával, omló könnyünk záporával hányszor, de hányszor megáztattuk a haza földjét! Hányszor reánk szakadt az elborulás nagy éjszakája s „csillagoltó sötétségben” hányszor kellett reményvesztve bujdosnunk. Ugy vártuk a hajnalt s nem jött, úgy kerestük a fénycsillagot s nem találtuk. A levegő tovább röpitette sóhajunkat, a föld beitta vérünket. Hóhér-pallós suhintása, vad hiénák ordítása... s aztán csönd, vérfagyasztó néma csönd. Ez a mi sorsunk már évszázadok óta.

Hej, ha azok a véres hantok újra beszélni tudnának! Megértened-e meg-megcsukló elfojtott zokogásukat, magyar ifjuság s teremtenél-e új Thermopilaet? Ha megérted, s meg kell értened, abban a küzdelemben a magyar diadalt fogja hirdetni a fujó paripák szilaj dobogása. Akkor lesz még ünnep a világon! Ez a nemzet már nem veszhet el. Hiába ásták meg a sirját: az élő honszerelmet nem lehet eltemetni. A széttört sirból új remény fakad: az örök élet boldogító reménye. Élünk és élni fogunk s bátran és büszkén nézünk szemébe az új ezerévesnek.

Nagyobb megpróbáltatást már nem hozhat magával. S ha mégis hozna? Zöld erdő zugása, vadgalamb bugása, ti legalább nem hagyjátok el, ti megértitek a *bujdosó* magyart... A ti zokogástok teremti majd új Thermopilaet!

Pálfi Márton.

A tudós nők.

Vigjáték 5 felvonásban. Irta: *Molière*. Fordította: *Arany László*.

1904. ápr. 24.

Franciaország az újkor elején állandó háborúknak volt színtere, melyek hol politikai, hol vallási természetűek voltak, de mindenkép emésztették az ország erejét. IV. Henrik, aki egyike a legnépszerűbb és legkedveltebb francia királyoknak, tulajdonkép mégis csak zord katona s udvara inkább egy kaszánya képét nyújtja; utódja meg, XIII. Lajos, nyers vadász, mitsem törődve az irodalommal és finomabb erkölcsökkel. Az akkori társadalom nevelője a harctér és a tábori élet volt s nem csoda, ha ily viszonyok mellett az eldurvulás minden téren általánossá lett.

Mindennek dacára azonban akadt a finomabb társadalmi érintkezésnek is menedékhelye, Rambouillet marquise szalonjában. Nem hiába római nevelésű volt az alapító, de menekült is a szabadság és modortalanság tanyájáról, a királyi udvarból, s maga köré gyűjtve a szellemi és születési arisztokráciát, a társadalmi érintkezésben a finomságot és előkelőséget tűzte ki célul.

A jó mag el volt ültetve, megfogamzott, kicsirázott s mihamar szép terebélyes fává nőtte ki magát, minden irányban nyujtogatva ágait. S épen ez volt a baj, mert nem volt, a ki a fattyúhajtásokat levagdossa. A magárahagyott fejlődés átka csakhamar nyilvánvalóvá lett: a nőkkel szemben való udvariasság a plátóiség túlhajtására vezetett, a finom modor mesterkéltséggé vált, a szellemesség ízetlen és üres bókölássá lett. Átvesszi birodalmát a mindenható divat: az előkelők által megindított irány átcsap a polgárság körébe, a hol a nemes talajából kiszakított csemete dudva módjára kezd tenyészni, első sorban a nők közt. Kivész minden természetesség, a hóbotos divat beleférközik a család szentélyébe, a nő megfélemezik tiszta női hivatásáról, megtagadja hitvesi és anyai kötelességeit, idejét

tudóskodással s filozofálással tölti el, nevetséges fűzfapoétákat és szőrszálhasogató áltudósokat fogad, irodalmi kritizálásra, sőt versfaragásra adja magát.

Ime az úgynevezett précieuseök napi foglalkozása, a női hivatás nevetséges torzképe.

De mennyivel nevetségesebb a forma, a melyben ez a tudakosság előnkbe lép: a nyelv! Az előkelő beszédmód ostoba majmolása a préceuseöknél oly erőltetett különleges nyelvet teremt, amelynek nyakatekert kifejezései mindmegannyi találómesék. A fogak, azok az ő nyelvükön: a száj butorzata; a tükör: a bájak tanácsosa, vagy pedig még finomabban kifejezve: a természet majma; a papiros: a pirulni nem tudó orcátlan; az ősz hajsálak: szerelmi nyugtatványok; a lábak: a kedves szenvedők; a hegedű: a lelkek lába; táncolni: szerelmi betűket járni . . . stb. Egész szótár, amily hóbortos, ép olyan nevetséges.

Ime az úgynevezett précieuseök előkelő nyelve!

A XVII. század általános hóbortja ez a préciosité; követőiknek sokan próbáltak már magyar nevet adni, elnevezték őket finomkodóknak, negédeseknek, kényeskedőknek stb., az eredeti értelmet azonban egyik sem adja vissza. Nem is csoda, hiszen a préciosité a francia fajszellem igazi gyermeke.

S ez ellen a társadalmi fonákság ellen, mely önkényt kínálkozik vigjátéki tárgyul, legsikeresebben küzdött Molière. Már írói pályája kezdetén több darabjában kigúnyolta őket, többek közt ép a „Nevetséges précieuseök“ címűben. Itt azonban csak külsőségeiket állítja pellengérre s nem is bírta őket kiírtani, sőt mi több, egész sereg ellenséget szerzett magának, mert oly vakmerő volt az uralkodó hóborttal szembeszállni. Életpályája végén azután még egyszer tolla hegyére veszi őket a „Tudós nők“ című darabjában, de már nemesebb célt szolgálva: meg akarja menteni a családot attól a mételytől, a mely a nőkben a legszentebb kötelék szívébe vágta magát.

Nézzük csak ezt a családot, melyet Molière művében elénkbe állít.

A családfő, Chrysale, csak úgynevezett családfő, mert helyette tudós felesége hordja a kalapot. Egyébként azonban igen rokonszenves nyárspolgáralak. Az öregek természete szerint örömmel

gondol vissza fiatalkorára, szereti családját, rokonait s megbecsüli a hasznavehető jó cselédet. Mindenekfölött azonban szíven hordja ifjabbik leányának boldogságát, kit a tudákosság még nem fertőztetett meg. Együttal őszinte meggyőződéssel hirdeti a családi élet szent voltát, a nő igazi hivatását s nevelésének jó módját. De mikor a feleségével kerül szembe, egy ideig állja csak, mert mihelyest pedzi, hogy összetornyosultak feje fölött a felhők és a mindenható Xantippe dörgő haragjának villáma lesujtással fenyegeti: menekül, minden áron kibuvót keresve. Ilyenkor aztán vagy fordít egyet a rúdon s amit nejjének akart volt mondani, azt rásózza gyámoltalan nővérére, vagy pedig a környezet mögé búvik. Pedig mennyire hirdeti a világ előtt, hogy ő az úr a háznál, miként ez már a derék papucshősök szokása.

A házi gyeplőt neje szorongatja, Philaminte, a tudósok leg-tudósabbika. Emancipált hölgy, akinél a földolog a helyes nyelvhasználat és a filozófia. Törődik is ő a férjével, akit természetessége miatt megvet és kedve szerint dirigál. Nem törődik ő a házzal se, hisz jóra való cselédjét elkergeti, mert ez nem tudja a nyelvtani szabályokat s közmondásokat szó beszédjébe; valószínűleg e közmondások igaz volta bántja. De nem törődik Philaminte a tulajdon édes gyermekeivel se; idősebbik leányát belenevelte a saját hóbertos tudákosságába s egész életére boldogtalanná tette, a fiatalabbikat meg hozzákényszeritené ostoba fűzfapoétájához, Trissotinhez, a „háromszoros bolond“-hoz, a kinek pedig csak a leány pénze kell.

A hóbertban méltó társa sógornője, Bélise, a kékharisnya vénleányok ősalakja, aki valószínűleg már csak unalomból is ráadta fejét a tudákosságra. Minden önállóság hiján, folyton Philaminte mondásait ismétli, más alakban s kiváló gyöngéje az a jámbor hiedelem, hogy mindenki örült szerelmes beléje. Egyébként tudós társnőivel egyetemben ő is nagy buzgósággal belemélyed a filozófiába, s ha ebbe beleunt, akkor a padlásablakban felállított távcsövön át a csillagokban keresi az igazságot. Hogy ért-e hozzá, az nem kérdés; a földolog, hogy a távcső akkoriban új dolog volt s mint ilyen divatossá lett, már pedig a divatnak, ennek a nagyhatalomnak, a józan ész a legkisebb tanácsadója.

Kitetszik ez a harmadik tudós nő szerencsétlen sorsából. Armande, Philaminte idősebbik leánya, sajnálatraméltó áldozata a

ferde nevelésnek. Tudákos ő is, miként anyja és nagynénje, de úgy látszik, a hóbot mégsem vert szíve körül oly vastag kérget, a melyen át az érzés keresztül ne törne. Csakhogy ez az érzés az álszemérem és a hazug képmutatás szavaiba van burkolva s ép ezért nemcsak hogy rokonérzésre nem hangol, de sőt ellenszenvet kelt bennünk. Armande szemére veti nővéreinek, hogy oly pórias dolgon, házasságon, töri a fejét, pedig ő maga, a nagy tudós kisasszony is szívesen menne férjhez, de már nem lehet, mert tudakosságával imádóját elriasztotta. Most vissza szeretné hódítani, féltékeny és irigy szíve egyik brutalitásból a másikba kergeti; mindhiába, vesztes marad s továbbra is élvezheti bölcs hóbotjának fanyar gyümölcsét — férj nélkül.

Ime a három tudós hölgy, elriasztó példái az olyan nők, aki igazi hivatásáról megfélekedzik. S most, hogy a főbb szereplőket megismertük, lássuk őket megelevenedni, tenni és beszélni, egyuttal azonban lebegjen állandóan szemeink előtt a lángeszű költő kívánsága: A nőnek mindenről legyen fogalma, de csak arról beszéljen, a mit jól tud s arról is keveset; a mit pedig nem tud, arról ne szóljon!

Frána Péter.

Corneille Cid-je.

Tragédia 5 felvonásban. Irta *Corneille*. Fordította *Greguss Ágost*.

1904. május 15.

Ma egy hete a ravatalon feküdt kiterítve nemzeti büszkeségünk, a magyar nép mesemondója, maga a sirva-vigadó néplélek: Jókai Mór. Gyászt öltött a nemzet, úgy siratta el dicsőségének és fájdalmanak nagy tanuját, halhatatlan énekesét.

Régi dal, régi dal, régi dicsőségről,
Fényes napnak ragyogása rózsafelhős égről.
Világverő Mátyás sirján még a virág zöldül,
S a dicsőség hova tűnt el a szép magyar földről? . . .

Lepattantak lantjáról a hurok. Kiszakadt a lelkünkől egy darab. Ujdonságot nem lát többé Jókaitól a szinpad sem, pedig azzal a gondolattal foglalkozott a halálos ágyán is, hogy egyik regényét átdolgozza a szinpad részére. Ezután még jobban rászorulunk a külföldre, még jobban érezzük elhagyottságunkat.

Idegen földön termett az a tragédia is, melynek megtekintésére most összegyűltünk. Tőlünk távol eső idők alakjai kelnek fel mohos sirjaikból és surrannak majd el itt előttünk. S mégis úgy fog feltűnni, mintha a jelenkor gyermekeinek érzéseiből törnének elő azok az erők, melyek az ő szíveiket dobogtatták. Költői eszményeink azóta sokat változtak, de az örök emberi vonások nem változtak meg. Félelmet, csodálatot és szánalmat érzünk ma is, ha látjuk, hogy becsület és szerelem hogyan küzd egymással hőseinkben.

Corneillenek, a „nagy” francia írónak ezt a tragédiáját ezelőtt 268 évvel adták először Párisban. Eladdig páratlan sikert ért. Országszerte arról beszéltek, egyik-másik jelenetét könyv nélkül tudták,

a gyermekeket betanították rá. Szállóigévé lett a mondás: „olyan szép, mint a Cid.“ A klasszikus dráma megalapítója csak sok tapogatózás után találta el az igazi hangot, az egyszerű nyelvet, a megfelelő formát és tárgyat, az átlátszó szerkezetet. Elődei még a romlott spanyol izlés hatása alatt tántorogtak. A színpadról eltűnt minden tisztesség s annyira elfajult, hogy nők nem is járhattak színházba. A legártatlanabb „imbroglio“-kat, vagy a léha pásztorjátékokat sem lehetett végignézni arcpirulás nélkül. Majd a sokáig elfojtott jobb ösztön önkénytelenül nyult tiszta forrásvizért a klasszikus tragédiákhoz. Ekkor tűnik fel Corneille, a roueni ügyvéd, egy magába zárkózott, szerény, ábrándos természetű ember. Első darabja egy Melite nevű vigjáték volt. Attólfogva felhagyott az ügyvédséggel és a színpadnak dolgozott.

A híres Richelieu bíboros, a ki költői babérokra is vágyott, egy műhelyt rendezett be, hol a legényei az ő utasításai szerint drámákat gyártottak. Ötödik legénynek Corneillet szerződtette. Így aztán teljes lett a létszám, mert a rendesen öt felvonásból álló drámának mindegyik felvonásán más-más legény dolgozhatott. De az atyamester nem jól választott, mert makacs volt az ötödik legény, nem hajtott térdet-fejet a magas parancsnak s elkövette azt a példátlan merényletet, hogy a maga esze után róttá össze a neki kiosztott felvonást. Ez a felségsértéssel határos cselekedet nem maradhatott megtorlás nélkül: utilaput kötöttek a talpára.

A Cid diadala fölébresztette a tulságosan szerény író önérzetét s egyszer azt irta magáról, hogy hirnevét egyedül magának köszöni. Meg is lakolt érte. Az irigyei megindították ellene a hajszát, hiszen azt csak nem tűrhették a kollégák, hogy közülök valaki egy egész fejjel magasabb legyen, mint ők. Az Akadémia tekintélyét mozgósították ellene. Kisütötték a Cidre, hogy Corneille lopta spanyolból. Tényleg pedig csupán azt tette meg, hogy egy Guillem De Castro nevű spanyol író képcsoportjaiból művészi drámát alkotott. Körülbelül ilyen eset lenne, ha Arany Jánost azzal vádolnák meg, hogy Toldiját Ilosvai Selymes Péter uram levelesládájából csente.

Mégis úgy látszik, hogy a kritikusok lelkiismerete néha-néha megszólalt, mert félesztendeig huzták-halasztották a bírálat közzétételét s az erőskezű miniszter csak annyit tudott kicsikarni a bé-

renceitől, hogy ezt az ítéletet mondták ki reá: A tárgya silány; szerző a dráma szabályaihoz nem ért; a szerkezet elhibázott; sok benne a gyarló vers; a mi jó akad itt-ott benne, azt a szerző majdnem mind lopta; nem érdemli meg, hogy dicsérjék; de azt mégis kénytelenek voltak elismerni róla, hogy a szenvedélyei hatalmasak, sok gondolata erős és hogy hibái közé sok „megmagyarázhatatlan kedvesség” keveredett. A szegény vádlott nem védekezhetett, mert évdíjat huzott ő is, mint sok szerencsétlen író társa. Ez a lelketlen támadás megtörte, megalázta. Visszament szülővárosába és keserű panaszok közt küzködött tovább a megélhetésért. Aratott még sikert egy párszor, hanem aztán letiporták s egyik bukás a másik után érte.

Ezután nem spanyol hősöket szerepeltetett, hanem Róma hőskorából vette a tárgyát; ott kereste fel a nagy jellemeket, a felséges érzelmeket. Római hősökben dicsőíti az önmegtagadás, a becsület, a hazaszeretet erényeit, de keresztény szellemben, francia alakban. Csak a tárgy idegen tehát, de az a lélek, a mit belélehel, az francia. Ezért tartják a franciák Corneillet „nagy”-nak és arra méltónak, hogy működését kortársához, Descarteséhoz mérjék, a ki a Cid megjelenése után egy évre adta ki a középkor bölcsészetét alapján felforgató értekezését, ezzel a főelvvel: „Gondolkodom, tehát vagyok.” Mindketten az erkölcsi felelősséget teszik meg munkáik alapjának. Corneille eltávolította a színpadról a külső események zűrzavarát, a véletlen eseteket, a különös bonyodalmakat; a dráma rugóját az emberi lélekben kereste. A mit a költő belső sugallatból tett, azt a bölcsész törvényerőre emelte.

I. Napoleon úgy nyilatkozott egyszer Cidről, hogy Franciaország talán neki köszönheti szép tetteinek nagy részét. „Uraim, ugymond, ha Corneille ma élne, megtenném hercegnek.”

Csakhogy Napoleon nagyon is megkésett ezzel a jó szándékkal, mert kevésen mult, hogy az első francia tragikus éhen nem halt meg, mert XIV. Lajosék elfelejtették kiutalványozni a nyugdíját. De már abban igaza van Napoleonnak, hogy Cid hősöket tud teremteni, sőt kell, hogy teremtsen.

Kolozsvárt, 1773-ban jelent meg első magyar fordítása ennek a szomorujátéknak, „melyet hajdan Corneille Péter francia nyelven

készített. Mostan pedig magyar versekbe foglalt gróf Teleky Ádám.
Rá éppen száz évre fordította le Greguss Ágost.

Kedves ifjuság! De fejtegetéseimmal nem tartom még tovább
vissza önöket attól a felejthetetlen lelki gyönyörűségtől, a mit *Cid*
végignézése okoz. A magyarázat többi részét nálam sokkal éke-
sebben elvégzi majd *Tövölgyi* Margit meg *Szakács* Andor.

Lássuk tehát magát a darabot!

Dr. Cs. Papp József.

Az arany ember.

Dráma 5 felvonásban. Írta: *Jókai Mór.*

1904. okt. 16.

A mai délutánnal ifjúsági előadásainknak V. évét nyitjuk meg. Az odaadó mély figyelem és érdeklődés, a melyet e szép vállalkozás iránt állandóan tanusítottak, arra ösztönöz bennünket, hogy az ifjúsági előadások intézményét jövőre is állandóan fentartsuk. Meg vagyunk győződve arról, hogy fogékony lelkük az igaznak és a szépnek mély benyomásait szerezte meg itt s vitte magával az iskolába és az életbe.

A nagy magyar nemzeti írók s a virágirodalom nagyságai közül a lefolyt 4 év alatt hosszú sor jelent meg itt e deszkákon önök előtt. A halhatatlan költői műveknek egész sora gyönyörködtette szívüket és méltán hisszük, hogy e gyönyörködés mellett sok emberismeretet és emberszeretetet, de egyúttal nemzetismeretet és nemzetszeretetet is tanultak itten a drámai költészet törvényei és története mellett.

A mai délutánt a Jókai Mór emlékezetének fogjuk szentelni, a ki ifjúságunknak legnépszerűbb költői közé tartozik. Talán csak egy van még a legnagyobbak közül, aki a szeretetben versenyezhetne vele: Petőfi Sándor.

Jókai Mór, az édes ajku mesemondó e helyről mindössze egyszer szólt az önök szívéhez, midőn ezelőtt két évvel március 15-ét az ő Szigetvári vértanúk c. drámájával ünnepeltük meg.

Azóta behunyta szemeit az Arany Ember aranytollú írója. Szenteljünk most, midőn alkotásában gyönyörködni készülünk, pár percet emlékezetének.

Bár sok és népszerű szindarabot írt Jókai, hírét, dicsőségét, nemzetünk szeretetét és csodálatát nem szindarabjaival érdemelte meg. Regényei és elbeszélései azok, a melyek nevét a magyar

irodalomtörténet lapjaira, sőt a világirodalom történetébe beleírták s a mi mindezeknél többet ér: beleírták szívébe mindazoknak, a kik búbajos alkotásait olvasták és olvasni fogják.

Mindnyálan éreztük a gyászt s résztvettünk a nemzet igaz bánatában, midőn hosszú és gyönyörű élet után örökre lehunyta szemeit. Árvául kísérte koporsóját a temetőbe a nemzet, mint a patriarkáét, a kinek adatott látni csudás időket, régi hősokeket s róluk meséket mondani az új nemzedéknek: gyönyörű meséket, a melyeknek hallatára könny szökik a szemekbe, pirosság ül az arcra és tűz járja át a szíveket és az izmokat. — Utoljára a Mátyás-szobor leleplezésénél láttuk Kolozsvárt.

Ezelőtt mintegy tizenöt évvel, az Arany embernek első előadásán is itt volt Kolozsvárt a költő. Az első felvonás végén, a közönség zúgó tapsai között megjelent itt e helyen s körülvéve a Senki-szigetének bájos légkörétől és képzeletének életre kelt alakjaitól, beszédet mondott nekünk. Arról beszélt, hogy szeressük a hazánkat. Hangja, mint egy csudás harang kongása járták át lelkünket s megremegtetett a tudat, hogy színről-szinre látjuk meseország tündérkirályát. Valóban király volt ő!

Nincs senki prózairóink között, a ki több gyönyörűséget szerzett volna a magyar nemzetnek s különösen a magyar fiatalságnak, mint Jókai Mór.

Mert minden ízében igazi magyar költő volt. Valódi geniusz, a ki megérezte nemzetének vágyait, érzéseit, ismerte gondolatvilágát és cselekvésmódját s ezeket ki is tudta fejezni.

Már maga, életének története is olyan volt, hogy azzal is megnyerte szeretetünket. Tősgyökeres magyar régi családból származott, iskoláit Komáromban, Pápán és Kecskeméten végezte. Érdekes azon önvallomása, hogy a magyar ember lelkét Kecskeméten tanultában ismerte meg. Mi minden írónktól számba vesszük, a ki akkor élt: mit tett a forradalom és szabadságharc alatt, mit akkor, midőn az elnyomatás szomorú idejében szenvedett a nemzet. Büszkeségünkre szolgál, hogy minden magyar író ott volt a nemzeti kötelességek mezején. De Jókai az első között volt. Március 15-ikének történetében, a 12 kívánság megszövegezésében történelmi szerepe volt.

Együtt harcolt a harcolókkal s együtt bujdosott az üldözöt-

tekkal. Majd az 50-es évek sivár, reménytelen idejében írásaival hitet, reménységet és vigasztalást csepegtetett a csüggedt nemzet szívébe.

Felmutatta a régmúlt és a közelmúlt dicsőséges és véres csatáit, hősi tetteit és önfeláldozásait, dicsőségét és szenvedéseit s a nemzet vigasztalói között az elsők között volt, a legelső volt.

De irodalmi működése önmagában, életének e tiszteletet keltő vonásain kívül is a legnagyobbak egyikévé teszi Jókait.

Hadd emeljük ki pár vonással: mi az, a mit művei olvasása közben legmélyebb érdeklődésünkkel kísérjünk; mi tette Jókait oly kiváló nagy magyar íróvá, hol keressük munkái olvasása közben a szépségeket, a jellemző vonásokat?

Sajátságos dolog és véletlenségnek éppen nem mondható, hogy mindazok, a kik valaha szép meséket tudtak mondani az emberiségnek, örök életet szereztek maguknak. Hirük, nevük el nem enyészik, míg csak ember él a földön. Így Homéros és Aesopus, Virgilius és Dante, Ossian és Andersen, Dickens és Shakspeare, Arany János és a többi nagy mesemondó örökké élni fognak: műveik mint csudás virágok egyaránt fognak illatozni minden időben és minden nemzeteknek, el nem hervadnak soha. Az emberi képzeletnek semmi sem ad nagyobb gyönyörűséget, mint egy szépen megalkotott mese s a mese az, a minek hallgatásában az emberi nem soha sem fog kifáradni. — Ezért, a ki szép meséket tud kitalálni, az emberiség legédesebb barátja: gyönyörködtetője és vigasztalója.

Jókai Mór pedig a világ mesemondói közé tartozik. Bámulatos könnyűséggel és termékenységgel tudta alkotni új meg új meséit, úgy hogy ebben a tekintetben talán az egyetlen Shakspeare hozzáfogható. Meséinek tárgyaiért bekalandozza Európát, Afrikát, Amerikát, Ázsiát, úgyszólván az egész földet, elmegy értük a múltba, sőt a jövőbe is, a föld alá és a fellegek közé, de legnagyobb kedveteléssel pihen meg gyönyörű Magyarországon. Legszebbek azok a meséi, a melyek itthon játszanak, a melyekben a magyar eget és a magyar földet, a magyar szívet és a magyar gondolkodást mutatja meg. A Magyar nábob és Kárpáti Zoltán, A régi jó táblabírák, A debreceni lunátikus, A kedves atyafiak, A köszívü ember fiai, A tengerszemü hölgy, És mégis mozog a föld, Egy az Isten, főleg

pedig a Sárga rózsa és a mindenik fölött álló örökre szép Új földesúr című regényei és elbeszélései azok, a melyekben a tősgyökeres magyar karaktereknek oly gazdag sorát teremti meg és szerepelteti érdekes mesék keretében, a minő gazdagságot egyetlen írónknál, még magánál Aranynál sem találunk.

Sokszor gondolkoztam én azon, elmerülve e szép mesék érdekfeszítő, megható, vagy mulatságos bonyodalmaiban, hogy úgy meséi, mint hősei mennyire hasonlítanak a magyar népmesék szövéséhez, alakjaihoz. A kalandok, a bonyodalom, a küzdelmek, a kifejlés mind érdekes rokonságot mutatnak a magyar népmese természetével. Úgy, hogy Jókai ebben a tekintetben is igazán magyar mesemondó.

Hősei, igaz, sokszor emberfeletti vonásokat mutatnak, de én azt hiszem, hogy ezzel Jókai olyan eszményképeket ad a magyar ifjúságnak, a melyek különösen sivárabb idők nemzedékeit nemesebb törekvésekre sarkalni vannak hivatva.

Ime eszményképe a férfiúról. Testben, lélekben erő és tisztaság. Edzett test és edzett lélek, melyekkel a legnagyobb erőfeszítések játszva, könnyen tűrhetők. Ifjú és szép, mint Argirus királyfi. Inkább lélekben szép, mint testben. Ruházatában és szokásaiban egyszerű és természetes. Nemes eszményekért hevül s kiválasztott céljára felteszi egész életét. Szereti Istenét, hazáját és embertársait. Kész érettük harcba szállni szóval és tettel, karddal és ököllel és kitartó mindennapi munkával. Megalázkodik a nagyság előtt, de fejét meg nem hajtja az üres tekintélynek. Néha királyi trónon ül, néha munkászubony fedi vállait: de ez nem okoz különbséget, minden sorban lovag. Védi a szegényt és az árvát, a gyöngét és az elnyomottat. Tiszta érzelmekkel közeledik a nőhöz; családi tűzhelyét szent oltárnak tekinti.

Színvonalán áll kora műveltségének, sőt azt meg is haladja. Széles szellemi látóköre van. Jellemének sarka: a nemes becsület, az a becsület, a mely nem végződik a kártyaadósságnak 24 órán belül való kifizetésével, vagy egy párbajjal, hanem kiterjed az élet minden kapcsolatára és eresztekeire: az egész élet épületére.

Timár Mihályban, a mai darab hősében is mind megvannak e tulajdonságok, csak hogy nem egészen tisztán maradnak. Becsülete és szerelme összeütközésbe kerülnek s bár a befejezés úgy

mutatja, hogy Timár mindkettőt megmentette, a figyelmes gondolkodó érezni fogja, hogy a becsületből ott maradt valami a küzdelemben és Timár Mihály tulajdonképpen az élet harcától megtörve vonulhat el a Senki szigetének bájos idilliumába. Erre céloz már a címe is a darabnak. Az „Arany ember“ azt jelenti, ezt úgy kell érteni, hogy a világ fényesnek látja kívülről, de mi az íróval együtt tudjuk, hogy belül szerencsétlen; lelkében nagy és végzetes küzdelem van; a sima felszín alatt örvénylik a folyó.

Hát a nő? — Mint a férfiúi eszményről, éppen oly tiszta és nemes a felfogása a nőről is. Alapgondolata az, hogy a nő segítő-társa a férfinak az élet harcaiban: nemesebb fele, barátja, tanácsadója. Egyáltalában nem az a hivatása, hogy játékszerül szolgáljon. Tiszta, nemes és erkölcsös. Hű és szelid, mint a galamb; de ha veszélyben látja forogni férje becsületét, gyermekei jólétét: energikus, kitartó és hős. Verejtékét és vérét éppen úgy tudja föláldozni a becsület és a haza oltárán, mint a férfi. És mindezek mellett takarékos és jó gazdasszony.

— Mily igazán értette meg nemzetünk multját s jövőjét az író, ki e vonásokat emelte ki s állította elénkbe követendő, megszeretendő mintául.

Ki tudná valaha elfeledni e darabnak Noémijét. Ez a bájos, felejthetetlen alak a magyar irodalomnak igaz gyöngye, ki a maga naivságával, gyermeteg kedélyével, igaz szerelmével, hűségével és tisztaságával elejétől végig lekötve tartja érdeklődésünket. Méltán említhető együtt Vörösmarty Szép Ilonkájával, Arany János Piroskájával. Ép úgy, mint azok, maga a testet öltött bájoság. Mint sajnáljuk, hogy a szindarabban oly háttérbe szorul az ő külön történetével s hogy jellemének finom, valódi költői genialitással megrajzolt részleteit, melyeket a regény olvasása közben úgy megszerettünk, a regényből alakított e drámában nélkülöznünk kell s meg kell elégednünk vonásainak hézagosságával!

Mint más szindarabokban sem, a melyeket regényekből alakítottak át a szinpadra, úgy ebben sem maradhatott meg az eredeti sok értékes tulajdonsága. Így nem fogjuk élvezhetni a Jókai csudálatosan színes leírásait, a mint pld. a Senki szigetének tündérkertjét, vagy az aldunai zuhatagokat leírja. Ezeket túlőkhang s pár vászonzal fogja silányul helyettesíteni. Nem fogjuk élvezhetni elbe-

szélésének báját, derűjét, humorát és finomságát, a melyek mind hozzájárultak ahhoz, hogy Jókai első elbeszélőnk legyen.

De ez mindig úgy van, valahányszor regényből alakítanak át drámát. A legfinomabb szépségek ott maradtak a regényben.

De azért így is jutott ide az Arany ember regényéből annyi szépség, hogy bennük elmerülhessünk és érezzük, hogy századunk és magyar nemzetünk egyik nagy szelleme szól hozzánk bűvös erejével a tökéletes magyar beszédnek.

Kovács Derső.

A tolonc.

Népszinmű 3 felvonásban. Irta: Tóth Ede.

1904. okt. 30.

Ifjusági előadásaink folyamán ma ismét Tóth Ede egyik remekében gyönyörködünk.

Tóth Ede *A tolonc*-ot kevéssel halála előtt, 1875 nyarán Balatonfüreden írta meg, hová gyógyulást ment keresni. Művével a Népszínház pályázatán vett részt; a versenyző 29 népszinmű között a legjobb lévén, megnyerte a 100 aranyból álló pályadíjat.

Ez utolsó pályakoszorúzott műve előadását azonban már nem érthette meg, a sorvasztó betegség megölte, sirba vitte.

A népszínház *A tolonc*-ot, szerzője halála után épen 3 hónapra 1876 május 26-án adta elő. Az a nagyszámu közönség, mely a darab első előadását végig hallgatta, ekkor is, mint *A falurossza* s *A kintornás család* előadásakor, érezte, hogy Tóth Ede mint igazi hivatásos író, Szigligeti után, a maga valóságában megteremtette a tiszta népszinművet, mert darabjaiban a népvilág mindennap látott kincseit eszményi magasságba emelte s fölfedezte a legvalódibb költészetet az élet prózájában.

A hallgatóság ajkán ott ült a fájó érzést fakasztó kérdés: Mit tehetett volna még, ha tovább élhet?

A költő korai halála nagy veszteség volt irodalmunkra. Bal-szerencséje volt, hogy erős szelleme oly gyöngye porhüvelyben élt.

A tolonc-ban, mint másik két népszinművében, van eszme, alakjaiban van élet; az élet törvényei szabályozzák szereplőinek cselekvését s a költő ebben az alkotásában is, a komoly és vigelem helyes fölosztásában igazi mester.

Három örökbecsű alkotása között, ennek az utolsónak megírása előtt ő is érezte már, — a mint ennek nyomait *A kintornás család*-ban is észrevehetjük — hogy a szorosan vett népnek kizá-

rölgos szerepeltetése népszinműveinkben egyhanguságra vezetne. Ezért már *A tolonc*-ban is — mely kétségkívül nagy emelkedés határköve a polgári osztályhoz tartozó költő fejlődésében — kisvárosi iparosokat és lakosokat szerepeltet. Teszi ezt nemcsak a változatosságért, hanem azért is, hogy a népet, melyet ő valóban polgárrá emelt darabjában, a társadalom színvonaláig emelt szerepében párhuzamosan a társadalom többi osztályaival együtt vizsgálja és mutasson rá bajaira.

S a nép lelki világának ebben a föltárásában az emberszeretet teljes mértékével, nemes célzattal mindig rá-rámutat a társadalmi élet beteges jelenségeire, küzdvén ezeknek élethű fölmutatásával a nép érdekében, a nép javára.

Igy *A falu rossz*-ban rámutat társas életünknek arra a fől-szeg és rut szokására, midőn a gazdag paraszt büszke göggel nézi le a hajléktalan árvát, a ki pedig lelki nemességével és jellembeli tisztaságával fölülmulja megítélőjét, lenézőit. Máskor meg azt hirdeti (*A kintornás család*-ban), hogy emberi kötelességünk az elhagyott pártfogásba venni s szeretetünkkel, mellyel az ember embertársának örökös adósa, visszaadhatjuk az önmagával meghasonlottnak önérzetét, megmenthetjük belső lelki nyugalmát.

Mig ugyanis népszinművünknek, mint költői műfajnak fejlődése történetében, Szigligeti az ő népszinműveiben a népnek hatalmasabb néposztályokkal való szembeállításával s a különböző osztálybeliek helyzetének összehasonlításával, egyenjogosítási törekvéseket szolgál, addig Tóth Ede a maga három népszinművében ennek a célzatosságnak a szabadságharc után amugy is tárgytalanná válása következtében, a népnek nem emberi és polgári jogaiért küzd, nem azokat igyekszik számára megszerezni, hanem ezek helyett a polgári jogaiha visszahelyezett nép lelkében kutatva, életét, benső világát vizsgálja, azokban keresi és találja is meg a drámai érdekeket és küzdelmet.

Ilyen fontos és komoly ügyért száll sikra *A tolonc*-ban is.

A népszinmű hősnője, Angyal Liska, egy korán árván maradt becsületes szegény leány, kit egy rokona nevelt föl 14 éves koráig; ekkor tudja meg szörnyű családi gyászát, hogy az ő atyját megölte hitvese, az ő tulajdon édes anyja, egy rossz ösvényre tévedt nő, kit 16 évi börtönnel büntetett a törvény. A jó erkölcsű,

erélyes leányt a korán átszenvedett belső gyötrődés és a keserű tapasztalatok komollyá és becsülésre méltóvá teszik. Sorsa egy pesti családhoz vezeti cselédnek, hol Vágó Miklós iparos megszereti, feleségül akarja venni. Ezt a házasságot azonban az ifju édes anyja ellenzi s a férje kacérkodása miatt is megbosszankodva a leányra, ezt a rendőrségre akarja kísértetni. Mig az anya rendőrért jár, a háznál lopás történik. Liszka ártatlanul gyanuba kerül. Miklós magára veszi a lopás bűnét, hogy megszabadítsa kedvesét s ez meg is menekül a börtön elől, de azt a szégyent ki kell állani, hogy haza toloncolják Cseresznyésre. Liszka a szégyenérzet hatása alatt épen meg akarja magát mérgezni, mikor megtudja, hogy Mravcsák vándorló legény követte el a lopást, a mivel őt vádolták s a mi ő reá annyi szégyent hozott. Egyidejűleg föltalálja szerencsétlen édes anyját is Ördög Sárában, egy elzüllött idős asszonyban. S a mikor még azt is tapasztalnia kell, hogy édes anyja, orvosságnak gondolva, megitta azt a mérget, melyet ő magának készített volt, továbbá meg az is, hogy a méregből valamennyit ő is ivott volt, végül annak látása, hogy édes anyja a méreg miatt az ő szeme láttára meghal: mindezek megtörik erejét úgy, hogy alig tud magán annyira erőt venni, hogy fölfedezhesse a bűnöst, a kit menten el is fognak. Liszka kórházba kerül. Majd meggyógyulva kijön a kórházból s Miklóssal egybekel, mert ekkor már az ifju anyja sem ellenzi házasságukat.

Tóth Ede *A tolonc*-ban az ellen a megrögzött felfogás ellen küzd, mely annyira hajlandó elítélni a szerencsétlent s megtagadni a nemesebb érzés és gondolkodás lehetőségét a nép gyermekében. Liszkát pusztán egyszerűbb származása miatt gyanuba fogják, megbizhatatlannak tartják s minden alapos ok nélkül üldözőbe veszik. A sorsüldözött szegény leánynak szívszaggató fájdalomla ékesszólásnál erősebb bizonyíték az alaptalan vád ellen. De ez a bizonyíték sem ér semmit az elfogultság legyőzésére, mig végre egy körülmény napfényre hozza ártatlanságát s kétségbevonhatatlan világosságra helyezi a Liszka erkölcsi tisztaságát.

Tóth Ede e népszinművében is azt hirdeti és bizonyítja tehát, hogy a nép egyszerű gyermeke is képes a legerősebb lelki küzdelmekre s benne is úgy érvényesülhetnek az egyetemes emberi voná-

sok, hogy azoknak szemléletén s érdekesítő erején a nézők általános igazságokhoz, uralkodó életelvekhez emelkedhetnek.

Angyal Liszka mellett a „*A tolonc*“ főbb alakjai még Ördög Sára és Mravcsák Johan.

Ördög Sára, a magával meghasonlott gyilkos nő, kikerüli az embereket, mert gyűlöli magát bűne miatt, nem tud szabadulni a multtól, folyton annak borzasztó emlékeivel tépelődik, hiába ült 16 évig egy iszonyu gyilkosság lelkifurdalásainak társaságában a börtön penészes falai között.

Mravcsák Johan, a kiszolgált katona, mesteri alak azok közül a vándorló legények közül, kik ungot-berket bejárva, minden helységben és útszéli korcsmában megállnak, hol dolgozva, hol koldulva, hol lopkodva megtanulnak átmenőben minden ország nyelvéből valamit, de egyet se beszélnek meglehetősen sem.

Alig van népszinművünk, mely egyszerre három olyan tipikus alakot hozott volna színpadra, mint a milyen *A tolonc* Angyal Liskája, Ördög Sárája és Mravcsák Johanja.

E főszemélyek mellett a többiek is, Kontráné, Krizsa asszony, ki a családi rangföntartásért háztulajdonos leányáról álmadozik; Vágó Miklós, az egyszerű, kissé ingatag hitű mészáros-mester; Kontra, a himpellér ügynök; Lőrinc, a kisvárosi zsidó gavallér, a kisvárosi zsidó urfiak és kisasszonyok egytől-egyig mind jellegzetes, eredeti alakok.

Valóban *A tolonc* izről-izre szép és őszinte ihlet terméke. A darab cselekményének folyása olyan természetesen halad, mint a patak vize s tartalma üdítő, mint a költészet bájosan egyszerű virágainak illata. Ámbár benne nem oly szelidek a szenvedélyek s indulatok felhői, mint *A falu rossza*-ban, de azok mégis minden nagyobb zivatar nélkül vonulnak el e darab személyei fölött.

Tóth Ede népszinműveinek szép, költői nyelvét jól ismeri már a művelt magyar közönség. Népies érzéke, a mily válogatós volt az anyagban, nyelvkészlete oly dús és finom az árnyalatokban.

A tolonc becsét Tóth Ede maga is érezte. Mondják, hogy mikor a II. felvonás kocsmái jelenetét megírta (Balatonfüreden), kirohant szobájából s föl-alá menve a sétatéren, azt mondta barátainak: „Vagy nagy örültséget cselekedtem, vagy Shakespeare-i dolgot alkottam. Meglássátok ez a jelenet viszi diadalra darabomat.“

A mű nemcsak diadalhoz jutott, de maradandó becsű alkotással gazdagította népszinmű-irodalmunkat.

Örökké kell fájlalnunk, hogy *A tolonc* megírása után a toll kihullt a költő kezéből. Találóa mondta róla Szigligeti, hogy benne a valódi, eredeti szinirodalomnak egy gazdag kincses bányája süllyedt el; mert az a drámaíró, ki egymásután három teljesen sikerült művet mutat föl, nem véletlenül találja el a szépet, jót és igazat, hanem egy gazdag benső forrásból meríti műkincseit... Alkotásaiban eredetiségének gazdag színvegyületével s áradozó illatával bájolt és hódított.

Bájosnak és hódítanak ma is szinpadunkon; ezért kísérvük most szinrekerülő művét, hattyudalát, megillető figyelemmel.

Szemlélése közben jól eshetik tudnunk, hogy *A tolonc*-ban, a kolozsvári nemzeti színház szinpadán, 1876. június 27-ike óta Mravcsák szerepét mindig és ezuttal is egy istentől megihletett kitűnő tehetség, Szentgyörgyi István játssza, az ő ritka művészi képességeinek ragyogtatásával.

De hadd szóljon már maga a darab.

Sólyom János.

Bánk bán.

Tragédia 5 felvonásban. Irta: *Katona József*.

1904 nov. 13.

Kedves ifjuság! Mikor Katona József *Bánk bán*-jának előadását nézzük végig, nemcsak élvezünk, de úgy érezzük: ünneplünk is. Ünnepeljük a költő születésének évfordulóját. Ünnepeljük a legjelesebb magyar tragédiát. Szívünket meghatja nemcsak Bánk bán tragikuma, hanem a költő tragikuma is. Egy hatalmas, nagy tehetség, a kit nem értenek meg, vagy nem akarnak megérteni. Szívében a költészet szerelme lobog. Megismeri az embert, a szinpadot. Tanul, dolgozik. Mikor tehetsége teljes virágzásra jut, megírja remekét. Érzi, tudja, hogy a mit eddig írt, az csak tanulmány, gyakorlat. Ez az első igazi műve. Nem gondolta, hogy utolsó is lesz.

Beadja a híres kolozsvári pályázatra. Számba sem veszik. Tokodi János nyeri el a pálmát. Ki tudná ma, hogy Tokodi János úr is élt a világon, ha a *Pártosság tüze* le nem gyűrte volna *Bánk bán*-t? Színre akarta hozatni, de a cenzura nem engedte meg. Mit értett a jámbor censor a tragédiához? Az ő szeme nem a megárazó költemény fenséges szépségébe merült el, hanem Bécs felé sandított. Királynét gyilkolnak a darabban! Kinyomatta művét. Ez a censor józanabb, vagy . . . álmosabb volt. Most hát olvashatta a közönség a lánglelkű költő művészi alkotását. De nem olvasta. S ha olvasta, úgy sem értette, élvezte. Hiszen ez idétt Kazinczy is nem azt látja Kisfaludy Károly tragédiájában, hogy gyenge dráma, hanem, hogy a jambusok itt-ott sántikálnak. Mintha a pattogó, kiráspolyozott jambusok tennék a tragédiát!

Lehet, hogy voltak olyanok, a kik értették a költőt, de jobban értették az agyonhallgatás hasznos mesterségét. Rég volt ez, maholnap száz éve lesz. De azért nem kell nagyon megerőltetnünk eszünket, hogy elképzeljük az egészet.

Mindezek elkésértették a költőt. Bucsut vett ábrándos lelke édes, fényes álmaitól. Visszavonult szülőföldre, a hivatalos irományok közé temetkezve; java férfikorában sirba szállt.

Szívünkbe nyillalik e gondolatra. Mit alkothatott volna e nagy szellem az elismerés, méltánylás üdítő légkörében!

Pedig alig hunyja le szemét örök álomra, kezd feltámadni halottaiból. Adogatják elé halhatatlanságra jegyzett tragédiáját. S mikor Kolozsvárt hetven év előtt színre került Egressy Gábor jutalomjátékául, nagy művészek ábrázolásában, a lángész ragyogása már elbűvöli a lelkeket. És e hatás egyre erősödik. Régóta vitatás nélkül a legkitünőbb magyar tragédiának tartják, a mely nemcsak nálunk magaslik ki társai közül, hanem bizvást a világirodalom remekei mellé állítható. Jeles tudósok, élesen boncolgató, nehezen kielégíthető kritikusok, finom érzésű férfiak irtak róla, kötetnyi fejtegetéseket. Egész könyvtárt lehetne belőlök összeállítani. Az iskolákban olvassák, magyarázzák. Művelt emberszámba sem megy, a ki nem ismeri. Szintügy illetni sem szabad, mint valami szentséget. *Bánk bán*-nal szemben mintha Madách szavai harsognának:

Csak hódolat illet meg, nem bírálat.

Mindez a megmérgezett lelkű, kora sirba szállt költőt meg nem vigasztalhatta már. De nekünk örökszép tragédiája örök gyönyörűségünkre szolgál: A hogy megalkotja az egységes, folyton célra siető *tragikus* cselekvényt, a mely megráz és kiengesztel; a hogy rajzolja benne történetünk egy gyászos, de tanulságos korszakát, melyet megelevenít, közel hoz szívünkhöz, megértet; a hogy elénk állítja az embert: egyéneket és típusokat. Hiszen minden egyes alakja, a legkisebb, teljesen jelentéktelennek látszó is, művészileg megalkotott kép, jellem. *Bánk bán*, a hű alattvaló, a törvények őre, a lovag, a kit a végzetes viszonyok s saját szenvedélye kiforgatnak valójából, megsemmisítenek; az „együgyű“ Melinda, ki tiszta szívével, ártatlan tapasztalatlanságával kész áldozat a királyi bűnbarlangban; Petur, az alkotmányra féltékeny, a nemzeti becsületre kényes, heves vérű, ellenzéki hazafi; a békés természetű Mikhál és Simon, a kiket a vérlázító események áradata mégis magával ragad; Tiborc, a hű, becsületes jobbágy, az elgyötört, agyonkinzott parasztság típusa; Biberach, a hitvány, alattomos, bár ügyes, eszes lézengő ritter, a kiből soha ki nem fog Magyarországot; az uralkodni vágyó,

gőgös, laza erkölcsű királyné, az idegenek nyakunkra hozója, pártfogója, hazánk ezer éves átkának villámhordozója; öcsce és teremtménye, a hig velejű, gyáva gazember, Ottó; a gyenge akaratu Endre. Még az epizód alakok is: Myska bán és fia Sólom mester s Bendeleiben Izidora, mind jellemzetesen megrajzolt alakok.

És az egész hatalmas, kifejező erővel, teljes drámai nyelven megírva.

Kolozsvárt bukott meg *Bánk bán*, de Kolozsvárt is kelt életre s innen indult fényes diadalútjára.

Nagy művészek támasztották fel. Kultusza mindig fennmaradt s meg-megtalálta mind maig az úttörőkkel versenyző egy-egy kitűnő ábrázolóját. Hiszen nem olyan régen tűnt el e színpadról feledhetetlen nagy művészünk, E. Kovács Gyula, kinek hatalmas Bánk bán-alakítása élénk, soha nem halványulható emlékezetünkben van. S a gondviselés megengedte, hogy folyvást gyönyörködhessünk, — e mai előadáson is — a magyar színpad legnagyobb Tiborcában, Szentgyörgyi Istvánban.

Ne is álljunk tovább a közetlen hatás útjába. A színész a dráma legigazabb, legszívhezszólóbb tolmácsolója, magyarázója.

Dr. Versényi György.

Himfy dalai.

Vigjáték 3 felvonásban. Irta: *Bercsik Árpád.*

1904. nov. 27.

Szép ez a mi kincses Erdélyünk égbe nyuló havasaival, vad szikláival, rengeteg erdőivel. Szépsége vetekedik Európa legkikiáltottabb vidékeivel. De lelkemet mégis jobban vonzza, szivemet inkább gyönyörködteti a Dunántul a maga áldott síkságaival, lankás dombjaival, itt-ott merészebben feltörő hegyeivel, susogó, lombos erdeivel és a maga csillámló, hullámló Balatonjával.

Mint egy nagy ezüst lap, úgy terül el a Balaton a nyári nap sugárzó özönében ezer színben verve vissza az ég derűs kékségét. A somogyi homokos part belevész a síkságba, csak imitt-amott emelkedve egy kissé; míg a zalai meg a veszprémi part hegykoszorúja belekacérkodik a vízbe sötét árnyékával. A síkon aranykalász rengedez, a hegyek oldalain szőlőgerezdek mosolyognak, tetejükön pedig egy-egy váromladék, egy-egy emlék, vagy egy még ma is ép templom beszél a multak történetéről, regéiről, legendáiról. Oh mi mosolygó ez az egész vidék! Az ég, a föld, a víz, mind mosolyognak, még az emberek is kedvesebbek, barátságosabbak, egyenesebbek!

A csaknem állandóan szelid éghajlat, a dombok és völgyek hullámos változása; sehol kiáltó ellentétek, de mindenütt kedves változatosság; — az ilyen föld szüli az alkotó, a fejlesztő, a fenntartó tehetségeket; az ilyen föld termi a régihez ragaszkodó, de az újtól merőben mégsem elzárkozó társadalmat. Az ilyen föld a Zrinyieknek, a Vörösmartyknak, a Berzsenyieknek, a Deákoknak, a Kisfaludyknak és annyi nagy és jeles emberünknek szülője, a magyarságnak, a hazaszeretnek, az ősi erényeknek bölcsője és ápolója. A magyarság lelke, mely fogékony minden újra, de féltékeny minden régire, míg jóságában hisz, él és lüktet az ilyen föl-

dön. Tud lelkesedni, de nincs meg benne a korlátlanságra való törekvés és nincs meg benne a csökönnyös ragaszkodás sem.

A mai darab e léleknek hű képe.

Több száz événél már, hogy multtá lett az esemény, mely előttünk ma itt megújul, hogy elporlottak hősei, férfiak és nők egyaránt: de a hogyan ma feltámadnak és cselekesznek előttünk, egyszerre ismerősöknek találjuk őket és érezzük, hogy csakis olyanok lehettek, olyanoknak kellett lenniök a Balaton zalai partján, a Badacsony szőlőborította lejtőjén: igaz magyaroknak, a szépet lelkesülőknak, a szellemi kiválóság előtt hódolóknak. Ezért megszeretjük őket; jóbarátainknak, rokonainknak érezzük édes mindnyájukat. S jól érezzük magunkat körülükben, mint az nem is lehet másképen.

Pedig külső színében mennyire más világ az, melyet a költő élénk varázsol, mint a mai.

A 18. század vége elevenedik meg előttünk.

A 16. és 17. század viharaiiban megfogyatkozott és elfáradt magyarság a 18. században mintha pihenőre tért volna. Álom-életet élt, s álmában alig vette észre, hogy idegen hatalom behálózza egészen és megfojtani készül. Csak mikor az erőszak mind fen, egetöbbé lön, ijedt föl dermedt álmából. Ébresztői a költők és írók voltak. A társadalom pedig lassan-lassan ébredezett. Milyen elemekből állt ez a társadalom? Birtokos nemesekből, kik otthon gazdálkodtak és táblabíróskodtak; honorációrokból, néhány ügyvédből, prókátorból, papokból, tanítókból. Mindezek műveltsége alig volt több annál a latinos műveltségénél, melyet az iskola adott nekik. Alig akadt közöttük néhány, a ki a latinon meg a magyaron kívül más nyelvet is ismert volna s az immár erősen lüktető idegen irodalmakon művelte volna izlését, gazdagította volna lelkét. Még a nők között inkább voltak, a kik németül olvasták az akkor divatos érzelgős románokat. De bármily szűkkörű felfogású és gondolkodású volt is az a társadalom, — az ébredezés első pillanatában észre vette, hogy valamiben hiba esett, hogy valamiben megfogyatkozott. Az ébresztők némelyike azt harsogta fülébe, hogy el van maradva a művelt nyugattól; másika azt vágta szemébe, hogy elhagyta ősei nyomdokát, letépte fényes nemzeti bélyegét, elődei bajnoki köntösét s nyelvét rút idegennel cserélte fel! Mind a két vád a szívébe nyilalott, — nyomán fölpezsdült a vér, új élet sar-

jadzott. Tavaszi enyhe szellő meghozza a természet ébredését; a nemzet ébredéséhez az elkeseredés, a kétségbeesés hatalmas kitörése kellett.

Ennek az új életre ébredező társadalomnak képét mutatja a szerző Leghívebb kifejezője az öreg Rosty Antal. Még a múlt idők szülöttje; de lelke ifjú tűzzel van tele. Csak egy célt ismer, a haza ügyét, a nemzet jövődjét — mondja magáról. Érti, hogy haladni kell; tudja, hogy meg kell változnia körülötte mindennek. Nem fél sem ettől, sem attól; mert tudja, hogy a haladással, a változással a nemzeti érzés erősödése jár együtt. Ez az érzés pedig megőrzi a multból azt, ami megőrzésre méltó. Hogy így gondolkodik, Kisfaludynak köszöni. Ennek tüze gyújtotta lángra az ő lelkének tüzét is. Ezért rajong érte becsületes magyar szíve egész naivságával. Hát még akkor milyen magasra emelkedik előtte, mikor megtudja róla, hogy költő is! Mert ő érzi a költészetnek becsét és fontosságát; de ezt nem magáért, nem a benne kifejezésre jutó széperért becsüli; hanem mivel a nemzeti becsülethez tartozónak hiszi, hogy ebben is kitűnjék a magyar.

Barátai, a kiknek körében megjelenik, mind az ébredező társadalomnak lelkes tagjai, kik, mi már tudjuk a történelemből, mert hisz valóban élőemberek voltak, be is töltötték feladatukat emberül.

És ezzel rámutattam darabunk legkiválóbb tulajdonságára, mellyel legmélyebben megkapja lelkünket.

De nemcsak a kor lelkének ez a művészi elővarázslása a darab egyetlen érdeme. Ha átgondoljuk Berczik Árpád egész irodalmi működését, — melynek hál' Istennek még ma sem apadt el ereje, — könnyű észrevennünk, hogy Muzsája a könnyed vidámság istenasszonya. Berczik nem rajzol műveiben romboló és magát rontó szenvedélyeket, hatalmas összeütközéseket, tragikus bonyodalmakat. De annál finomabb érzékkel lesi meg az élet derült jeleneit és gazdag változatban rögzíti meg őket. Igazi komikai ér lüktet benne. Mosolygó szemmel nézi az élet fonákságait, félszégeit, kisszerű összeütközéseit és ezekből szövi meséit, melyeknek a színen életet ad. A *Himfi dalai* is vigjáték. Komikuma félreértésen alapszik, de a szereplők jelleméből fakad. Kisfaludy Sándor és Szegedi Róza szeretik egymást; de az első megirt Himfi-dal félreértést támaszt közöttük és elszakadnak egymástól. A szerelmi bánat Kisfaludyt

költővé teszi. Mig idegenben jár, fájó dalokat irogat, melyeket haza küldözget, azt hívén, hogy kezébe kerülnek Szegedi Rózának, ki büszkén viseli szive bánatát. A már-már búsra forduló történetnek Berczik új bonyodalmat ad azzal, hogy a hazaküldött Himfi-dalokat avatatlan kéz útján juttatja Róza kezébe. Ezzel a komikumot ki-zökkenti a jellem-komikum köréből; de a bonyodalom szálainak művészi bogozását nem tagadhatjuk meg tőle. Kisfaludy Sándor hazajön. Azt hiszi, a Himfi-dalok meglágyították Szegedi Róza szívét. Meg is lágyították volna, ha újabb félreértés nem támad, melyet Róza nagynénje készakarva, az öreg Rosty pedig akaratlanul ki nem élezett volna. Végre mégis a Himfy-dalok oldják meg a bonyodalmat, melyet előidéztek.

A darabot nemcsak jól gondolta ki szerzője, hanem jól is alkotta meg. Három felvonásból és egy előjátékból áll. A cselekmény a felvonásokban folyik le; a kiinduló pont azonban az előjátékban van. Kisfaludy Sándorral és szerelmével már itt megismerkedünk s épen azért volt reá szüksége a költőnek, hogy a tudni-való előzményeket ne kelljen esetleg később beleszurnia a cselekmény teljes erővel meginduló szálai közé. A cselekmény gyorsan folyik le azután előttünk; semmi fölös dolog nem akadályozza menetét, bár gondoskodik róla a költő, hogy néhány mellékes körül-ménnyel tarkítsa. Így válik teljessé a mű.

S mit mondják az alakokról? Mind élnek előttünk és úgy élnek, a mint őket a történetből ismerjük. Mert hisz azt mindnyájan tudjuk, hogy Kisfaludy Sándor meg Szegedi Róza, Rosty, Fejér, mind valóságos élő alakok voltak. Sőt a többinek sem költött legalább a neve. Zalai, Vas- meg Somogy megyei nemes családok éltek és élnek ily nevűek. A költő tehát a történeti elhitéstésnek még azt a külső eszközét sem vetette meg, — nem is vethette volna meg — hogy valódi nevükön szerepelteti hőseit. Természetes azonban, hogy azért a történeti teljes hűséget még sem kereshetjük művében. A költő nem történetíró; a költő művész, ki a valót megszépíti, a költöttet valónak fogadtatja el. A nyers való az ő szemében nem sokat ér, ha be nem tudja vonni költői mázzal. Berczik is alakított, változtatott a való tényeken; de a fő a dologban, Kisfaludy Sándor és Szegedi Róza szerelmének történetében az igazság mellett maradt.

Valóban oly költői ez a szerelem, hogy kész tárggyul kínálkozik. Akadt is költője, a ki megénekelte, magában a hősből, Kisfaludyban. Azután a badacsonyi szüret után, mely az előjátékban tárul elénk, Kisfaludy a harcba sietett Napoleon ellen Felső-Olaszországba. De fogságba került és mint hadi foglyot vitték a „daltelt” Provenceba, hol Petrarca élt és énekelt busongó szerelmét Laurája iránt. Szívében bánat, lelkében költői tehetség, — körülötte a bájos Provence és mindenütt és mindenben Petrarca és Laura emléke, — lehetetlen is volt, hogy dal ne fakadjon ajakáról az ő kegyetlen Laurájáról, Szegedi Rózáról, kit dalaiban Lizának keresztelt el. A daloknak pedig ősi törzsökének egyik ágáról ezt a címet adta: Himfi dalai. Ezek a dalok, mikor megjelentek nyomtatásban, valóban olyan hatást tettek hazaszerte, mint darabunkban Berczik megrajzolta. A szerelemnek oly igaz és oly újszerű dalai voltak ezek, hogy költőjük nevét egyszerre fölkapta a hír és beigtatta nemzetünk első rangú költői közé.

Kisfaludy Sándor nevét a dicsőség koszorújával maga övezte körül legelőbb; Berczik csak megújította e koszorút, mikor művét róla megírta. Jól esik kimondanunk, hogy úgy írta meg, hogy mindkét költőre, Kisfaludyra is, dicsőség származott belőle.

Lássuk immár, hogy száraz fejtegetéseimet feledtessék a költészet varázsképei.

Dr. Kiss Ernő.

Csongor és Tünde.

Színjáték 5 felvonásban. Irta: *Vörösmarty Mihály.*

1904. dec. 3.

Kedves ifjúság!

Most négy éve, mikor a Csongor és Tünde ifjúsági előadás-ként itt először színre került, *Halász* Ignác egyetemi tanár tartotta a bevezető értekezést. Az áldott jólelkű ember, a kitűnő nyelvtudós, a gyermekek mesemondó *Móka bácsi*-ja azóta itt hagyott bennünket: jobb hazába költözött el tőlünk.

A Csongor és Tünde felújításakor hadd szenteljek neki egy könnyet tanártársaim, a magam s annak az ifjúságnak a nevében, a melynek annyi szépet tudott mesélni, míg ajkai örökre el nem némultak. Szálljon áldás emlékezetére! Hamvai fölött ne hervadjon el soha a kegyelet koszorúja! . . .

A gyönyörű beszéd után, a melyet akkor ő tartott, nekem ma nehéz lesz a feladatom. Az Argirus királyfi szép, régi históriáját úgy elmondta ő akkor, hogy fölösleges volna elismételnem, vagy kivonatolnom, de meg különben is mindenki tud róla annyit, a mennyi Csongor és Tünde megértéséhez kívánatos. Azok az eltérések, a melyek Argirus meg a mi darabunk meséjében előfordulnak, szintén nem olyan természetiek, hogy azok fejtegetésével kelljen lefoglalnom ezt a pár percet. Ismerjük a darab alapeszméjét is, hogy a szív legbensőbb, igazi érzése előtt nincs győztes akadály; az eszményi törekvéseknek előbb-utóbb célt kell érniök. Hiába akarja eltántorítani a gazdagság, hatalom és tudás, csak hite és reménye ne hagyja el s a csüggedő lélek talál erőforrást. A fejedelem fejéről leüthetik a véres koronát; a legtömöttebb pénzeszsák mellett is ott ólálkodik a koldusbot; a tudós agyvelejében kialakhatnak az égi szikrák és siri sötétség borulhat reá; de a szív tiszta érzésén nem bir erőt venni sem Mirigy, sem Ledér, ha az

alvilág valamennyi gonosz szellemével szövetkeznek is. Úgy van teremtvé az emberi lélek, hogy mindig álmodjék. Sok édes álma szétoszlik, az igaz, de a legszebbikből még sem lesz hiú ábrándkép. Azt olvastam egyszer valahol, hogy mikor a föld dolgozik: árpa lesz belőle; mikor gondolkodik, akkor búzakalászt fakaszt, de mikor álmodik: akkor rózsát terem.

A sok kísértés közt Csongor is csak halad tovább eszménye felé. Kétségbeeséssel határos küzdelmei egyszer mégis véget érnek, a távolból csengő zene hangjaira elfelejti minden fájdalmát, tündéri álmai valóságra válnak s az eszményiség bajnoka végre sirásra fakadhat a boldogságtól.

Nem szólok a színjáték jelentőségéről, nyelvről és szerkezetéről sem, csupán eredetének a kérdéséhez fűzök néhány észrevételt. Vörösmarty a darab tárgyát Gergei, vagy Gyergyai Albertnek olaszból átdolgozott regéjéből vette, a mely regének ez a címe: „História egy Argirus nevű királyfiról és egy tündérleányról“. Gergeinek a többi, szintén olasz eredetiek után dolgozott tündérregéi mind elvesztek, csak ez az egy maradt fenn a munkái közül. Ennek legrégibb másolatát a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őrzik; Toldy Ferenc onnan közölte le a Magyar Költészet Kézikönyvébe. Tatár Péter is feldolgozta prózában ilyen címmel: „Argyil avar fejedelem fia és a szép Tündér Ilona története“, 12 fejezetben, 12 képpel. Balog István szindarabot irt belőle. Gyermekek koromban sokszor gyönyörködtünk benne, úgyisintén Szigligeti dalos „népregéjében“, melyet ezelőtt ötven évvel adtak először a pesti Nemzeti Színházban. Nagy Ignác is irt róla egy „tüneményes életképet, négy rájával, előrajzzal és utóábrázolattal“. Most tíz éve Jakab Ödön nyerte el „Argirus királyfi“-jával a Nádasdy-pályadíjat.

Régóta nyílt kérdés, hogy melyik hát az az olasz eredeti, a mely után Gergei Albert, önvallomása szerint, a maga Argirusát írta? Arra az eredeti, olasz forrásmunkára eddig nem tudtunk ráakadni. Nem is olyan könnyű dolog, mint a milyennek látszik. Egész könyvtárra menő régi olasz regéket, legendákat kellene átkutatnunk s tán még akkor sem találnánk meg, a mit keresünk, mert elkallódott, vagy ki tudja, hányból szedte össze innen is, onnan is a motivumait. Hiszen mindjárt az olasz nyelv kialakulása után rengeteg sok regét termelt az olasz népköltészet s még sokkal

többet vett át idegenből. Már hajdanában sem okozhatott sok fejtörést az édes anyának, hogy mikor:

... a rokkán fonalát sodorta,
Mit meséljen a kis családi körnek.

(Dante, Paradicsom XV., 124.)

Ott voltak a Nagy Sándorra vonatkozó regék, az ál-Kaliszteusz neve alatt ismert regény után, mely eredeti alakjában nem jutott le ránk, bár a középkorban sok kiadása forgott közkézen.

Ott voltak a római mondák Aeneas és Caesar hősökkel, a kiknek emlékét főképen Vergilius és Lucanus költeményei őrizték meg a középkornak, de a melyeket valahányszor átdolgozták, mindannyiszor ráütötték a lovagkor jellegét s mesének is merész mesékkel keverve terjedtek tovább a nyugati népek közé. A fiesolei mondákon kívül ismernünk kellene a „*Leggende Cavalleresche*” tömérdek változatát Artusról, a kerek asztal leghíresebb leventéjéről, a ki talán csak a mi Toldi Miklósunknak nem merte volna megroppantani a markát. Elgondolhatjuk, hogy a VI. századtól fogva hány hölgy, lovag, varázsló, óriás és tündér gyűlt össze együvé, mikor Gergei Albert uram szemlét tarthatott fölöttük. Ezekről a regékről már az Isteni Szinjáték költője is azt írta, hogy „a legszebb mesék”. E regéket már 1270. körül összefoglalta francia nyelven egy Rusticiano nevű pisai olasz, (persze, hogy annak is olasznak kellett lenni, ha franciául írta is!) még pedig egy olyan kézirat nyomán, a mely Edward angol királyé volt.

Ismernünk kellene s külön e végett áttanulmányozni nemcsak a *Conti*-kat, *Gestá*-kat, a *Száz régi novellát*, hanem a XIII. évszázadnak egész prózai irodalmát Villani krónikájáig s még azon is túl. Szinte lehetetlen vállalkozás, kivált ha meggondoljuk, hogy ezek a gyűjtemények még indiai származásu regéket is nyugodtan bekebeleztek s azután átalakítva még ázsiai nyelveken is éltek tovább. Itt van pl. az u. n. *Novellino*, a legrégibb, legelterjedtebb olasz novella-gyűjtemény. A jó Gergei Albert is bizonyosan sokszor for-gathatta. A száz novella szereplői közt vannak bibliai, lovagkori tárgyuak, ó-kori hősök és bölcsék, mint Priamus fiai, Talesz, Aris-toteles, Seneca, Traján, Cato, Herkules, Nero, Dávid stb. Sokrates ott *római* bölcs és a *görög* szultántól küldött követségnek felel.

Herkules úgy elbánik az oroszlánokkal és medvékkel, mintha kétételes cicákkal játszatna, de a felesége nyelvétől reszket, mint a kocsonya. Nero csupán csak azért ítéli halálra egykori tanítóját, Senecát, mert nem tudja elfelejteni, hogy kis diákkorában sok barackot kapott tőle a feje búbjára. Szent Péterről, a vámszedőről azt jegyezte fel a Novellino, hogy miután mindenét elosztogatta a szegények közt, utoljára önmagát adta el, hogy a vételért is elküldhesse kedves házi szegényeinek. Arra nem volt szükség, hogy a gyűjtő homloka izzadjon a novellák kieszelésében; rendelkezésére álltak a szájhagyomány, a latin Disziplinák és Gesták, a francia regények és fabliau-k, a trubadurok életrajzai, a krónikák, a népmesék.

Jó földre talált Horácius tanácsa: „Ne csodálkozzál semmin!” Hittek a lehetetlenségben, mert lehetetlenség. Oda tartozott az áhitatosságához. Alkotó részévé lett a vallásos hitnek. Veronai Giacomino, ferencrendi barát így írja le először a nép nyelvén a paradicsomot: Drágakövekből épült falak veszik körül. Mind a négy sarkán három-három magas torony, aranytól s gyöngyöktől ékes. A kristály párkányokon cherub áll őrt lángpallossal a kezében, jácintkoszorúval a fején. Ez a cherub „nem ereszt oda be bögölyt, legyet, siklót, kigyót, kancsált, sántát s más eféle népet, a mely szégyenére lehetne a városnak”. Az utcák arannyal, ezüsttel és kristállyal vannak kikövezve, mindenütt hallszik az angyalok hallelujája. Nem a nap, vagy a hold világítja a várost, hanem Istennek orcája. Ott nincs soha éjszaka, sem felleg, sem köd. A patakok és források tisztábbak ezüsthöz, aranyhoz s a ki abból iszik, az soha meg nem hal és meg nem szomjazik. Pompás zöld berekben, virágos partok közt kanyarog a folyó, mely gyöngyöt és drágaköveket visz magával s úgy halad végig a paradicsom kertjén. A kövek megfiatalítják az öregeket, a gyümölcsök mindenféle betegséget meggyógyítanak. A fák ágai közt madarak ünneplik a nappalt és hajnalt, sipnál, hegedűnél szebben. A ligetben lovagok járnak-kelnek. Középen kerek trónuson ül az Úr, körülötte angyalok és szentek, diszruhában pátriárkák és próféták, apostolok és vértanúk. Jobbra egy másik trónuson Mária ül, szebb mint a mezei virág és a kerti rózsza. Ő koszoruzza meg az üdvözlésre siető sereget s ajándékoz nekik gazdagon felszerszámozott paripákat és egy fehér

zászlót. Így viszik át a lovagi világot a menyországba is. Mintha csak János vitéz Tündérorságában lennénk.

Nem sir ott a bánat, de a nagy örömtől
Gyakran a tündérek szeméből könny gördül.
Leszivárog a könny a föld mélységébe
És ennek méhében gyémánt lesz belőle.

Élet és eszménykép között a távolság nem volt még akkora, mint ma; a hit és képzelem szárnyait nem nyirbálta meg a kételkedés. Elektromos drótok helyett tündérek szeldelték a levegőt. Ma a gyermek is fejét rázva olvassa e tündérregéket s a felett töpreng, hogy vajjon mit is hihet el belőlük, hogy ki ne kacagják az „okosabbak”. A mit ma csak a képzelet pajkos játékának nézünk, az akkor a lélek mindennapi kenyeke volt. A biblia Éden-kertjében kiszáradhatott a tudás fája, de azóta annyi ezüstvirágu almafa hajtott ki, a hány kis gyermekfejben ébredni kezdett a gondolat. Toldy Ferencz ezért tarthatta magyarnak egy ideig ezt a tündérregét, mint a hogy bizonyosan a magáénak tartja az olasz, a spanyol, a török vagy az indus, a nálunk ismert változatokban. Közkincs ez a tárgy az északitól a délisarkig. A rege elemeit Gergei Albert megtalálhatta az akkori magyar mesékben is, ha olaszokat nem ismert volna. Az a körülmény, hogy a regében négy idegen hangzású név — Árgirus, Akleton, Medena, Filarinus — előfordul, az idegen származásnak nem föltétlen bizonyítéka, mert tudjuk, hogy egy időben a mi magyarjaink is fölcserélték latin s görög neveikkel a saját nevüket, vagy legalább egy —*us*, —*ius* végzetet ragasztottak hozzá.

Kérdés az is, hogy Gergei olasz *nyelvű*, vagy olasz eredetűnek tartott, de latin átdolgozásban ismert krónikát értett-e, mert pl. Istvánfi Pál a Volter király históriáját Petrarca *latin* átdolgozásából állította össze, nem Boccacio eredeti olasz novellájából, pedig ahhoz is jól hozzáférhetett volna, hiszen a paduai egyetemen tanult s alig tudjuk elképzelni, hogy olaszul ne tudott volna. És mert az akkori divat szerint nagyon szabadon bántak el az idegenből átvett anyaggal és szinte a felismerhetetlenségig átalakították: ezért van még ma is oly kevés kilátás arra, hogy Csongor és Tünde elődjének származásáról lehulljon a titok fátyola még akkor is, ha átkutatnánk az összes felhajtható regéket és meséket.

Ezután is nagyon sokszor élvezettel hallgatjuk Vörösmarty bűbajos tündérjátékát s a mellett nem igen sajnáljuk, hogy az ősök származása homályba vesz. Nem csak születése napjának évfordulóján, de akármelyik hétköznapon is szívesen áldozunk a Csongor és Tünde, a Szózat, meg a Szép Ilonka költőjének. Mintha itt látnánk köztünk ma is a 26-os számú középső páholyban balra, mint 1845-ben május 16-án, a mikor Deák Ferenczel együtt nézte végig az előadást. A ki a magyar lyra siráshoz szokott húrjaiból az öröm és remény hangjait is ki tudta csalni; a ki multunk romjai között emlékeztetett annak a dicsőségére; a ki annyira szentül hitt egy jobb kor eljövételében és szegény nemzetünknek nagyra hivatottságában, hogy bár megtört szívvél, de mélységes hittel hagyta el ezt a hazát, mely nekünk is bölcsőnk, majdan sirunk lesz, — Vörösmarty emléke mindannyiszor felújul, valahányszor a Szózat szavaival áldást kérünk magunkra s gyermekeinkre a magyarok Istenétől.

Dr. Cs. Papp József.

Faust.

Drámai költemény. Irta: *Göthe*. Fordította: *Dóczi Lajos*.

1905. jan. 22.

Kedves Ifjúság! Három fogós kérdés bántja a gondolkodó embert: honnan jövünk, hová megyünk s miért vagyunk ezen a világon? Az emberiség legnagyobb szellemei próbálkoztak meg ezekkel a kérdésekkel. A vallás-alapítók hitökkel, a tudósok értelmükkel, a költők képzeletükkel mérték e kérdések mélységeit; de a lebocsátott mérő-fonál sehol sem ért feneket s a mit magával felszínre hozott, az a vergődő emberi lélek aggodalmát el nem oszlatja. Pedig mennyire szeretnők tudni ezekre a kérdésekre a megnyugtató feleletet! A születés előtti állapot még nem aggaszt annyira, mint a halál utáni. „Csak az a vég, csak azt tudnám feledni!” — kiáltja Madách Ádámja s vele minden gondolkodó lélek. De ennek a két kérdésnek a megfejtéséről örökre le kell mondanunk. Az az isteni erő, a mely a csillagok miriárdjait szétszórta a kiterjesztett erősségben, úgy látszik, örökre elrejtette az emberi tudás elől ezeknek a kérdéseknek a nyitját. De bár csak a harmadik kérdésben látnánk tisztán!! Bár csak azt tudnók biztosan, hogy mire születünk, miért élünk s merre kell indulnunk rendeltetésünk pályafutásain?! Oly kérdések ezek, melyekre a felelet nem látszik egészen lehetetlennek; és mégis annyira homályban és tétovázásban vagyunk e kérdések végső jelentése felől! Mert a vallásalapítók Mózesről a názárenizmus magyarországi megalapítójáig, figyelmünket legnagyobbbrészt elfordítják *erről* a világról; és *e* világi életünk folyását oly *másvilági* feltételekhez szabják, mely feltételek az emberi értelem fejlődései szerint változnak. Más szóval: a vallástudomány az ember földi életét egy oly világ szempontjából itéli

meg, melyről emberi gyengeségünk folytán sohasem szerezhethünk magunknak biztos ismereteket. Az emberiség nagy gondolkozói pedig, Plátótól Kantig az emberi élet lényegét és célját illetőleg, vagy egymásnak ellentmondó igazságokat hirdetnek, vagy a mi rosszabb, egyszerűen tagadják, hogy valaha csak valamelyes ismereteink is lehetnének ebben a kérdésben. Ilyen körülmények között tehát a harmadik kérdésre sem találunk minden irányban kielégítő feleletet. De legalább vannak erre nézve némi adataink. Azok az őszinte, nagy emberi lelkek, a kik a maguk testi és lelki világát igazán és őszintén fel merték tárni; azok a nagy költők, a kik képzeletük isteni erejével bele láttak az emberi élet szövevényébe, tetteikben és munkáikban adatokat halmoztak össze az ember föld életéről. Ezek az adatok még nem elégségesek arra, hogy belőlük az emberi élet csodás misztériumát össze lehetne állítani, de arra jók, hogy a további kutatásoknál alapul szolgáljanak; sőt arra is alkalmasok, hogy útmutatásaik szerint, ezt a rövid időt, melyet az isteni gondviselés számunkra kijelölt, itt ezen a földön okosan, emberhez méltóan éljük le.

Tulajdonképen minden szépen leélt emberi élet és minden őszintén megírt könyv, közelebb visz minket az élet igaz ismeretéhez. De van a világirodalomban két hatalmas költemény, a mely kiválóan az emberi élet problémáival foglalkozik. Egyik Göthe Faustja, a másik Madách Ember tragédiája. A szerencsétlen sorsu magyar költőt s a legnagyobb német író az életnek ugyanazok a szaggató kérdései bántják. Egyik az ünnepeltetés és dicsőség legmagasabb fokán, másik a legnagyobb lelki nyomorúságban jutott arra a gondolatra, hogy képét rajzolja az ember földi életének. A kép mindkettő rajzolásában felette szomorú. Úgy látszik, hogy nem csupán a száz éves tölgy és egy napos rózsza élnek egyenlő ideig; de a koldus és király élete is csupán csak értéktelen külsőségekben különbözik. Az isteni bölcsesség ebben a tekintetben sokkal igazságosabb, mint a mennyire a felületes vizsgálók szeméi észreveszik.

Mi most mindjárt Göthe Faustját fogjuk látni. Ebben a költeményben az alapeszmét, a szerkezet célszerűségeit s általában a költő szándékait nem könnyű felismerni. A tárgy, melyről itt szó van, nagyon nehéz; ennél fogva a forma sem lehet valami átlátszó,

melyben e tárgy életre kelt. A német és más nemzetiségű tudósok egész serege foglalkozott a Faustban rejlő nehézségek felfejtésével, de aránylag kevés sikerrel. Én is e nehézségek elől Faust magyar fordítójának egy finom megjegyzése mögé vonulok, a ki a mindent megmagyarázni akaró német tudósokat ilyen formán inti: Hiábavaló erőlködés olyan dolgokat is magyarázni, melyeket Goethe akarattal irt úgy, hogy magyarázni ne lehessen. Minden nehézséget tehát nem is lehet eloszlatni; mégis szeretnék néhány útmutató szót szólni; szeretném, ha rá tudnék mutatni azokra a jelekre, melyek e költemény szépségeihez és nagy tanulságaihoz elvezetnek. Úgy vélem ezt elérhetőnek, ha az ifjúság figyelmét rá irányítom magára az emberi életre, a mint arról magunktól és másoktól tapasztalatokat szerezhetünk.

Faust tudományokban és érdemekben megőszült férfi már, mikor ráeszmél az élet hiábavalóságára. Tanulni vágyó hálás tanítványok, tudományáért és jó szívéért becsülő polgárok veszik körül, de mindez őt ki nem elégíti. Szokatlanul éles szeme észre veszi, hogy az a tudomány, melyért tanítványai és polgártársai becsülik, végtelenül csekély ahoz képest, a mit nem tud. Nemes lelke szeretne a csillagokig szárnyalni; nyitjára szeretne jutni minden égi és földi titoknak. De ismeri az emberi erő gyengeségét s a nagy célok elérhetetlen magasságban tűnván fel előtte, bele esik abba a gyilkos betegségbe, a mely különösen a mi időnkben szedi áldozatait: erőt vesz lelkén az élet-unalom. A kicsiny lelkeket is megtámadja ez a betegség; de legbiztosabban a nagy emberek pusztulnak el benne. Faust nem közönséges gondolkozásu ember; nagy célok után tör; s mikor a nagy célokkal szemben látja az emberi erő végtelenül kicsiny voltát, tanítványai becsülését és polgártársai tisztületét gúnynak veszi. Nem akar tovább élni ebben a hazugságban s ajkához emeli a halálos mérget. Ekkor szobája nyitott ablakán harangzúgás és énekszó hallik be. Ez egy pillanatra megállítja; mert figyelmét hirtelen a szobája falán kívül folyó életre és a maga életére tereli. És ebben a végső pillanatban szívébe pattan a kételkedés szikrája: hátha mégsem oly rossz az emberi élet!? Kételye támad, hogy hátha csak ő nem élt okosan és azért unalmas az élet!? S félre teszi a mérget, mert az életkedv újra feléled benne: szeretne egy kissé még körülnézni. Ilyen lelki álla-

potban találkozik az ördöggel. Tanítványával vasárnap délután kimegy a mezőre, közé elegyedik a mulatozó népnek: hadd érezzen egy kis eleven életet, s mikor hazafelé térnek, fekete kutya képében hozzájuk csatlakozik az ördög.

Ez az ördög jelképezi a világegyetemben s így az emberben is megtalálható rosszat, a tagadás és rombolás szellemét; a ki az Úrtól, a legfőbb jótól szabadságot nyert Faust megpróbálására. Az ördög tehát mindenáron Faust közelébe akar jutni; Faust pedig, bár még most is erősen érzi az élet hiábavalóságát, szeretné még azt egyszer végig élni. Közte és Mephisto között így hamar létre jön a szerződés: az ördög igéri az élet örömeit, az ember pedig felajánlja a lelkét arra az esetre, ha boldoggá, megelégedetté teszi. És Faust újra éli még egyszer az emberi életet s Mephisto mindent elkövet, hogy elővarázsolja azt a pillanatot, melynek tovasuhanását az emberi lélek nem akarja.

Hogy az ezután következők jelentőségét felfogjuk, itt kell most már egy futó tekintetet vetni a körültünk és bennünk folyó életre. Hány ember sóhajt fel hosszú élete végén s szeretné Fausttal még egyszer előlről kezdeni az életet! S mily erősen fenyegetőzik ez óhajtás mellett, hogy akkor aztán mennyire bölcsen és okosan intézné élte folyását! Én meg vagyok győződve, hogy ha csak 80 éves ésszel nem kezdené a hetedik évét, ismét csak oly emberileg élne, mint előbb. Mert ime Faust előlről kezdheti s mégis csak nagyobb változatossággal, de lényegileg ugyanazt az életet éli végig, a mit mi mindnyájan. És ha nekünk is ördögünk volna, mint Faustnak, még a csudálatos különösségekben sem volna közöttünk különbség. A Faust életében tehát mindenki bátran szemlélheti a maga életének a képét. Minden ember arra törekszik e földi életben tehetsége szerint, a mire Faust, t. i. a boldogságra.

Ezzel a szóval tehát jelezve volna az emberi élet célja. Úgy, de ez a szó csupán csak elnevezése a célnak és magáról a dolog lényegéről semmit sem árul el. Oly sok minden van e szó jelentése mögött, hogy azok között eligazodni igen nehéz. Azt gondolom, hogy az élet céljának meghatározásánál épen az okozza a legfőbb nehézséget, hogy ez a szó: boldogság, minden egyes emberre nézve mást és mást jelent, sőt ugyanazon embernek is élete külön-

bőző szakaszaiban más és más képet mutat. Nekünk most elég, ha e szó jelentését az emberi élet különböző fejlődési szakaszaiban nézzük meg. Mit jelent például e szó egy gyermekre nézve? Ha egészséges és őszinte az a gyermek, bizonyára azt feleli, hogy ő akkor boldog, ha jól ehetik és alhatik. A gyermek boldogságához még más egyebek is járulnak, de minden bizonnyal ezek a vezető motívumok. Az ifjút már ez nem teszi boldoggá. A testi és lelki érettség idején fellép egy hatalmas szenvedelem, a szerelem, a melynek világánál az emberi lény mindent egy színben lát. Heves és bonyolult szerkezetű érzelem ez, melynek útvesztőiből épen menekülni ki, valóságos szerencse. Az is szerencse, hogy ez az időszak nem tart sokáig s felváltja azt a nyugalmasabb férfikor, mikor gyönyörűségét találja az ember a munkában, a családjáért, embertársaiért való férfias küzdelemben. A gyermekkor evése és alvása tisztán állati vonás az emberben; még a szerelemnek is legkevesebb fele önzés. A szeretet és önfeláldozás munkája, nemcsak Krisztus urunknál, de általában az ember életében is a férfikor tulajdona és kötelessége.

A ki végig olvassa egészen Goethe költeményét, észre fogja venni, hogy Faust új életében, az emberi vágyak ilyen forma útját járja meg. A gyermek-korba ugyan nem akar vissza menni, de kezdi az ifjúságon: bepillant egy percre az ifjak dorbézoló mulatóságába, ettől úgy látszik hamar elundorodik s vágyakozik a szerelemre; majd feledni szegény Margitot s emberboldogító tervek és munkálatok közt végzi életét.

Mi ma csak a költemény első részét, Faust ifjúságát, tehát szerelmét látjuk. Világért se mernék belefogni, hogy feldaraboljam azt a megható és őszinte művészetet, mellyel Goethe Faustnak és Margitnak, más szóval a férfinek és nőnek szerelmét rajzolja. A világ összes lírikusai, még a nagy Petőfit sem véve ki, rajzoltak ennél színesebb képet a szerelemről, de szomorubbát és igazabbat nem. Bizonyára lenni fognak szegény Margit tragoediájában mozzanatok, melyek az ifjúság értelmi képességét felülmulják; de azért roppant haszonnal járna, ha az ifjúság észrevenni, megsejtené ebből a szomorú esetből azt, hogy a szerelem nem gyermekjáték. A szerelem az élet valóságában egészen más, mint a minőnek a

Jókai regényei festik. Tele van fájdalommal és szomorúsággal. A ki könnyelműen és nem becsületesen közeledik feléje, belepusztul s a legjobb esetben is olyan sebeket szerez magának, melyet késő vén-ségéig visel.

Kedves ifjúság! Lesznek ebben a költeményben csudás és érthetetlen dolgok; de ezeken nem kell fenakadni. Goethe Faustja az emberi életről szól s maga az emberi élet is oly csudálatos és oly érthetetlen.

Seprődi János.

A cigány.

Népszínmű 3 felvonásban. Irta: *Szigligeti Ede.*

1905. jan. 29.

Kedves Ifjúság! A nyáron mult hetven esztendeje, hogy egy rajongó gyermekifjú oda fönn a kakasülön — mint később írja — halálosan beleszeretett Thalia kisasszonyba. Nem az első eset nálunk s nem az utolsó az efféle halálos szerelem. Úgy a 20. év felé minden valamirevaló ifjúra rámosolyog a kilenc muzsa valamelyike — egyikre-másikra mind a kilenc — s csak a homlokcsókról szokott rendesen megfélemlíteni. Szigligetnél azzal sem maradt adós. Nem is volt oka sohse megbánni! Nála hűségesebb, kitartóbb, kötelességtudóbb papja még nem volt a magyar Thaliának.

Hej, pedig nem kis föladat volt ám kedvébe járni ennek a szeszélyes dámának — ezelőtt hetven évvel. Nagyon is kiskoru, nagyon is idegen virágszál volt akkor még nálunk Thalia. Még a nyelve se szokott jóformán rá a magyar szóra. Műsora már volt, de csak nagyon fogyatékos. Az akkor is változatosság után lihegő közönség Kisfaludy Károlyra már ráunt, Bánk bánhoz még nem volt megérve s a Bessenyei-féle — egyébiránt elég bőven termő — könyvdramákat nem vette be. Életrevaló színigazgatóink úgy segítettek a nagy pipáju, kevés dohányu magyaron, hogy a német Thalia műsorát azon nyersiben átgyúrták magyarrá, megtűzdelték magyar nevekkal, s föltálták, mint magyar különlegességet. Persze, hogy élvezhetetlen volt az istenadta kotyvasztékja!

Ekkor lép föl Szigligeti. A Kisfaludy kijelölte csapáson indul el: nemzeti tárgy, hazafias tartalom, magyar levegő. Ismeri a színpadot s ismeri a színi hatás titkait. Van bizonyos józan gyakorlati érzése s ért hozzá, hogy lehet egyszerű és könnyen előteremthető eszközökkel is megnyerni és lekötöni a közönség érdeklődését. Épen ilyen emberre volt szükség. A mire a magyar drámai nyelv meg-

teremtőjének lángesze sem volt képes, azt a Szigligeti szerényebb tehetsége játszva elérte. Az izléstelenségek kátyujában megrekedni készülő drámát kivezeti az igaz utra, az irodalmi hagyomány kijelölte csapásra s ezáltal újra bekapcsolja a magyar nemzeti lélek fejlődésének és erőre kapásának egyetemes folyamatába és érdekkörébe, Sőt egy lépéssel előbbre megy. A magyar nemzeti élet, a hazai társadalom rajzában keze ügyébe kerül s mindinkább megragadja képzeletét a magyar falu színmagyar eredetisége. Lelke megérzi, hogy itt kell megfogantoznia, itt kell gyökeret vernie s innen kell kihajtania a magyar színművészet fájának, ha honosságot akar szerezni magának ezen a földön; belátta, hogy igazi nemzeti költészet csak nemzeti talajból fakadhat, hogy maradandó alkotást csak a néplelek mélyébe való rajongó elmerülés szülhet.

Ez a gondolat szülte meg a magyar népszínművet. Az eszme nem a Szigligetié, de az oroszlanrész a munkában őt illeti. A népszínműnek nem ő a megteremtője, — mint irodalomtörténeti kézikönyveink állítják, mert hiszen népies zamatú iskolai drámáinkat nem is említve, Kisfaludynál már el van vetve a magva, Gaal József, Nagy Ignác, Jakab István darabjaiban már biztató sudárba szökken — de a Szigligeti kezében fejlődik és alakul külön műfajjá, ő szerez neki elismerést, ő szab neki formát, sőt apró modorosságait, mindig egy nótára járó naiv romantikusságait, az örökös vasárnapot s az elmaradhatatlan nótázást, mi egymást is a Szigligeti recipéje szerint szedte föl magára. Több, mint negyven évig volt Szigligeti a „magyar drámai irodalom törzse“, épen a legválságosabb időben. A Nemzeti Színház eredeti újdonságainak több mint egyharmadát ő írja évtizedeken keresztül. Egyik drámájával sem korszakalkotó, de a szó szoros értelmében hézagpótló. Nem egyes munkái, hanem egész munkássága örökbecsű.

A cigány irodalmi értékre és becsre nézve is elsőrangú alkotásai közé tartozik. A nagy nemzeti elborulás gyászos napjaiban írta. Azokban a szomorú napokban, mikor igazán sirva vigadott a magyar s mikor az elbusulás vad keserősége talán megfojtott volna, ha nem terem Hunniában bor és cigány. Hogyne lett volna hát szívesen látott vendég ezeken a deszkákon a cigány, örömről és bánatunknak ez a régóta hozzánk nőtt osztályos társa!

Ez a derék népfaj maga is a legérdekesebb magyar különle-

gesség. Cigány van más országban is, de csak a magyarnak van cigánya, csak mi tudjuk igazán, mennyi érdekes eredetiség van ebben a vérbeli bohém fajban. Talán azért is olyan régi ismerőse, olyan állandó mellékalakja a magyar népszínműnek. Most a központba kerül. Hogy ott is megállja a helyét, arról önök rögtön meg fognak bizonyosodni.

De ne, ne ijedjenek meg kérem, nem akarom én itt önöket a darab meséjének elmondásával untatni, se készen föltálat itéletekkel megrontani benyomásaiknak friss közvetlenségét. Hadd beszéljen a darab maga helyett.

Csak egy dologra akarom fölhívni a figyelmüket. Figyeljék meg jól, — mert hiszen nemcsak gyönyörködni, hanem tanulni is akarnánk valamit, ámbár ennek a két dolognak sohasem volna szabad hátat fordítania egymásnak: a ki gyönyörködik, tanul is, s nem tanul, a ki nem tud nyönyörködni — mondom, figyeljék meg jól, mennyire más módon van a mai darabunk kigondolva, összeszerkesztve és végig bonyolítva, mennyire más recipe szerint készült, mint a minek egyedül üdvözítő voltáról annyit beszélünk önöknek odahaza az iskolában. Önmagát fejlesztő s tovább vivő cselekmény, természetszerű megoldás? Effélét itt, ne ütközzenek meg, ha nem is találnak kedvükre valót. Majd meglátják, hogy itt a szegény ember dolgát (a darab bonyodalmát) váratlanul s minden dramaturgiai igazság ellenére oldja meg és hozza rendbe a „deus ex machina“ megjelenő hatalmas uraság. Abszurdum biz' ez, magyarán szólva, de mégis ki merné azt mondani, hogy nem igaz, hogy nem az életből van ellesve?! Szegény ember dolga csupa komédia: az ő igazsága a színpadi igazságok festett világában is csak afléle írott malaszt. De hát úgy kell neki! Miért nem maradt meg a népmesénél?! Az az ő drámája, ott helyén volna az efféle igazságszolgáltatás.

Hát azt vajjon észre fogják-e venni majd hazamenet, ha előbb jól kigyönyörködték magukat, hogy abban a szép kettős cigány-magyar szerelemben kissé sok a romantika, meg a szentimentalizmus? Nem bir meg ennyit ebből a nem magyar micsodából a magyar falu. Nagy úrnak nagy úr ott falun, igaz, a szerelem s nem is olyan ritka madár, de nem olyan nagy hatalom, mint az uraknál. A magyar paraszt büszkébb úr az urnál, ott még a sze-

relemnek se jut eszébe eftéle társadalmi korlátokat széttörő recepcióról ábrándozni. Menten megölné, csirájában megfojtaná a le- kacagás.

De hát, ha ennyi szerkezetbeli s más egyéb fogyatékosága van, hogy lehet mégis kiváló és maradandó alkotásnak mondani a *Cigányt*, — kérдhetik önök. Mi tartja hát máig is műsoron?

Az, hogy érző szív s veséig látó szem írta, az, hogy a vén cigány alakjában minden porcikájában igaz s minden szavában és mozdulatában élő alakot teremtett a költő. „*Zsiga, te*“, ez típus, nem több annál, egész ember. Így érez, így beszél, így cselekszik az *ember* — ha cigány. Tele vad humorral, tele szilaj cigány-philosophiával! Szent Kleofás, milyen sirnivalóan bolond tarka világ az, ha „*Zsiga te*“, jajgatni kezd az ő szerelmes csóré fia után, olyan rosszul áll neki a búbánat, „mint a kifordított pruszlik“.

Mindjárt itt lesz . . . s micsoda alakításban!

Izléstelenség volna, kedves ifjuság, ha hangzatos dicsériádákban szólnék róla. Hiszen önök mindnyájan tudják, — szégyen volna nem tudni — mekkora büszkesége a magyar Thaliának Szentgyörgyi István, ez az Isten kegyelméből való nagy művészünk. Sok felejtethetlen alakítása van, de talán egyikben sem akkora nagy, egyikben sem markol úgy bele szívünkbe, mint a Cigányban. Azt mondják, hogy az igazi gyönyörűségnek a könny meg a kacaj a fokmérője: kis örömben kacagunk, nagy örömben sirunk. A cigányban sirva-kacagunk. A Szentgyörgyi cigányát soha sem lehet elfelejteni, a Szentgyörgyi cigányáért sohasem lehetsz eléggé hálás, magar ifjuság.

Éltesse az Isten s áldja meg érte a lába nyomát is!

Pálfi Márton.

Az ember tragédiája.

Tragédia 5 felvonásban. Irta: *Madách Imre.*

1905. febr. 12.

Az ifjúsági előadások során immár harmad izben kerül színre *Az ember tragédiája*. Két alkalommal szóltak már e helyről e műről nagy tudással, mély szeretettel. Elmondtak-e vajjon róla mindent? Nem sértem meg a két tudós előadót azzal, hogy azt állítom, nem; de mindjárt hozzáteszem azt is, tőlem se várja senki, hogy kimerítsem e tárgyat. Madách fönséges alkotása mély, mint a tenger, melynek mérhetetlen kincseit kimeríteni lehetetlen. Ez a remek mű egyik ismertetője. Akármely oldalról közeledjen is hozzá a kutató, mindenütt új szépségek lepik meg, új perspektíva nyílik meg előtte, lelke elnémul a nem sejtett gazdagság tömegében — és a kutatóból dicsőítő, magasztaló válik.

Ilyen mű Madách *Az ember tragédiája*. Irodalmunk disze, a világirodalom egyik remeke, a magyar költői szellem teremtő erejének örök dicsősége. Az emberiség sorsát egyetlen magyar mű sem tárja elénk mélyebben járó bölcselő felfogással, merészebb koncepcióval, hatalmasabb művészettel, mint *Az ember tragédiája*.

Madách kettős tragédiát élt már át, midőn művének eszméje megfogant lelkében: a hazafiét és a férjét. Az újjászülető Magyarország tettektől forró napjaiban jutott el Madách a férfikor küszöbére. Nagyobb szerepet nem vitt a nagy munkában; betegeskedése, magába vonuló természete meggátolták benne. A közélet porondja helyett jobban vonzotta őt írószobája, mert már ifju kora óta sokat írt: kiváló lírai költeményeket és kevésbé kiváló drámákat. A szabadságharc dicső küzdelmei idején ágyhoz szegezte őt betegsége. Az elnyomatás gyászos napjaiban azonban, mivel Kossuth titkárát rejtegette egy ideig magánál, a költőre is lesúlytott a hatalom puszt-

titó keze: börtönbe hurcolták, hol egy évnél tovább synylódott előbb Pozsonyban, azután Pesten. De nem egyéni szenvedései fájtak; hazáját vesztette el, hazáját siratta.

Fájdalma megrendítő erővel zúg felénk egyik lírai költeményéből:

Elmultak az idők, elvesztek vele
Bajnokai, lealkonyult a fény,
Sirjoknál eldült nagyság emlékével
Kicsinységemben megmaradtam én...

Hogy oly korban, hol sirni is erő kell,
Könnnyel szenteljem fel bús lakomat,
Míg az enyészet számotokra is majd
Méltóbb díjul csillagkoszorút ad.

Ez volt az egyik tragédia, mely benne a hazafit sújtotta.

A másik tragédia családi boldogságát dúlta szét, 1845. óta boldog házasságban élt Madách; de a mig börtönben synylódott, neje megtántorodott és vége lett a boldogságnak örökre. Egy kis könnyelműség, egy meggondolatlan félrelépés — és eltűnik a tündér, mely a családi élet aranyzárait fonta, elszárad az öröm letört virága és hiába keressük, hiába óhajtjuk, nem jó többé vissza soha, nem nyílik ki többé soha.

Hazája düledékein, boldogsága romjain kétség szállja meg a költő lelkét; ezért vagyunk hát a világon, ez a sorsunk, ez küzdelmeink díja?

Azonban Madách sokkal büszkébb lélek, mintsem elárulja, mily mély a seb, mely szívéen rágódik. De benn gyötri egyre a kérdés és keresi reá a feleletet. Bölcselő lelke, mely pazarul meg van áldva kincsekkel, egyre gazdagabbá válik a világirodalom legnagyobb szellemeinek műveivel. A görög tragikusok, Shakespeare, Goethe, Byron és főképp a nagy természettudós, Humboldt Sándor a maga *Kosmos*ával egyaránt hozzájárulnak e lélek gazdagításához. Pusztá átvevővé mégsem lesz Madách, mert maga is azonos nagy szellem ezekkel.

Mint bölcselő kutatja a lét céljának kérdését és mint költő oldja meg. Saját kozmoszára, a maga kis világára fordítja szemét

és hatalmas összefoglaló tehetségével tekinti át a maga életét vágyaival és küzdelmeivel, reményeivel és csalódásaival, boldogságával és boldogtalanságával együtt. Azután pedig merész költői lendülettel átviszi mindezt a világtörténet különböző jeleneteibe, melyeket mélyreható kompozícióval fűz egységbe, megtévén hősükké Ádámot, az embert.

Igy születik meg *Az ember tragédiája*, a legszubjektivebb, a legalanyibb drámai mű, mely mégis a legegységesebb, annyira, hogy olvasásánál elfeledkezünk a költőről, csak azt érezzük, hogy az ember sorsának nagy kérdéséről szól és a lét nagy problémáját tárja elénk. Miért van ez? A költő nagy művészetét kell csodálnunk, mellyel saját életét tudta elénk varázsolni, hogy benne az ember sorsát látjuk. A dicsőségre vágyó Pháraóban, a szabadságért lángoló Miltiadesben, a kéjekbe merült Sergiolusban, a szerelemért áhitozó Tankrédben Madách ifjúságának mozzanatai jelennek meg előttünk; Kepler tragédiája az ő családi tragédiája, a Danton forradalmi jelenete a mi szabadságharcunk visszaverődése, melyet a költő átélt. Nem emlékeztet-e ez a kényszerült tétlenségre, a lemondó búslakodásra, a magába merülő elvonultságra, melyre a hazafiak az abszolutizmus idején szorítva voltak.

Azonban nemcsak Madách egyéni életét tükrözteti vissza *Az ember tragédiája*. A Madáchban élő egy kiváló magyar faji vonás is kifejezésre jut benne, sőt — azt hiszem — ez az oka leginkább annak, hogy *Az ember tragédiája* legfőképpen eredeti mű. Ez a faji vonás, mely leginkább a mult század negyvenes éveinek nemzedékében hatott erősen, a közéletben való résztvevés szeretete. Az egyén sehol sem oly hajlandó feláldozni a maga érdekét a közért való munkának, mint nálunk. S e munkában az egyén résztvevén, ritkán és kivételesen esik meg, hogy a maga önző érdekeit erősebben előtérbe tolná. Megelégszik azzal a jutalommal, azzal a dicsőséggel, mely a közre, s így reá is, mint ennek egyik tagjára, háramlik. Ez a faji vonásunk csirája a hazaszeretetnek is. Ez a felfogás, — mely már, fájdalom, tűnedezőben van — élt Madáchban, midőn művét megalkotta és Ádámot a köz harcosává tette.

Enyészzen az egyén, ha él a köz,
Mely egyesekből nagy egészt csinál, —

mondja Ádám, mint Phárao. Ezért a legtisztább humanizmusnak

képviselője Ádám, kit annyi csalódás sem ábrándit ki abból, hogy a tömegnek, a köznek boldogságán fáradozzék.

Ez a felfogás az, mely Madách művét még annyi megegyező vagy rokon vonás ellenére is eredeti művé teszi Goethe *Fauszt*-jával szemben. Mert Goethe a germán dúzzadó egyéniséget állítja eléink művében, ki önző telhetetlenséggel akar mindenütt és mindenben diadalmaskodni.

Madách tehát úgy alkotja meg Ádámot, hogy mindig a közért, a népért küzd. Mint Pháraonak fejébe csap szíven keresztül a rab-szolgá Évának jajszáva, félbehagyatja a gúla építését, mely dicsőséget volt hirdetni hivatva és új célt tűz maga elé: érvényt szerezni a millióknak. Mint Miltiades már vérét ontja érettkük, midőn belátja, hogy a tömeg nem érdemli meg, hogy küzdjenek érte, mert maga kövezi meg jóltevőit. Lemond tehát nagy céljáról és a dözsölésben keres enyhülést. De új eszme, új cél felriasztja Ádámot tétlenségéből. Azt hiszi, hogy a hit, a tudás, a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméi azok, melyek a tömeget boldogítják. Ezért lesz Tankréddá, aki a hitért harcol, Keplerré, aki a tudást hinti szét, Dantonná, aki a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméit hirdeti, de sorsa mindig a csalódás, a bukás.

Ime az ember tragédiája: Ádám, az emberi nagyság és a tisztult felfogás képviselője, elbukik, mert a köz, a tömeg, a népek milliója nem érti eszméit és ellene támad, pedig éppen az ő javáért fárad. Az ember, a nagy, a kiváló elbukik az emberek kicsinyessége, rövidlátása, ingatagsága miatt.

Ádám már nem is küzd tovább. Tétlen szemlélője lesz az életért való vásári küzdelemnek, melyben az ember egészen lealacsonyul erkölcsileg. Az értelem lealacsonyulását a falanszterrendszerben tapasztalja Ádám; végre mindezekkel együtt a testi elsatnyulást is látja az eszkimó-jelenetben. Ez tehát az ember sorsa: az eszmék, hívságos hiábavalóságok, az erkölcs olcsó vásári cikkely, az értelem lelketlen nagyképüsködés, maga a büszke test erőtlen vár. Még mielőtt ez utolsó csalódás érné Ádámot, egy sajátos színben a költő bemutatja teljes megundorodását e földi létből. Ádám kivágyik a föld köréből a tiszta anyagtalan, szellemi létbe. De a föld fia, az ember, nem bír elszakadni az anyagtól és Ádám visszavágyik ismét a földre, hogy újra csatázzon:

A célt, tudom, még százszor el nem érem.

Mitsem tesz. A cél voltaképp mi is?

A cél megszűnt a dicső csatának;

A cél halál; az élet küzdelem,

S az ember célja e küzdés maga.

Mi az, mi erőt ad Ádámnak, hogy ennyi csalódás ellenére se csüggedjen el? Két kísérőt ad Madách Ádám mellé, Lucifert, az Isten ellen föllázadt büszke szellemet és Évát. Amaz a hideg tudást, a dőre tagadást képviseli és az ő keze rendezi a történeti színeket úgy, hogy belőlük mindig az ember tehetetlensége kerül ki. Lucifer diadalmaskodni akar az Urral szemben, magáévá akarja tenni az embert. Törekvéssel kudarcot vall, s eléri bűnhődése: szüntelen látja, hogy a mit rontani vágyik, szép és nemesnek új csírája lesz.

Luciferrel szemben áll Éva, a gyöngé nő, a ki hatalmasabb mindennél, mert fegyvere a legnemesebb érzelem, a szerelem. Madách mint bölcselő az egységet, a harmóniát kereste a világ-egyetem sok változásaiban. Ezt a harmóniát meglegelte magában. Ideálmusa, hite megnyugvást adott neki élete küzdelmeiben, boldogtalanságában. A mit az egyik nő, a feleség, ütött szívére, begyógyította a sebet a másik nő, az édes anya. S ennek áldó hatása erősebb volt a költőre, mint a másik romboló szenvedélye. Madách édes anyja, a nemes érzésű és gondolkodású nagy asszony, a maga nagy szívével gyógyította ki fiát abból a pesszimista felfogásból, melyben *Az ember tragédiája* első csírája megfogant. Ő reá gondolt a költő, bár a másikat sem tudta feledni, mikor Évát megteremtette, s őt a harmóniának, az élet szebb javainak, a szerelemnek, a költészetnek, a hitnek megtestesítőjévé tette.

Lelkének ezt a magasztos ideáлизmusát vitte át azután Madách művébe és ennek képviselője Éva, a nő. Ott áll mindenütt Ádám oldalán. Pháraóval ő érteti meg a milliók szenvedését, Miltiádest az ő imádsága kíséri a halálba, Sergiolushan az ő bánata ébreszti fel a nemesebb érzelmeket, Tankrédben az ő bús sorsa teszi tudatossá a lovagvilág ferdeségeit. A Kepler-jelenetekben, Madách tragédiájának jeleneteiben sem aljasodik el Éva egészen; hiszen a költő szívéből fakad Kepler vallomása bukott neijéhez:

Oh nő, mi végtelen szerettelek!
Szeretlek most is, ah, de keserűen,
Fulánkos a méz, mely szivembe szállt.

A tiszta érzelmet képviseli tehát Éva Ádám mellett, ezzel győz Luciferrel szemben. Végző diadalát azonban egy még magasabb érzellemmel aratja: az anyai érzellemmel. Soha még költő nem dicsőítette ezt meg oly fönségesen, mint Madách.

Világossá lesz immár előttünk a költő gondolata: Ádám küzd a közért, de a hideg tudás, Lucifer, úgy rendezí az eseményeket, hogy küzdelmében mindig megbukik. Folytonos bukásában a tudás ellentétje, az érzelem tartja fel és ez vezeti vissza az Urhoz, kitől elpártolni akart. Itt azután megnyugvást talál. Maga az Ur mondja ki a nagy biztató szót:

— Mondottam ember: Küzdj és bizva bízzál, — ha pedig az égi szózat elnémul a férfi előtt:

E gyöngé nő tisztább lelkülete
Az érdekek mocskától távolabb,
Meghallja azt és szív-erén keresztül
Költészetté fog és dallá szűrődni,
E két eszközzel álland oldalodnál,
Balsors s szerencse közt mind egyaránt,
Vigasztaló, mosolygó geniusz!

Madách művét nem szánta színi előadásra. A drámai alak csak forma nála, melyben nagy koncepcióját legalkalmasabban megvalósíthatta. Olvasva műve valóban nagyszerű. De a színen is hatásos. Színpad Paulay Ede alkalmazta 1883-ban és azóta *Az ember tragédiája* diadalmasan járta be az egész országot. Sőt a színpadról lett ismeretes a külfölddel is, mely szintén megtanulta méltányolni a magyar költő gényuszát.

Száll, száll Madách dicsősége szerte a nagy világba; de ide-haza még nincsen egy szerény emléke sem a költőnek, melyre koszorúinkat aggathassuk. Monumentum quaeris? Circumspice! Emlékét keressük? Itt van az ő nagy műve.

Mertüljünk el szépségeibe úgy, a mint ma nemzeti színházunk ábrázolja. Szerencsések vagyunk, hogy méltó tehetségeink vannak a nagy műhöz. Szentgyörgyi a maga Istenadta talentumával Lucifer

alakját varázsolja élénk igazi művészettel. Évát Tóvölgyi teremti meg és az ő ihletétől várhatunk-e mást, mint tökéletes alkotást. Ádám is méltó alakítóhoz jutott Szakácsban, kinek tudása és intelligenciája mindég gyönyörűséggel tölti el a nézőt.

Gyönyörködünk tehát Madách nagy alkotásában itt a színpadon, de azután haza térve vegyük elő *Az ember tragédiáját* és merüljünk bele otthon hallhatatlan szépségeibe!

Dr. Kiss Ernő.

Liliomfi.

Bohózat 3 felvonásban. Irta: *Szigligeti Ede.*

1905. febr. 26.

Kedves ifjúság! Egy bohózat kerül színre ma, a melyet kiváló elmék a legjelesebb magyar bohózatnak vallanak, s bizonyára mindenki élvezettel hallgatja. Kinek jutna már eszébe: kicsinyelni a bohózatot? műfajok szerint mércsikélni a költészetet? Egy két soros epigramma épen olyan értékű lehet, mint egy öt felvonásos tragédia. Nem a nemzetsége szabja meg a becsét, hanem a jósága. A költészetben csak két műfaj van: jó költemény és rossz költemény. Mikor a gyöngyvirág édes illatára vágyom, sohasem gondolnék arra, hogy ez a virág nem tölgyfa s nem kuszhatni fel reá csókafiókákért.

A gyöngyvirág gyöngyvirág, a tölgyfa tölgyfa s a bohózat bohózat. A költő látja az életet a maga ezerféle tarkaságában. De aranyos verőfényben látja s nekünk is így mutatja meg. Jókedve nőteti a tárgyakat. Kiárad medréből. Rajzában pajkos vidámsággal itt is, ott is, elfintorít egy-egy vonást s maga is teletorokkal nevet rajta. Nem csendes mosoly fodorodik ajakunkra, hanem harsány kacagásban törünk ki.

A *Liliomfi* cselekménye össze-vissza bogozódik. Mintha valami hamis tündér széles jókedvében csupa kötődésből összekusználja a szálakat, hogy aztán szépen kibontogassa. Az egész csupa bolondos félreértés, cseles átöltözködés, furfangos becsapás. Minden lépten-nyomon új bohóság, káprázatos gyorsasággal egymásután peregetve le.

De azért nem egymás mellé vetett képek halmaza, melyek semmi bensőbb kapcsolatban nincsenek, mint a legtöbb az idétt divatos, ma már rég feledésbe ment német bohózatban. Itt összefüggő, célra siető, egységes, egész *cselekményt* találunk.

S a költő ezt nem pusztán jó szelleme sugallatára teszi, hanem öntudatosan. Szigligeti gondolkozott a maga mesterségéről. Nyilvánvaló bizonyossága ennek *A dráma és válfajai* című nagy munkája, a melyben a drámai műfajok elméletét adván, mintegy számot ad a maga drámairói eljárásáról. Itt mondja, hogy a színpad drámai művet kíván a bohózatokban is, nem quodlibetet, központosítást és nem szanaszét ágazást; a közönség figyelmét nem lehet ide-oda ráncigálni. Természetünkben van, hogy még ott is okszerű összefüggést keresünk, ahol nincs s agyonbosszant, ha nem találhatjuk meg. Csalatkoznak, a kik azt hiszik, hogy komikai tehetség, izlés és routine nélkül a bohózat firmája alatt minden selejtes szétfosló áru kelendő legyen, bármily jelentőség nélkül való, értelmetlen, képtelen, badar phantasmagoria, vagy izetlen aljaszkodások kuszált gombolyaga, vagy minden jellemzés s tervszerű bonyodalom nélkül.

Nem akar a költő semmit, csak mulattatni, nevettetni. Mi se tusakodunk rajta. Nevetünk önfeledten, okoskoskodás nélkül.

Ha *talán* e csinyeken ma egy kissé megütköznék valaki, ne feledje, hogy 1849-ben került először színre. Hiszen nemsokára (ápr. 24-én) ötvennégy éve lesz annak is, hogy Kolozsvárt először gyönyörködhetek benne. Már pedig a régi pátriarchális időkben a diák, katona és színész egészen más bíráló alá esett, mint többi felebarátunk. Csinyeiket, néha vaskos tréfáikat nem rótták fel, sőt kedvelték, mintegy bátorítottak rá.

De bár a költő *Liliomfi*-ban csak nevetni és nevettetni akar, közben-közben meg-megcsipkedi a félszégeket, osztogat egy-egy hangosan pattanó fricskát. *Camilla*, magát fiatalnak képzelő, hiú vén leány, kinek szíve még mindig lobot vetne. Pompásan megrajzolt karrikatura. A nyugodt, csendes tudósnak, *Szilvainak* is megvannak apró hibái: hiúságból fekete parókát visel, felesége papucs alá hajtja, otthoni bajaiért az iskolán áll bosszút. *Kányai* fogadós, a ki nagyon jól tudja, mi az a „mismás“. Furfangos korcsmáros. Szeretné leányának a gazdag urfit. A pletykáló *szomszédasszony*. Az ábrándos hajlamu *Gyuri* pincér, kibe a színházban bizonyos regényes hajlamok szűrődtek. Meg-meglegyinti őket a költő a satira vesszejével.

S az alakok mind az akkori magyar társadalomból vannak

véve: *Liliomfi*, a vidám, könnyelmű, szellemes, de mindig kedves, szeretetreméltó bohém, tele jókedvvel, bohósággal. Nem a művészet szerelme viszi a szinpadra, hanem a szabad, kalandos élet s hiszszük, hogy a házaset csendes révébe evezve, kitombolt ifjú évek után rendes férj lehet belőle. *Szellemfi* a ripacsok fajtájából való tipikus alakja a kóborszinészeknek. *Szilvai* a régi szabásu profeszszorok jól megrajzolt alakja. *Kányai, Gyuri, Erzsi* ma is köztünk mozgó ismert alakok. *Schwartz*, a meggazdagodott pesti német fogadós, a kit — s még inkább fiát — a magyar levegő már átalakított. Nem olyan régi idők emlékei, hogyne találkoznánk velök elég sürűen mai társadalmunkban is.

Mind igazi emberek, csak egy kissé erősebb vonásokkal jellemezve, jobban kiemelve a nevetetőt. Pedig a régibb bohózatokban a csodálatos elem szerepeltetése is széltében divatozott, sőt Tóti Dorka géczy boszorkány *A peleskei notárius* epizodjainak összefoglaló lelke. S mindez az élet természetes, csalódásba ringató nyelvén elmondva. Alkalmazza *módjával* a dalokat is, a nélkül, hogy derűreborura nótáztatná a személyzetet. Úgy fogja fel, hogy a dalok nyugvópontokul szolgálnak s nem valók oda, hol a cselekvés gyorsabb fejlődését kívánjuk s megszakasztása bosszant. A jelenetekben pedig a beszédet pótolják s annak alkotó részeivé lesznek.

Minket még az az atyafiságos érzés is köt *Liliomfi*-hoz, hogy az első telvonása Kolozsivárt játszik s további lefolyása is közeliünkbe esik.

Mikor először színre került, szomorú idők jártak hazánkra. Kétségbeesve a szerencsétlen nemzet nagy gyászában már-már elvesztette hitét, reményét a jövőben is Jótétemény, vigasztalás volt elhagyatottságában ez a derűs költemény, a mely pillanatra elfeledtette a bánatot, felderítette a sötét arcokat, elűzte a lélek boruját.

Ma sem szakadt ránk még ugy a boldogság, hogy megszkott volna szívünknek az öröm, a vidám jókedvűség. Mért zárnök el tőle sziveinket? Nem kell alkudozni érte. A szívünk legalább önálló vámterület. De nem a jókedvünknek állitunk sorompókat, hanem az idegen selejtes áruk importálásának. A mit Szigligeti kinál, tiszta, becsületes magyar munka. Nem mételyez meg senkit. Örömünkre, élvezetünkre szolgál.

Dr. Versényi György.

Az orleansi szüz.

Tragédia 5 felvonásban. Irta: *Schiller*. Fordította: *Tomor Ferenc*.

1905 március 12.

Tisztelt közönség! Kedves ifjuság!

Ki látta valaha villámlani télben?
Fegyver csillogását fekete éjféiben?
Galambot marókkal vinni, verekedni?
Gyöngé szüzi karról piros vért csepegni?

A bámulat e szavaival kíséri Arany János az Egri leány hő-sies küzdelmét. S valóban van benne valami csodás, sőt természet-ellenes, hogy gyöngé leány hőshöz illő tetteket vigyen véghez, ellenséges vért ontson, gyöngé szüzi karról piros vér csepegjen. Maga a történelem is kevés példát tud erre felmutatni, a költészet még kevesebbet, mert a férfi csak férfunak, a nő csak nőnek szép s a férfias asszony éppen olyan visszataszító jelenség, mint az asszonyos férfi. S mégis lehetnek esetek, mikor nőies tulajdonságok nem teszik a férfit asszonyossá, s a férfias erő, lelkierő a nőt nem teszi férfiassá. A gyöngédség megfér az erővel, a lelkierő megfér a testi gyöngésséggel. Gondoljunk csak Bouillon Godfrédra, vagy Zrinyire és gondoljunk a férfilelkű Antigonéra, vagy Elektrára.

Schiller egy férfias lelkű nőt választott mai traigédiájának hősévé: az orleansi szüzet. Tudjuk, hogy hőst és tárgyat nem maga találta ki, hanem a történelemből vette.

Jeann D'Arce történetét ki ne ismerné? Ki ne tudná azt, hogy ez az egyszerű lotharingiai pórleány volt az, ki akkor, mikor Franciaország a százéves háboru folyamán már csaknem teljesen angol járom alatt nyögött, mint Isten küldöttje jelent meg a király előtt, megígérte, hogy megszabadítja ellenségeitől s az ősi koronázó városba, az angolok által elfoglalt Reimsbe vezeti? S a hős leány

beváltotta szavát, diadalról-diadalra vezette a francia sereget s 1429-ben a király, VII. Károly bevonulhatott Reimsbe. fejére tehetette a koronát és Jeanne D'Arc, kezében zászló, ott állott a király oldalán s térden állva ő üdvözölte először hazája törvényes, koronás királyát.

A király nemesi rangra emelte Jeanne D'Arc családját, és szülőföldjét, Domrémyt fölmentette az adó alól. Az egyszerű pásztorleány, ki honát megmentette, most állott dicsősége teljes sugárözönében. De e fényes napok csakhamar elmúltak. Jeanne D'Arc missziója betöltése után falujába kívánczozott vissza, de az udvar nem engedte, azt kívánta tőle hogy folytassa diadalmas harcait. A hadi szerencse pedig ingatag. Compiègne mellett egy szerencsétlen csatában a burgundok kezébe került, kik az angoloknak adták át; a francia eretnek-törvényszék istenkáromlás és varázslás vétkében találta őt bűnösnek és az angolok sürgetéseire tűzhalálra ítélte. A 19 éves hajadont, kora szégyenére, 1431. május 30 án hamvasztották el a máglya lángjai Rouen piacán, hol most emlékoszlop hirdeti dicsőségét. VII. Károly, ki próbát sem tett a hős leány megmentésére, csak 9 évvel később rendelte el a pör megújítását s ennek az lett az eredménye, hogy Johanna ártatlansága kiderült. Ekkor aztán körmeneteket rendeztek tiszteletére és emlékezetére szobrokat állítottak. Sőt újabb időben lépések történtek szentté avatása érdekében.

Schiller általában véve ragaszkodik a történelemhez, de be kellett látnia, hogy Jeanne D'Arc borzasztó ellentétben áll az ő isteni küldetésével, a mennyiben ebben a küldetésben hiszünk. Schiller elfogadta e küldetést, mert ellenkező esetben egy képzelődő rajongót kellett volna rajzolni és csaknem az eretnek-törvényszék szemüvegén át néznie Jeanne D'Arc csodával határos sikereit; egyuttal azonhan a nőnek hősként való szereplése is viszsztatetsző lett volna. Ő Johannát, mint istentől ihletett szűzet akarta élénk állítani, kinek szent hivatása hazáját az idegen uralomtól megszabadítani és törvényes királyát visszaadni. Vallásos romantika van tehát előttünk, mely a csodával igazolt hitnek ismét létjogot adott a költészetben. A csodát meghagyja csodának, de előkészíti és megérteti. Mindjárt az első felvonásban látjuk, hogy Franciaország kétségbeejtő helyzetén csak csoda segíthet. A csoda

megkezdődik az egyszerű falusi leány föllépésével, kinek a boldogságos szüz teszi kötelességévé hazája megmentését. Hogy azonban magasztos hivatását teljesíthesse, le kell mondania a világról, le a szerelemről és egyetlen ellenségének sem szabad kegyelmet adnia. Jeanne, hogy az égi szózatot teljesíthesse, feláldozza minden boldogságát, kőrőjét visszautasítja s elhagyja szeretett szülőföldjét. Mint bosszuló angyal vágat végig véres karddal a harcmezőn. Nincs szívében irgalom. De útjába kerül Lionel, a legderekebb angol vezér s mikor halálos csapást akar rá mérni, akkor ébred fel szívében az eddig megtagadott szerelem hona ellenségi iránt. A földi szerelem győz, megkegyelmez a szeretett ifjunak. Számkivetve, vádolva, elhagyatva bolyong s ellenségei kezébe kerül. De a bűnkánatban megtisztul a lélek. Buzgó imádsága visszaadja erejét, az isteni csoda ismétlődik, a bilincsek lehullanak róla, még egyszer győzelemre viszi a népét és diadalmasan hal meg.

Igy kívánta ezt Schiller ideálmusa és költői érzéke. Az ő Jeanneja nem hamvadhat el a máglya rettenetes lángjaiban. Isten küldötte nem érhet ily szörnyű véget: csak a harc mezején eshetik el, dicsősége, diadalai színterén, éppen úgy, mint Zrinyi, kiről méltán zengi dédunokája:

Adj pennámnak erőt, úgy irhassak, mint volt,
Arról, ki szent fiad nevéért bátran holt;
Megvetvén világot, kiben sok java volt,
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.

Mind a kettő azt az eszmét fejezi ki, hogy a Gondviselés egyeseket nagy célra szemel ki, melynek szolgálatában egyéni boldogságukat fel kell áldozniok. De a legnagyobb lelkek boldogsága a másokért való küzdés és szenvedés. Az ilyenek halála épp úgy, mint legmagasabb fokon a Megváltóé, nem bukás, hanem megdicsőülés, melynek folytatása a földön örök dicsőség, a tulvilágon örök boldogság.

1901. szeptemberében volt száz esztendeje, hogy Lipcsében először színre került az Orleánsi szüz s a legnépszerűbb német költő, az ideáлизmus halhatatlan szószólója, egyik legnagyobb diadalát ülte. A német közönség a lelkesedés megragadó kitörésével tapsolt a schilleri pathos e legmagasabb lendületének, a szabadság-

eszme philosophus papjának s nem vette zokon, sőt talán észre sem vette, hogy Jeanne D'Arc nem a német történelem heroinája, hanem a francia nemzetet váltja meg az angol szolgaságtól, épen úgy, mint Tell Vilmos a kantonok népét az osztrák igától. A szabadság eszméje uralkodik a sziveken mindenütt s akik a szabadságért küzdenek, lengyelek, búrok, vagy japánok, azokat honfitársainknak tekintjük, a szabadság elnyomóit pedig mindenütt ellenségeinknek. Ezért a szabadság ihletett szószólóit, a minő Schiller is volt, nemcsak a németek mondhatják magukénak, hanem az egész művelt világ. Hiszen Schiller költészetének éppen az erkölcsi szabadságra nevelés egyik fő sajátosága s alig van költő, kitől az ifjú lélek több magasra vivő szenvedelmet, több humanizmust, több idealizmust tanulhatna. Schiller azt vallja, hogy az igazság megismerése tesz bennünket szabadokká, de az igazság megismeréséhez csak a szépnek hajnaló fényén, a költészeten keresztül juthatunk el s így minden szabadságnak a művészet az útja.

Ennek a nagy költőnek, kinek lelkében olthatatlanul lobogott az emberi nem tökéletesedésébe és boldogulásába vetett hit s ki felülemelkedve minden felekezeti elfogultságon az emberiség örök eszméiért küzdött, egy pár hét múlva, május 9 én halála száz éves évfordulóját fogja megülni az a nagy Németország, mely Schiller idejében és még azon túl is sokáig apró hercegségek és fejedelemségek egyvelege volt s mely azóta éppen a szabadság eszméje által jutott egy egységes nagy hatalom birtokosává, a műveltség és tudomány elsőrangú letéteményesévé. De megfogja ünnepelni Schiller halálának centenáriumát az egész művelt világ, egyetemen, akadémiák, irodalmi társaságok, színházak. A kolozsvári egyetemen e félévben előadásokat tartanak Schiller emlékére, az irodalmi társaságok emlékünnepeket rendeznek, a színházak az ő darabjaival fogják a lelkeket gyönyörködtetni. Mink ma áldozunk a lánglelkű költő emlékének s nem a halottra gondolunk, hanem az élőre, nem a halandóra, hanem a halhatatlanra, mikor idealizmusának egyik legnemesebb termékét hálás szívvél végig élvezzük.

Dr. Csengeri János.

Julius Caesar.

Tragédia 5 felvonásban. Irta: *Shakespeare*. Fordította: *Vörösmarty*.

1905. márc 26.

Julius Caesar Shakespeare első drámája, melyet a római történelemből merített. Művészetének magaslatán állva, életének legboldogabb korszakát jelzi az 1601. év, mikor darabját befejezte.

Tragédiájának alakjait nem merítette eredeti forrásból és mégis mennyi közvetlenséggel tárja fel Róma belső életét. A darabban J. Caesar történelmi nagyságáról, hallatlan diadalairól s hódításairól mitsem hallunk. Ezért szükséges a darab könnyebb megérthetése végett Caesar életéből azokat a mozzanatokat kiemelni, a melyekből a dráma fakad. J. Caesar a 100. évben Kr. e. született. Gyermekevei a Marius és Sulla közti versengések korára esnek. Már mint ifju annyi elszántságot s becsvágyat árult el, hogy Sulla őt, mikor a helyzet ura lett, mint Marius párthivét, száműzte. Caesar bújdosóvá lett, de nem hajolt meg ellensége előtt. 74-ben visszatért Rómába s barátságával, bőkezűségével megnyerte a római nép kegyét s minden törekvése arra irányult, hogy a döllyös nemesség hatalmát megnyirbálja. Hamar emelkedett a főbb hivatalokban s Pompeiussal és Crassussal megkötötte az első triumviratust. A felosztott római birodalomból Caesarnak Gallia jutott, mely dicsőséges háborúinak színhelye lett. Hadi dicsőségének tetőpontján állott, mikor szövetségese, Pompeius a szenatus pártjával szövetkezett az ő megbuktatására. Caesar fegyelmezett seregével átkelt a Rubiconon. Évekig tartó polgárháboru pusztította Itáliát. Pompeius párthiveivel Görögországba menekült, a hol Caesar vetélytársát 48-ban a phasalusi csatában megverte.

E háboruban Brutus is Caesar ellen harcolt, de Caesar megkegyelmezett neki s barátságával egészen szívéhez láncolta. Az ellenfelein győzedelmeskedő hadvezért, Caesart, valósággal istenítették,

örökös diktátornak nevezték ki s kitüntették az imperátori címmel. Evvel pedig Caesar a legfőbb polgári s katonai hatalom birtokosa lett. Caesar oly hatalmassá lett, hogy mindenki egészen természetesen találta, hogy a szenatus felajánlja neki az egyeduralkodói hatalom külső jelvényét is: a koronát, hogy a polgárháboruk nyomora után üdülést találjanak az egyeduralkodóban. De ez a nyugalom csak látszólagos volt. A hatalomhoz szokott optimáták, Caesar növekedő hatalmától tartva, mintegy 60-an összeesküdtek élete ellen.

Itt kezdődik drámánk cselekvénye, mely 44—42. Kr. e. játszik. Caesar egyeduralkodóra törekvő szelleme összeütközésbe jött a mult hagyományaival, mikor új rendet akart reáerőszakolni a vén Itáliára. Caesar érdekei, vágyai, szenvedélyei szembekerültek az ellenkező érdekek s szenvedélyek egész rajával. Igaz, hogy Caesar a koronát nem maga akarta fejére tűzni, hanem a néptől vagy a szenatustól várta, mert választott király akart lenni. De ezzel, hogy függővé tette magát más hatalomtól, oly gyengeséget árult el, melyet egy elmuló korszaknak rajongó hivei kihasználnak, reátámadnak s megbuktatják. A nagyságnak ez a hirtelen bukása tragikus.

A költő mindjárt az első jelenetekben igen mozgalmas képen mutatja be a forrongó Romát. Szinte érezzük a hatalmas szenvedélyek lüktetését. Öröm és fájdalom, remény és félelem, korona és gyilkos, isteni tisztelet s gyilkos gyűlölet tartja a kedélyeket hullámlásban. Caesar egyénisége foglalkoztatja egész Rómát. Egyesek vakon követik, mások gyűlölettel szívükben kísérik merész pályáját. A tömeg titokzatos egyéniségétől vonzatra kíséri diadalmenetét a Luperkaliai ünnepére, mely alkalmat Caesar barátai arra akarják felhasználni, hogy koronával kínálják meg.

A köztársasági érzelmű Cassius ennek a lehetőségnek még a gondolatától is borzad s elérkezettnek látja az időt a cselekvéshez. A Caesar élete ellen szőtt összeesküvés Cassius műve. De ő nagyon jól ismeri önmagát s az embereket. Érti, hogy hiányzik egyéniségből egyrészt az a magas szárnyalás, mely a tömeget magával ragadja, másrészt az erkölcsi tekintély. Tervének kiviteléhez szükség van egy olyan férfúra, kiben ezek a tulajdonságok megvannak. Ez Brutus. A legnemesebb idealizmus ad cselekvéseinek szárnyalást. Szívének nemes tulajdonságai: szeretet, barátság, erény, becsület, hazaszeretet, melyek ideális természetének szükségszerű alap-

elemei adják egyéniségének azt a varázst, melyre Cassiusnak szüksége van. Cassiusnak csak egy nehézséggel kell megküzdenie. Tudja, hogy Brutus szemlélődő természete új eszmék befogadására nehezen közelíthető meg, de a mit egyszer befogad, az kedélyének alkotó részévé lesz. Brutus elővigyázatos, megfontoló, de elhatározásain nem változtat. De Brutus lelkét is hazája szabadságának hanyatlása már régóta fájdalommal tölti el; a köztársasági intézmények hanyatlása elrabolják álmát. Ezt a tépelődő lelket tette ragadja Cassius forradalmi szenvedélye.

Cassius jellemének alapvonása, hogy hatalmasabb nagyságot nem akar elismerni maga felett. Ezért nem annyira Róma iránti szeretetből, mint inkább Caesar elleni gyűlöletből szövi az összeesküvés szálait. Brutus látja Cassiusban a kicsinyes gyűlölséget, de lelkének harmoniája tisztátalan hangot nem vesz fel. Cassius szavaiból csak azt érti, hogy Caesar egyeduralkodó méltatlan a szabad rómaihoz. Nemes ideálmusa, mely akadályozza, hogy az embereket s dolgokat úgy megismerje, a minők, forradalomba sodorja, mikor sorsa a barátság s hazaszeretet közötti választás elé állítja. A haza iránt való kötelesség diadalmaskodik érzelmein, eszményi álmai behálózzák borongó lelkét és az összeesküvők közé lép. Ez az elhatározás Brutus részéről egy végzetes következtlenység megpecsételése.

Brutus nem elég politikus, mikor a szabadság hanyatlása s az erkölcsök sülyedése közt az összefüggést nem látja. Nem Caesarban, hanem a köztársasági intézmények hanyatlásában s elfajulásában rejlett a szabadság ellen támadó veszély. Tévedése folytán Brutus oly tragikus alakká lesz, a minőt Shakespere keveset rajzolt. Brutus a legfőbb erkölcsi törvény megsértésével — gyilkossággal akar hazájának használni. Ezzel megsérti az erkölcsi világrendet, a mellyel az annak alája rendelt politikai rendet akarta jobbitani.

Érdeklődésünk a másodk felvonás végén a tetőfokra hág. Az összeesküvés sem titok már, a verebek is csiripelik, mikor Artemidor jósz figyelmezteti Caesart márc. 15-től, a mely napra az összeesküvők tettöknek végrehajtását kitűzték.

A végzetes nap is elérkezett. Calpurniának rossz álmai Caesart otthon marasztalják, de Decius a korona ígéretével rábirja, hogy a szenátusban megjelenjen. Caesar, a ki a félelmet eddig nem ismerte,

mert „Jól tudja a veszély, hogy nála Caesar még veszélyesebb“, most féljen, vagy arra várjon, míg Calpurniának kedvezőbb álmai lesznek? Nem. Caesar néhány hívével s az összeesküvők főbbjei kíséretében a szenátusba megy.

Ezzel kezdődik a harmadik felvonás, melyet nagyszerűségében Shakespere egy történeti drámája sem múlja felül.

A sikerei tetőpontját elérő 56 éves fenséges Caesar áll előttünk a kapitoliumi jelenetben. Hallatlan sikerei, a tömegnek gyávasága s jellemtelensége szellemi fölényének öntudatát oly magaslatra emelték, hogy Caesar már csak önmagában hisz. Alacsonyság, képmutatás, hizelgés lájitja. Büszkeség s fenség jellemzik szavait, a melyekből érezzük, hogy semmisnek tekint magán kívül mindent, hogy számára a közönséges élet korlátai nem akadályok. És mégis ez a látszólagos isteni erő ez akadályokon törik meg. Az élet kényszerének lesz áldozata. Ez a végzetesség adja meg Caesar alakjának tragikái fenségét. Ezt a földi nagyságot, mely oly mélyen gyökerezik az életben, lesújtva, vérében fetrengve látni felébreszti szánalmunkat. Ez az érzés tragikái érzelmmé mélyed, mikor Caesar halálában a kiváló, hatalmas s rendkívüli bukását látjuk. Abból a hatalomból és korlátlan uralomból, melyet Caesar egész életén át hajszolt, nem maradt egyéb, mint egy puszta név és a polgártársaitól megirigyelt dicsőség. Minden emberi erő s törekvés véges, ez alaphang rezg át lelkünkön, ez támasztja bennünk Caesar bukásakor a tragikái érzést.

A harmadik felvonásig minden Caesar halála körül forog. Ettől fogva azonban Brutus sorsa érdekel minket, kit nemes idealizmusa, kétkedése, merev becsületessége egyik végzetes tévedésből a másikba, egyik következetlenségből a másikba sodor. A legvégzetesebb hibát akkor követi el, mikor Caesar véres tetemét átengedi Antoniusnak, hogy a forumon emlékbeszédet tarthasson felette.

Antonius halotti beszéde örök mintája a kiszámított hatásnak, melyet ember az emberek egész tömegére gyakorolhat. Antonius ravaszsággal, okossággal áll a háborgó tömeg közé.

„Temetni jöttem Caesart, nem dicsérni.“ Így kezdi Antonius beszédét, mert az élők könnyen s hamar felejtik a nagyok erényeit. Beszéde arra irányul, hogy hangulatot keltsen. Ebben a pontban Antonius jobban ismeri a népet, mint Brutus. Szavai alatt a tömeg

békére, szeretetre hajlik, lassanként felébrednek lelkének nemes tulajdonságai: a hála s részvét Caesar iránt. Így éleszti Antonius a szenvedély tüztét mind hevesebb lángra, míg a tömeg öntudatlan, vak eszköze lesz. A sebekkel rakott test látása felidézi Caesar bosszuló szellemét. Ezentúl Caesar szelleme uralkodik az embereken s eseményeken. Ez láztatja fel Róma utcáit, ez űzi a tömeget, hogy üszköt dobjanak a gyilkosok házaira. Caesar szelleme zsibbasztja a gyilkosok tettejét s megingatja bizalmukat saját ügyökhöz, mert menekülniök kell.

E jelenetben leginkább csodáljuk Shakspere történelmi érzékét. Antonius beszédének hatása alatt megelevenedik előttünk a római forum s Rómának ama nagyszerű szabadságideje, mikor egy egész nép tudott cselekedni az őt lelkesítő szónok szavainak hatása alatt. De mást is kell csodálnunk. Azt, hogyan jellemizt Shakspere a római nép nagy tömegét az ő gondatlanságában, hiuságában, önhittségében, jogtalan követeléseiben s a gyermeki gyengeségeiben is megrettentő aura popularist. A római népnek ez az ingadozása csak azt bizonyítja, hogy Caesarnak az egyeduradalomra való törekvésében igaza volt. Antonius beszédével csak a nép természetes lelki tartalmát hozta nyilvánosságra.

Brutusnak azt kell tapasztalnia, hogy a szabadságnak ideálja kihalt a rómaiakból s a római nép, kinek ő barátját hozta áldozatul, ily áldozatra nem volt méltó. A caesarizmus ellen folytatott küzdelemben Brutus s a köztársaság ügye megbukott, mikor a nép elégtételt követel Caesar haláláért.

A harmadik s negyedik felvonás között két évi időköz van, de a költő oly művésziesen szövi az események szálait, mintha azok közvetlenül egymásból folynának.

A negyedik felvonás hanyatló cselekvényével a köztársaságiak utolsó fellobbanását mutatja. Brutus és Cassius ügyök s hazájuk szabadságáért hadat gyűjtenek Ázsiában. Rómában pedig egy Caesar helyett három zsarnok uralkodik: Antonius, Oktavius és Lepidus.

Brutus, ki Caesar halála óta minden érdeklődésünk középpontja, a nagy sátorjelenetben nagyon megváltozott. A sors csapásai egymásután érik. Azt tapasztalja, hogy összeesküvő társait nem a szabadságszeretet vezérelte, ezért seregében egyenetlenség van; neje pedig kétségbeesésében öngölte magát. A testileg s lelkileg

megtört Brutus hangján borult kedélyének bánata rezg át. A nagy eszme, melyért harcolt, nem valósult meg. Lelkének jó angyala rossz szellemmé vált s kegyetlenül űzi el bágyadt szemeiről az enyhet hozó álmot. Hiába szórakoztatja Lucius lantjával, lelkét oly elegikus hangulat fogja el, hogy alig ismerünk a stoikus bölcselőre. A költő itt oly erős világot vet Brutus kedélyére, hogy Brutusnak szíve mélyére pillanthatunk. Ott látjuk a gyógyíthatatlan sebet, melyet Caesar megöletésével saját szívére ejtett. Az elmúltak feletti gondolatokba merülve, mécsének halványodó fénye mellett a meggyilkolt királyi Caesar szelleme jelenik meg. A szellem megjelenése vérfagyasztó hatással van lelkületére s legjobban jellemzi az önmagával való meghasonulását.

Csak oly nagy költőnek, mint Shaksperének, sikerült egy ily fenkölt szellemnek önmagával való meghasonulását rajzolni, a nélkül, hogy Brutus erkölcsi nagyságából valamit is elvett volna.

A Philippinél vívott csatával befejezést nyernek 44 március idusának eseményei. Antonius s Oktavius fegyverei győzedelmeskednek a republikánusok fegyverein. De nem Antonius és Oktavius fegyvereiben, hanem szívükben s ügyük iránt való bizalmatlanságban rejlett végzetük.

A nagy Caesar szelleme zavarja meg Cassiust, ez adja Brutus ajkaira e szavakat, ki a csata hevében is folyton Caesar szellemét látja:

Oh Caesar! most is tart hatalmad,
Lelked körüljár s minnen belseinkre
Fordítja kardjainkat.

Jósága, lelki nemessége, gyászosabb következményeket idéztek elő, mint a minőkre számított. A mit eddig csak sejtett, az a szellem megjelenése óta világos előtte, hogy csak halálával engesztelheti ki Caesar szellemét.

A szerencse ellene és ügye ellen fordult. Róma szabadságának is vége. Megfosztva barátjától s hazájától, megrabolva nemes ideálmusától, egy hős rómaihoz illő nyugodtsággal megy a halálba. Halála az elkövetett bűn feletti kiengesztelést s a caesarizmus teljes diadalát jelenti.

Rietly Károly.

TARTALOM.

1. Versényi György: Obernyik Brankovics Görgye	— — — —	3
2. Kovács Dezső: Herczeg Ocskay brigadérosa	— — — —	5
3. Pálfi Máton: Gárdonyitól A bor	— — — — —	11
4. Rietly Kárnly: Shakespeare Lear királya	— — — — —	16
5. Cs. Papp József: Dobsa IV. Lászlója	— — — — —	22
6. Súlyom János: A proletárok, Csikytól	— — — — —	26
7. Csengeri János: Iphigenia Taurisban, Goethetől	— — — —	32
8. Seprődi János: Három egyszerre, Mátyás diák, Szeget szeggel, Kisfaludy Károlytól	— — — — —	38
9. Kiss Ernő: A piros bugyelláris, Csepreghtől	— — — —	42
10. Versényi György: A mama, Szigligetitől	— — — — —	47
11. Pálfi Márton: Dobó Katica, Tóth Kálmántól	— — — — —	50
12. Frána Péter: A tudósnők, Molièretől	— — — — —	55
13. Cs. Papp József: Corneille Cid-je	— — — — —	59
14. Kovács Dezső: Az aranyember, Jókaitól	— — — — —	63
15. Súlyom János: A tolonc, Tóth Edétől	— — — — —	69
16. Versényi György: Bánk bán, Katonától	— — — — —	74
17. Kiss Ernő: Himfy dalai, Berciktől	— — — — —	77
18. Cs. Papp József: Csongor és Tünde, Vörösmartytól	— — —	82
19. Seprődi János: Goethe Faustja	— — — — —	88
20. Pálfi Márton: A cigány, Szigligetitől	— — — — —	94
21. Kiss Ernő: Az ember tragédiája, Madáchtól	— — — — —	93
22. Versényi György: Szigligeti Liliomfija	— — — — —	105
23. Csengeri János: Az orleánsi szűz, Schillertől	— — — —	108
24. Rietly Károly: Shakespeare Julius Caesarja	— — — — —	112

TARTALOM

1	Bevezetés
2	A művelem célja
3	A művelem tárgya
4	A művelem módszere
5	A művelem eredménye
6	A művelem értékelése
7	A művelem következtetése
8	A művelem összefoglalása
9	A művelem zárkövetkeztetése
10	A művelem értékelése
11	A művelem következtetése
12	A művelem összefoglalása
13	A művelem zárkövetkeztetése
14	A művelem értékelése
15	A művelem következtetése
16	A művelem összefoglalása
17	A művelem zárkövetkeztetése
18	A művelem értékelése
19	A művelem következtetése
20	A művelem összefoglalása
21	A művelem zárkövetkeztetése
22	A művelem értékelése
23	A művelem következtetése
24	A művelem összefoglalása
25	A művelem zárkövetkeztetése
26	A művelem értékelése
27	A művelem következtetése
28	A művelem összefoglalása
29	A művelem zárkövetkeztetése
30	A művelem értékelése
31	A művelem következtetése
32	A művelem összefoglalása
33	A művelem zárkövetkeztetése
34	A művelem értékelése
35	A művelem következtetése
36	A művelem összefoglalása
37	A művelem zárkövetkeztetése
38	A művelem értékelése
39	A művelem következtetése
40	A művelem összefoglalása
41	A művelem zárkövetkeztetése
42	A művelem értékelése
43	A művelem következtetése
44	A művelem összefoglalása
45	A művelem zárkövetkeztetése
46	A művelem értékelése
47	A művelem következtetése
48	A művelem összefoglalása
49	A művelem zárkövetkeztetése
50	A művelem értékelése
51	A művelem következtetése
52	A művelem összefoglalása
53	A művelem zárkövetkeztetése
54	A művelem értékelése
55	A művelem következtetése
56	A művelem összefoglalása
57	A művelem zárkövetkeztetése
58	A művelem értékelése
59	A művelem következtetése
60	A művelem összefoglalása
61	A művelem zárkövetkeztetése
62	A művelem értékelése
63	A művelem következtetése
64	A művelem összefoglalása
65	A művelem zárkövetkeztetése
66	A művelem értékelése
67	A művelem következtetése
68	A művelem összefoglalása
69	A művelem zárkövetkeztetése
70	A művelem értékelése
71	A művelem következtetése
72	A művelem összefoglalása
73	A művelem zárkövetkeztetése
74	A művelem értékelése
75	A művelem következtetése
76	A művelem összefoglalása
77	A művelem zárkövetkeztetése
78	A művelem értékelése
79	A művelem következtetése
80	A művelem összefoglalása
81	A művelem zárkövetkeztetése
82	A művelem értékelése
83	A művelem következtetése
84	A művelem összefoglalása
85	A művelem zárkövetkeztetése
86	A művelem értékelése
87	A művelem következtetése
88	A művelem összefoglalása
89	A művelem zárkövetkeztetése
90	A művelem értékelése
91	A művelem következtetése
92	A művelem összefoglalása
93	A művelem zárkövetkeztetése
94	A művelem értékelése
95	A művelem következtetése
96	A művelem összefoglalása
97	A művelem zárkövetkeztetése
98	A művelem értékelése
99	A művelem következtetése
100	A művelem összefoglalása

